

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HELGE KLINT

DEN DANSKE HÆR

V

1902—1918

SIKRINGSSTYRKEN

FORLAGET SIXTUS
KØBENHAVN 1978

HELGE KLINT

DEN DANSKE HÆR

V

1902—1918

SIKRINGSSTYRKEN

FORLAGET SIXTUS
KØBENHAVN 1978

Indhold.

1.	Hovedtræk af dansk politik 1900-1914	side 1.
2.	Hærloven af 1909	" 7.
3.	Landbefæstningens tilblivelsehistorie	" 14.
4.	Årene 1909-14	" 20.
5.	Krigsudbruddet 1914	" 24.
6.	Perioden august 1914 - marts 1915	" 28.
7.	Perioden april - november 1915	" 36.
8.	Perioden december 1915 - december 1916	" 41.
9.	Året 1917	" 45.
10.	Sikringsstyrkens sidste år og afvikling	" 51.
11.	Militærnægterproblemet finder sin løsning	" 56.
12.	Efterskrift	" 58.
Bilag	1. Rids over Københavns landbefæstning og søbefæstning samt de sjællandske kystanlæg.	
	2. Søbefæstningens historie.	

1. Hovedtræk af dansk politik 1900-1914.

a. Indenrigspolitikken.

Ved århundredskiftet sad højreministeriet Hørring endnu, men det blev stadig mere klart, at fremtiden hørte Venstrereformpartiet til. I 1899 havde ministeriet øget sine vanskeligheder ved at tage en 1/2 mill. kr. til forbedring af søforterne med henvisning til den storpolitiske spænding mellem England og Rusland. Dette blev af oppositionen opfattet som et tilbagefald til provisorietidens metoder, og venstreføreren I.C.Christensen fik finanslovbehandlingen standset, hvorved forsvarsspørgsmålet atter var kommet i forgrunden.

Højre hævdede, at foranstaltningerne havde været påkrævet for at værgе neutraliteten, og I.C.Christensen svarede, at "vi kan ikke værgе vor neutralitet. Hvad vi kan gøre og bør gøre er, at vi har vore sager således indrettet, at vi kan konstatere vor neutralitet en håndfuld folk eller et enkelt skib må ikke kunne slå os til jorden". - Hermed var Venstrereformpartiets forsvarspolitik fastslået - indtil videre.

Ministeriet Hørrings sidste år var præget af forgæves forsøg på at gennemføre nye skatte- og toldlove, og dette kom til at betyde ministeriets afgang i april 1900. Afløseren blev højreministeriet Sehested, men det fandt ej heller nogen løsning på skattelovene og fik et alvorligt knæk, da frikonservative meldte sig ud af landstingets Højre og ønskede en udsoning med Venstrepartiet ved et venstreministerium. Efter at den vigtige lov om hemmelig afstemning slap gennem rigsdagssamlingen 1900/01 afventede man det forestående folketingsvalg.

I Venstrereformpartiet blev kravet om parlamentarisme stadig stærkere, og alle forhandlingerne på tinge førtes med dette for øje. Imens I.C.Christensens forsvarspolitiske tone blev mere positiv: Målet var en ordning "lige langt fra militarismens overmodige dasken på sablen og selvopgivelsens jammerlighed, en ordning bygget på neutralitet, og med det formål at værgе landet mod overrumpling". Men dette beroligede ikke de forsvarsivrige kredse. Fæstningsbyggeriet var gået i stå, og bevillingerne til forsvaret beskåret. Til sidst anbefalede det forsvarsorienterede tidsskrift "Vort Forsvar" et venstreministerium som middel til forsvarssagens fremme.

Ved folketingsvalget d.3.april 1901 gik Venstrereformpartiet stærkt frem især på bekostning af Højre. Systemskiftet var nu uafvendeligt, og sidst i juli dannedes det første venstreministerium. Også de Moderate havde tabt mandater ved valget, og Niels Neergaard afløste deres mangeårige leder, Frede Bojsen.

Professor Deuntzer, en dygtig jurist men ikke egentlig politiker, blev konseilspræsident i et ministerium, der repræsenterede alle retninger inden for Venstrereformpartiet. Uden for retningerne stod marineministeren, kontreadmiral F.Jøhnke, der var modstander af Københavns befæstning mod landsiden, og krigsministeren, oberst W.H.O.Madsen, der var tilhænger heraf. De to militære ministres forskellige indstilling til befæstningsspørgsmålet blev belastende for ministeriet.

I marts 1902 nedsattes en forsvarskommission med 18 rigsdagsmænd og en kongevalgt (folketingsmanden H.M.Trier) samt 4 tilforordnede officerer. Ved regeringsdannelsen var der enighed om, at så længe kommissionen

arbejdede, måtte de militære budgetter ikke forhøjes; Krigsministeren havde dog sikret sig 5 mill. kr. til nyt feltskyts - den kruppske 75 mm. feltkanon.

De Frikonservative, der gik styrket ud af landstingsvalget 1902, havde flertallet sammen med venstregrupperne i tinget, og vejen var dermed banet for en række nye love - skattelove og lov om højere almenkoler vedtoges 1903 1). Ved folketingsvalget i juni 1903 bevarede Venstrereformpartiet sin stilling, men Socialdemokratiet havde stadig fremgang og brød nu med Venstre; denne opposition til regeringen satte nu ind specielt mod krigsminister Madsen. Allerede i 1903 startede socialisterne anklagen mod ham for uden finansudvalgets samtykke at have udbygget landbefæstningen med skudsikre kasematter; det lykkedes herved at tvinge Venstrereformpartiets antimilitære fløj i opposition til krigsministeren. Værre endnu blev det, da Madsen i 1904 under Den russisk-japanske Krig uden rigsdagens godkendelse indkaldte 1560 mand til søforterne og iværksatte et par mindre befæstningsarbejder på Saltholm. I december så Deuntzer sig tvunget til at opfordre Madsen til at søge sin afsked. Det gjorde han, men ved at notivere den med uoverensstemmelser med marineministeren skabte krigsministeren en regeringskrise. Jøhnke ville imidlertid ikke træde tilbage, og hårknuden løstes først, da I.C.Christensen og tre andre ministre søgte deres afsked. Systemskiftets regering var sprængt.

Under forhandlingerne om et nyt ministerium redegjorde Venstrereformpartiets stærke mand - I.C.Christensen - for sin forsvarspolitik: Han ville hverken sige for eller imod fæstningen, men han troede ikke på dens værdi; alligevel havde han ingen tiltro til, at militærudgifterne kunne nedsættes. 8 "rebeller" tog afstand fra de fremsatte forsvarstanker og blev udelukket af partiet. Den nye regering var både i politisk erfaring og saglig indsigt af høj karat. I borgerlige kredse beroligedes man, da man af "de røde radikaler" havde fået taburetter. I.C.Christensen overtog selv begge militære ministerier sammen med konseilspræsidentposten.

De ekskluderede "rebeller" fik følge af 4 andre og dannede folketingets Venstre, der 20/5 1905 blev til Det radikale Venstre. Partiprogrammet hævdede skarpt de gamle venstreideer og tilføjede nye: Danmark skulle erklære sig neutralt, hær og flåde nedskæres til politivagt og fæstningen nedlægges. Partiets leder blev C.Th.Zahle, og det blev med sine kun 15 folketingsmedlemmer regeringens voldsomste fjende.

I januar 1906 døde Chr.IX og fulgtes på tronen af Fr.VIII, der da var 42 år. Den nye konge og I.C.Christensen var enige om mange ting, navnlig indenrigs- og forsvarspolitikken. Resultater fra forsvarskommissionen lod vente på sig, og under den stærke oprustning ude i verden, var der mange, som følte utryghed ved den forældede hærordning fra 1867 med lapperier (fra 1880 og 1896 2). I disse år udfoldedes der af flere foreninger en forsvarsoplysende virksomhed, som i mangt og meget mindede om den tilsvarende i provisorietiden 1880-94. Kongen støttede stærkt disse bestræbelser og ønskede, at forsvarsspørgsmålet snarest blev løst.

Folketingsvalget i maj 1906 fandt sted efter en hidtil ukendt agitation og viste et skred til venstre. Det radikale Venstre og Socialdemokratiet havde indgået valgalliance, og resultatet blev i mandater: Højre

-
-) Hartkornskatter og tiende forsvandt og i stedet indførtes ejendoms-skyld og formue- og indkomstskatter; mellemskolen og den nysproglige linie i gymnasiet indførtes.
 -) Afdøde oberstløjtnant Jens Johansen har i Det krigsvidenskabelige Selskabs jubilæumsskrift 1946 (s.30) fremsat en hård og rammende kritik af loven.

12 (+ 1), Moderate Venstre 9 (+ 2), Venstrereformpartiet 56 (+ 3), Det radikale Venstre 11 (+ 4) og Socialdemokratiet 24 (+ 8), samt 2 løsgængere. Hermed havde Venstrereformpartiet tabt flertallet i folketinget, og ved efterårets landstingsvalg mistedes også det spinkle flertal i landstinget. Næste år rettedes situationen dog op her, da de to afdøde kongevalgte fra Højre i landstinget erstattedes med venstremænd, og i folketinget bar det mod en sammenslutning med de moderate. Samtidig blev Højre mere forhandlingsvenlig over for regeringen for ikke at prisgive den kommende forsvarsordning til Det radikale Venstre og Socialdemokratiets militærpolitik.

I rigsdagssamlingen 1907-08 gennemførtes en række love, bl.a. om anerkendte arbejdsløshedskasser og om metersystemets indførelse, endvidere om kommunal valgret og en ny toldlov. I øvrigt flyttedes beskatningen i betydeligt omfang fra forbrugsvarer til luksusvarer. Ved samlingens begyndelse havde der i rigsdagen været voldsom kritik af justitsminister Alberti, rettet mod hans administrative og personlige hæderlighed. I.C. Christensen havde i første omgang erklæret, at alt var i orden, men i foråret fornyedes angrebene og 24/7 trådte Alberti tilbage; han efterfulgtes som finansminister af De Moderates leder, Niels Neergaard, hvilket beseglede sammenslutningen af de to venstre fløje.

Få dage efter blev sindene optaget af forsvarskommissionens betænkning, hvor hvert af de 4 partier mødte med sit forslag; flertalsindstillingen (Venstres) krævede landbefæstningens nedlæggelse, men forstærkning af søbefæstningen og hovedparten af hæren på Sjælland. Højre sluttede sig hertil, men ville udbygge landbefæstningen for 8 mill. kr. Begge værns tilforordnede repræsentanter ønskede landbefæstningen bevaret. De forskellige standpunkter blev åbent vurderet og diskuteret på udenrigspolitisk baggrund; flertallets stod som et udtryk for en tysk-venlig neutralitet, der betød, at man i givet fald ikke ville vige tilbage for at lade Tyskland udnytte Københavns søbefæstning. Højres standpunkt betragtedes som engelsk-venligt: Fæstningen skulle holde stand mod et tysk angreb, indtil England kom til hjælp. Man havde det indtryk, at kejser Wilhelm ønskede en landbefæstning, for at englænderne ikke skulle komme "bag ind".

Det store spørgsmål var, hvordan venstrehøvdingen I.C. stillede sig til forslagene; man var klar over, at han ikke var mindre positiv end kommissions-flertallet. Den 8/9 meldte Alberti sig imidlertid skyldig i falsk og bedrageri for ca. 15 mill. kr., og skandalen blev et hårdt slag for både Venstrereformpartiet og I.C. personlig. Den følgende undersøgelse viste, at der ikke kunne sættes nogen plet på I.C., men ministeriet gik af 12/9; det fungerede dog videre indtil Neergaard 12/10 dannede den nye regering.

Denne kom til at omfatte begge venstre fløje og var en triumf for de moderate. Hovedpunktet i det nye ministeriums program blev løsningen af forsvarsspørgsmålet - ministeriet ville stå og falde med dette punkts gennemførelse. Neergaard forelagde sit forslag 12/2 1909, og det gik kort ud på, at hærens og flådens styrke samt kystbefæstningen skulle tilfredsstille både Højre og Venstre; landbefæstningen skulle nedlægges og erstattes med 11 fremskudte forter og 2 fløjforter v. Køge Bugt og Øresund.

Ministeriet stod ikke enstemmigt bag forslaget, og i folketinget førte det til partiets sprængning med I.C. i spidsen for nej-sigerne. Sagen forelagdes derefter befolkningen i maj 1909, hvor 27 af Venstrereformpartiets mandater gik imod forslaget sammen med radikale og socialdemokrater; valget viste, at Socialdemokratiet nu var landets største parti.

Efter at de fremskudte forter var forkastet i folketingets sammensamling med 63 stemmer mod 41, trådte regeringen tilbage 31/7. Dette udløste en krise for den nyvundne parlamentarisme, idet ingen partikonstellation

syntes at have fremtiden for sig. Kongen overvejede et forretningsministerium, men den gamle venstrefører grev Holstein-Ledreborg - ude af politik siden 1890 - trådte til og dannede et venstreministerium.

I det nye ministerium blev Neergaard finansminister og I.C.Christensen forsvarsminister; han erklærede kun at ville sidde til forsvarslovene var gennemført. Dette skete 30/9 1909, efter at I.C. var gået med til landbefæstningens bevarelse til 1922. Straks efter vedtagelsen søgte I.C. sin afsked, men allerede 28/10 faldt regeringen på et mistillidsvotum, der ikke havde noget med de netop vedtagne love at gøre. Det var de radikale, der havde stillet mistillidsforslaget, og deres leder, Zahle, opfordredes nu til at danne regering.

Den 28. oktober havde Zahle ministerlisten klar til sin mindretalsregering; selv blev han ved siden af konseilspræsident justitsminister, Edvard Brandes blev finansminister og P.Munch indenrigsminister. Forsvarsminister blev Christopher Krabbe, hvis militærpolitiske synspunkter var lidt mere afdæmpede end de fleste radikales. Regeringens første hovedopgave var gennemførelsen af forsvarslovene, hvorefter Edv.Brandes udtalte: Lov er lov, og lov skal holdes. Alligevel kneb det, for gennemførelsen krævede penge, og regeringen ville ikke foretage skatteforhøjelser til det formål. Dette udlagdes som uvilje til at gennemføre lovene, og regeringen kom hurtigt til at stå svagt.

En anden hovedopgave var en grundlovsændring, men her fandt regeringen ingen vej og udskrev valg i maj 1910. Radikale og socialdemokrater holdt stillingen, mens Venstrereformpartiet igen gik frem på Højres bekostning. Efter valget sluttede de forskellige venstrefløje sig sammen til ét parti: Venstre, som nu havde flertallet i folketinget, og Klaus Berntsen blev af kongen udpeget som regeringschef.

Ministeriet, der udnævntes 5/7 1910, mødte med tre hovedpunkter på programmet: Forsvarslovenes gennemførelse; balance i statsfinanserne og grundlovsændring. Forsvarslovene blev energisk gennemført, og der opstod visse uoverensstemmelser med officerskorpset i hæren, navnlig om garnisonsforholdene og placeringen af det nye Taarbækfort. Klaus Berntsen fik tingene til at glide, stærkt støttet af kongen. Gennemførelsen af forsvarslovene og økonomiens opretning efter Alberti-skandalen krævede mange penge, og der skete en omlægning med større vægt på forbrugerskatter end på direkte skatter, og der indførtes særlig skat på øl, spiritus og tobak.

I 1912 forelagdes regeringens grundlovsforslag, der bl.a. gik ud på valgret til 25-årige mænd og kvinder, også tyende. Efter vedtagelse i folketinget i 1913 blev forslaget standset i landstinget. Ved folketingsvalg kort efter gik både Venstre og Højre tilbage; som udtryk for den gældende valglovs ulemper kan det anføres, at Højre fik 7 mandater på 82.000 stemmer, mens Det radikale Venstre opnåede 31 mandater på 67.000 stemmer. Venstre var stadig folketingets største parti og havde således ret til at danne regering, men socialdemokraterne og de radikale var valggets sejrherre, og I.C. henstillede til disse partier at danne regering. Resultatet blev en ren radikal regering med Zahle som leder.

Landets første radikale regering udnævntes 21/6 1913, og den genfremstillede det berntsenske forslag, som efteråret 1913 påny stoppedes af landstinget. Ved juletid døde Estrup, og hans efterfølger som kongevalgt landstingsmand blev Deuntzer. Hermed havde grundlovspartierne 1 stemmes flertal i landstinget; men da der opstod uenighed i venstregruppen nåede man foreløbig ikke videre med grundloven. Den 20/7 samledes rigsdagen for at gå i gang med den endelige behandling af lovkomplekset. Verdenskrigens udbrud gav rigsdagen mere nære ting at drøfte end grundlovsparagraffer.

b. Udenrigspolitikken.

I årene fra 1864 til 1901 var Danmarks udenrigspolitik så passiv som næppe nogensinde før; det nordslesvigske spørgsmål lå dog stadig store dele af befolkningen på sinde. Alle politiske retninger ønskede landets neutralitet opretholdt - om midlerne hertil var der stærkt divergerende meninger med provisorietiden til følge. I 1890'erne prægede interessen for voldgiftsaftaler de udenrigspolitiske drøftelser temmelig stærkt.

På tærskelen til vort århundrede afholdtes en fredskonference i Haag 1899, og Danmark tiltrådte alle de der sluttede aftaler. I det første ti-år af århundredet oprettede Danmark voldgiftsaftaler med næsten alle europæiske stater, men ikke med Tyskland.

Efter systemskiftet 1901 vedtog Dansk Fredsforening en resolution om, at Danmark skulle erklære sig principielt og vedvarende neutralt. Konseilspræsident Deuntzer gik ind for at søge Danmarks neutralitet garanteret af stormagterne, og i marts 1904 ventileredes Danmarks eventuelle neutralisering i Berlin, London, St.Petersborg og Paris - kun Rusland stillede sig velvilligt; længere nåede han ikke, før I.C.Christensen i januar 1905 afløste ham.

Ved nedsættelsen af forsvarskommissionen i 1902 understregedes, at målet for landets forsvar var neutralitetens opretholdelse; ved den lejlighed udtalte udenrigsministeriet, at "Enhver Stat, der vil gøre Krav på Neutralitetens Anerkendelse, maa være rede til at hævde den med Vaabenmagt" - man kunne ikke indskrænke sig til protest eller rent formel modstand. I 1903 anførte ministeriet, at "uden et virksomt Forsvar er det Selvmodsigende at paastaa sig neutral". I disse udtalelser lå der en forskydning fra Venstres tidligere synspunkter, og Deuntzer advarede mod at tro, at mindre militæruddgifter blev en følge af en neutralitetserklæring.

Venstres ændrede syn på neutralitetsopgaverne kunne ikke følges af partiets radikale fløj, der hævdede, at det tjente Danmark bedst at "ligge død" - og i øvrigt som en fremtrædende radikal sagde: "Fremtidens Krig vil kun komme til Udbrud i Lande, der ikke er gennemkultiverede". Socialdemokraterne sluttede sig til de radikale synspunkter og hævdede, at en politivagt var tilstrækkelig. I disse kredse anså man Københavns befæstning som en direkte fare for landet, fordi den tiltrak kæmpende stormagter.

Flertallet i forsvarskommissionen - Venstres repræsentanter - og siden Neergaard hævdede, at et virkeligt forsvar var nødvendigt og i øvrigt krævedes i Haag-Konventionen af en neutral stat. De radikale og socialdemokraterne mente, at konventionen ikke stillede et sådant krav.

Imidlertid var den russisk-japanske krig brudt ud først i februar 1904, og i oktober sendte Rusland sin Østersøflåde til det fjerne Østen. Fra dansk side stillede man sig yderst imødekommende; allerede i Libau gik danske lodser ombord i de russiske krigsskibe, og på de farlige steder ved passagen af Store Bælt lå danske torpedobåde for at markere risikoen. Denne vidtstrakte service vakte stor opmærksomhed, og japanerne protesterede, hvilket man tog sig let. Men den engelske gesandt meddelte det danske Udenrigsministerium, at England i givet fald ventede samme imødekommelse.

Ved den russiske flådes flytning til Østen var magtbalancen i Østersøen forrykket. I England dukkede tanken op om, at det rette øjeblik var inde til at rette et ødelæggende slag mod den tyske flåde - altså en gentagelse af overfaldet på den danske flåde i 1807. Herved blev det, men med den russiske flådes ødelæggelse i Tschuschimastrædet foråret 1905 var Danmark i højere grad end nogensinde før kommet inden for Tysklands magtsfære.

Samme år blev I.C. Christensen konseilspræsident, og da han klart indså, at Danmarks situation var blevet forværret, kom det i 1906-07 til de såkaldte "Lütkenske forhandlinger". I.C. kendte på forhånd kaptajn L.C.F. Lütken, og da posten som chef for 1.departement i krigsministeriet sidst på året 1905 blev ledig ved død, fik Lütken den. Allerede i 1902 og 03 havde han ved I.C.s mellemkomst været i Berlin og da fået den opfattelse af den tyske generalstabs mening om Danmark, at Tyskland, hvis det ikke kunne stole på Danmark under en storkrig, straks ved dennes begyndelse måtte besætte Danmark.

Først på året 1906 stod Tyskland isoleret blandt magterne, og den tyske generalstabschef, Moltke, var stærkt interesseret i problemerne ved Østersøens indgang. I februar 1906 mødtes Moltke og Lütken, og Moltke hævdede, at Danmark måtte opgive sin neutralitet, så var tyskerne villige til at træffe aftaler i forvejen. I marts bad Moltke om at få nye forhandlinger, og i juli mødtes han igen med Lütken i Berlin.

I.C. instruerede Lütken om, at Danmark ville ordne sit forsvar, så det kunne hævde sin neutralitet, men hvis Danmark kunne få væsentlige fordele til gengæld (Nordslesvig) kunne der måske blive tale om en militærkonvention. Moltke afslog denne, fordi den ville provokere England, og hævdede, at hvis krigen mod England kom, ville tyskerne stille Danmark et ultimatum. Lütken svarede, at om 3-4 år ville søbefæstningen være udbygget, og så kunne Danmark træde ved Tysklands side.

I marts 1907 mødtes Moltke og Lütken igen, og den sidste erklærede, at Danmark under ingen omstændigheder burde stå ved siden af Tysklands modstandere, og hvis det viste sig umuligt at opretholde Danmarks neutralitet, så ville Danmark gå med Tyskland - en udtalelse, som I.C. siden tog afstand fra. Nogen generalstabsaftale blev ikke truffet, men Moltke var tilfreds med samtalerne, selv om udtalelserne kun var moralsk forpligtende for personerne og ikke for regeringen.

Kort efter at forsvarsordningen var gennemført i 1909 trådte I.C.Christensen som nævnt tilbage som krigsminister, og samtidig forlod Lütken, der i 1908 var blevet oberstløjtnant, departement-chefposten og blev chef for 21.bataljon. Trådene fra 1906-07 blev ikke atter knyttet. men tilbage i den tyske generalstab blev det indtryk, at Danmark ikke ville slutte sig til Tysklands fjender.

2. Hærloven af 1909.

a. Træk af forsvarskommissionens virksomhed.

Kommissionen, der nedsattes ved lov af 7/3 1902, fik 19 medlemmer, hvoraf formanden valgtes af regeringen og de øvrige halvt af hvert af Rigsdagens to ting. Der tilforordnedes kommissionen 4 sagkyndige, som valgtes af regeringen; de havde ikke stemmeret.

Kommisoret angav kommissionens opgave således: "1) At tilvejebringe saa fuldstændig Oplysning som mulig om vor nuværende militære Stilling, derunder en samlet Oversigt over den nuværende Ordning af Land- og Søforsvaret, saavel dets Personel som dets Materiel m.v., samt en Oversigt over Beholdningernes Størrelse, Kvalitet og Maaden, hvorpaa de ere skaffede til Veje. 2) at udrede i Hovedtræk en samlet Plan til Opnaaelse af den efter Landets Forhold afpassede og til Opretholdelse af dets Neutralitet egnede, bedst mulige Ordning af Land- og Søforsvaret under tilbørligt Hensyn til Statens Evne til at bære de med den paatænkte Ordning følgende øjeblikkelige og stadig tilbagevendende Udgifter.

Under Overvejelserne behandles Spørgsmaalene om Personellets og Materiellets Størrelse og Fordeling, om Garnisonering og Uddannelse, samt om Nødvendigheden af Befæstningsanlæg; andre Spørgsmaal, der staa i Forbindelse med Forsvarets Ordning, derunder ogsaa Ordningen af Værnepligten."

Kommissionen holdt sit første møde 15/4 1902 og afsluttede sit arbejde i juli 1908. Der opnåedes ikke enighed om en plan til ordning af landets samlede forsvarsvæsen, og medlemmerne delte sig i et flertal og 3 mindretal på hhv. 10, 6, 2 og 1 medlem; betænkningen var på 820 sider + bilag (485 s.).

Flertallet - Venstre - gik ind for, at man principielt vendte tilbage til almindelig værnepligt; det foresloges, at udskrivningsalderen nedsattes fra 22 til 20 år, men man fandt ikke grund til at forlænge værnepligtstiden ud over 16 år. Man sluttede sig til tanken om at pålægge de ikke indkaldte værnepligtige - ogsaa kasserede - hvis de var erhvervsdygtige, en værneskat; det forventedes, at regeringen udarbejdede forslag herom, men det skete ikke.

Af typiske træk i flertallets forslag m.h.t. hæren skal fremhæves:

- øget rekruttilgang til infanteriet (2.700 af 3.000 md.),
- rytteriets indskrænkning fra 5 til 3 regimenter,
- to selvstændige hærdele - en østhær og en vesthær; østhæren betydeligt stærkere end vesthæren, derfor 2 infanteriregimenter fra Jylland-Fyn til Sjælland,
- sekondløjtnantsgraden skulle afskaffes og erstattes med en kadetgrad,
- fæstningsartilleriet skulle omdannes til kystartilleri og
- der skulle oprettes 3 cykle- og automobilkompagnier.

I forhold til budgettet 1908-09 betød forslaget en merudgift på 300.000 kr. til 13.630.000 kr., hvortil kom 8 mill. en gang for alle.

Søværnets budget blev anslået til 7,5 mill. i stedet for 6,1 mill.kr. Flertallet gik desuden ind for en modernisering og effektivisering af det faste kystforsvar (11 mill. kr.), medens landbefæstningen burde nedlægges. Nyanlæg af et støttepunkt i Smålandsfarvandet burde foretages (2,5 mill. kr.)

Det største mindretal (6 konservative) gik ind for landbefæstningens opretholdelse og anlæg af ny fremskudt befæstningslinie, endvidere for forberedt opstilling af en sikringsstyrke og nye kystbefæstningsanlæg på Sjælland. Budgettet påregnedes at blive 16 mill. kr. mod Venstres 13,6.

Det andet mindretal (2 socialdemokrater) mente, at det danske folk burde erkende, at forsvar over for stormagtsangreb ikke havde udsigt til et blot nogenlunde heldigt udfald. Derfor måtte befæstningsværkerne nedlægges, og hær og søværn afskaffes. Konfliktspørgsmål, der ikke kunne bllægges ad diplomatisk vej, måtte indankes for den stående, internationale voldgiftsdomstol.

Det tredje mindretal (kommissionens eneste radikale medlem) henviste til et to år tidligere fremsat forslag, der gik ud på nedlæggelse af Københavns befæstning og væsentlige nedskæringer i øvrigt; samlet uddannelsetid burde ikke overstige 150 dage, udskrivningen af mandskab reduceres med 25% og klassedeling mellem officerer og underofficerer afskaffes. Et samlet militærbudget på 6,4 mill. kr. ansås for passende.

Flertallets samlede udgifter androg 31,5 mill. en gang for alle og en årlig udgift på 1,7 mill. - Højres forslag gik ud på 39 mill. kr. en gang for alle og årlig merudgift på 5,2 mill.

I betænkningen rettede de militære sagkyndige fra hæren et stærkt angreb på flertalsforslaget, især fordi det gik ind for landbefæstningens nedlæggelse, og gik stort set ind for det forslag, Højres repræsentanter havde fremsat.

b. Regeringsforslagene.

Regeringen Neergaards forslag af 12/2 1909 afveg en del fra flertalsbetænkningen; de omfattede i øvrigt hele 10 lovforslag - bl.a. om hærens ordning, befæstningsanlæg, afhændelse af militære arealer, søværnets ordning og forhøjelse af indkomst- og formueskag til dækning af udgiftsforsøgelserne. M.h.t. befæstningsanlæggene søgtes en bevilling på 10,5 mill. kr. til anlæg af 11 fremskudte, forberedte stillinger i linien: Vedbæk - Furesø - Søndersø - Porsemosø (syd for Ledøje) og derfra langs Ste.Vejlås til udløbet syd for Vallensbæk samt et kystfort ved Møseø og et ved Vedbæk; det fastholdtes, at den gamle landbefæstning skulle nedlægges. I.C. Christensen ville imidlertid kun gå med til de to fløjforter, og ved den særlige afstemning om de fremskudte forter nedstemtes forslaget i Folketinget d.22/4.

Efter nogle bevægede måneder, der kun er antydnet i afsnit 1, idet såvel Venstre som Højre sprængtes i begge ting, kom det i forbindelse med dannelsen af ministeriet Holstein til en overenskomst om forsvarssagen mellem Venstregrupperne. Denne gik ud på, at landbefæstningen skulle opretholdes til 1922 og indtil da vedligeholdes; de fremskudte forter udgik af planen, men fløjforterne blev heri, og I.C.Christensen indvilligede i, at det nordlige rykkedes noget mod syd - dog kun som kystforsvar. Den større ændringer i øvrigt genfremsattes Neergaards kompleks af forsvarslove hurtigt og vedtoges, således at lovene stadfæstedes 30/9 1909.

Lovkomplekset omfattede 6 love, og hertil knyttedes hurtigt 2 kongelige anordninger og en resolution af videre konsekvens. Lovene var:

1. Lov om Hærens Ordning, der senere vil blive gjort til genstand for nærmere omtale.

2. Lov om Befæstningsanlæg, der bemyndigede forsvarsministeren til at

anvende 11 mill. kr. til forstærkning af Københavns søbefæstning 1). Endvidere bemyndigedes ministeren til at anvende 5 mill. kr. til kystbefæstningsanlæg på Sjælland.

Det var ved denne lov, at det bestemtes: "I Aaret 1922, inden 31. Marts, vil de til Københavns nuværende Befæstning henhørende Anlæg, der ikke fremtidig indgaar som Led i Københavns Søbefæstning, være at desarmere". Hertil føjedes den bestemmelse, at der, indtil befæstningsanlæggene nedlægges, til deres vedligeholdelse anvendes det samme årlige beløb, som var bevilget i finansåret 1909/10 (32.450 kr.).

3. Lov om ekstraordinær Bevilling til Omdannelse og Supplering af Hærens Bygninger, Øvelsespladser og Beholdninger. Ved Loven bevilligedes 9,17 mill. kr. til formålet over en treårig periode til finansåret 1911/12. Som for den forrige lovs vedkommende kunne også her de nødvendige arealer eksproprieres.

4. Lov om Afhændelse af en Del af Christianshavns Fæstningsværker, Fredericia Fæstning og andre Grundarealer m.v. Regeringen bemyndigedes til at sælge de grunde, på hvilke Christianshavns fæstningsværker mellem Bådsmadsstræde og Kalvebodstrand samt Fredericias fæstningsværker var beliggende; de første arealer måtte dog ikke afhændes, før kystbefæstningsanlæg på Amager var fuldført. Endvidere bemyndigedes regeringen til at afhænde Valby Fællede og et areal ved Vesterfælledvej. Kronborg Fæstning skulle nedlægges og arealerne overdrages til Ministeriet for offentlige Arbejder.

5. Lov om Lønninger m.v. ved Hæren fastlagde alle lønninger fra menige til generaler og gav bestemmelser om bestillingstillæg, udrustningshjælp, flytningshjælp og orlogspenge m.v.; endvidere gaves bestemmelser for kostforplejning, kvarter, mundering og sygepleje.

6. Lov om Felttillæg m.m. ved Hæren fastsatte dette til ikrafttræden ved indtrædende krigsberedskab, og desuden gaves bestemmelser om kommandotillæg, indkommanderingstillæg og dagtillæg; denne, som de foranstående 5 love, trådte i kraft samtidig med Lov om forhøjet Indkomst- og Formueskat til Staten. -

Ved to kongelige anordninger, begge af 30/9, oprettedes Hærens tekniske Korps, og fastsattes hærens inddeling i fredstid. Ved kgl. resolution af 26/10 oprettedes et generalstabskvarter og 5. Artilleriafdeling (1/11) og fra 1/12: 1. og 2. Divisions stabe, 11., 12. og 15. Regiment samt Kystartilleriregimentet; fra 30/4 1910 oprettedes 13. og 14. Regiment. Endvidere fastsattes garnisoner fra de under 2. Generalkommando (Jylland) hørende enheder.

1) De ældste værker, Trekroner, Prøvesten, Lynetten og Strickers Batteri stammede fra 1700-tallets slutning. Ifølge en særlig lov fra 1858 forstærkedes de eksisterende anlæg for 3,5 mill. rdl., og Mellemført samt et batteri ved Ny Kalkbrænderi anlagdes. I perioden 1885-94 anlagdes Charlottenlundbatteri, Kastrupbatteri, Middelgrundsfort, Avedørebatteri og Hvidørebatteri, og der gennemførtes en række forbedringer på de gamle anlæg for ialt 17,5 mill. kr. - altså et lignende beløb, som hele landbefæstningen kostede.

Den i befæstningsloven omhandlede forstærkning af søbefæstningen omfattede anlæg af Saltholmsflakfortet, Dragørfort og Kongelunds batteri samt to små Saltholmsbatterier. Kystbefæstningsanlæggene blev Mosebatteriet, Taarbækfort, Masnedøfort, Lynæs batteri og Borgstedbatteri, der opførtes i perioden 1911-17; ved 1. verdenskrigs udbrud var kun Saltholmsbatterierne fuldført.

c. Hærlovens hovedtræk.

Den nye hærlov var i hovedsagen skåret over samme læst hvad emnerne angik som forgængerens, selv om disponeringen af stoffet i detaljerne ændredes en del; visse nye emner og problemer kom også til. Oversigten i hærloven af 1909 var en del klarere og bedre, end tilfældet var med hærloven af 1867 m. tillæg. På to punkter var der ret afgørende forskelle - bortset fra det indholdsmæssige i almindelighed - nemlig m.h.t. lovens ikrafttræden og revision. I 1867 bestemtes, at loven skulle gennemføres i løbet af 1 år, i 1909 nøjedes man med at anføre "så snart Forholdene gør det muligt". 67-ordningens bestemmelse om, at en almindelig revision af loven skulle ske inden 5 år, udelod man klogeligt, men man indførte i lovens § 234 en, skulle det vise sig, lige så urealistisk bestemmelse, sålydende: "Inden Udløbet af Aaret 1914 forelægges Rigsdagen Forslag om Uddannelse af samtlige Hærens Befalingsmænd". - I 1914 havde man andet at tænke på, og nyordningen kom først med hærloven af 1922.

Indledningsvis (§1) fastsloges hærens hovedbestanddele: 2 generalkommandoer, Generalstabens, fodfolket, rytteriet, artilleriet, Ingeniørkorpset, Det tekniske Korps, skoler, Forplejningskorpset, Lægekorpset, Dyr-lægekorpset, Auditørkorpset, arbejdstropperne og Bornholms Væbning.

Dernæst fastlagdes personalets inddeling i klasser og grader (§ 2-8); ej heller her skete store forandringer. Det fastsloges, at hærens personel foruden de menige omfattede befalingsmænd og de dermed ligestillede, og at befalingsmændene var faste officerer og faste underofficerer af hhv. linien og reserven, hvortil kom værnepligtige befalingsmænd.

Herpå fulgte almindelige bestemmelser for udskrivning, fordeling og uddannelse (§ 9-26), der indledtes med den bestemmelse, at alt tjenstdygtigt mandskab skulle udskrives til krigstjeneste, hvilket på det tidspunkt gav en årlig rekruttilgang på godt 11.000 mand; heraf udskreves 7.900 md. til fodfolket og til f.eks, feltartilleriet kun 800. Meget hensigtsmæssigt tilføjedes, at efterhånden som befolkningen tiltog, kunne fordelingstallene til diverse våbenarter og korps forøges, "for saa vidt de nødvendige Midler bevilliges paa Finansloven". De sjællandske afdelinger indkaldte mandskab fra hele landet, medens de jysk/fynske kun fik mandskab fra landsdelene vest for Store Bælt.

Uddannelsen af mandskabet faldt i en første uddannelse, i en fortsat tjeneste i forlængelse heraf og i fortsat øvelse under genindkaldelser. Efter ministerens bestemmelse skulle der mindst 1 gang hvert 4. år afholdes øvelser i hurtig samling (alarmeringsøvelser) over et par dage med mandskab hjemmehørende øst for Store Bælt. Under indkaldelserne til fortsat øvelse skulle hvert år afholdes lejr- el. kantonnementsøvelser med samtlige linieenheder.

I afsnittet om stabe og afdelinger - det uden sammenligning største - (§ 27-91) bestemtes først nærmere om de 2 generalkommandoers stabe, og Generalstabens fik en udvidelse, der næsten fordoblede dens personel, men den forblev fortsat direkte under Krigsministeriet.

For våbenarterne bestemtes flg.:

- fodfolket skulle omfatte generalinspektør og 31 liniebataljoner samt 21 reservebataljoner; heraf skulle 23 liniebataljoner og 13 reservebataljoner have garnison på Sjælland - i Jylland altså kun 30% af hærens samlede styrke; første uddannelse varede 165 dage, og 10% af rekrutstyrken blev inde til fortsat tjeneste i 75 dage;

- foruden generalinspektør bestod rytteriet ad 2 regimenter med hver 4 linieeskadroner og 2 regimenter hver på 2 linie- og 2 reserveeskadroner (de sidste med garnison i Jylland) samt Trainafdelingen på 3 kompagnier; første uddannelse ved rytteriet varede 200 dage, og de værnepligtige blev

til fortsat tjeneste i 340 dage;

- foruden generalinspektør omfattede artilleriet 2 feltartilleriregimenter hver på 2 afdelinger (å 4 batterier) på Sjælland og 2 selvstændige afdelinger, en på Sjælland og en i Jylland. Den første uddannelse i feltartilleriet varede 365 og 280 dage for hhv. trainkonstabler og konstabler; 20% blev til fortsat tjeneste i 110 dage; Kystartilleriregimentet uddannede lige så meget mandskab som hele feltartilleriet (800 md.), og den første uddannelse varede 370 dage;

- Ingeniørkorpset omfattede foruden generalinspektør et regiment og 2 ingeniørdirektioner; regimentet havde 12 kompagnier, og mandskabets første uddannelse varede 210 dage, 30% af mandskabet blev til fortsat tjeneste i 200 dage.

For de fleste våbenarter gjaldt, at de værnepligtige skulle genindkaldes i 25 dage 1 gang inden for de første 8 værnepligtsår. Endelig figurerede det nyoprettede Tekniske Korps med sin personelorganisation i loven.

Afsnittet om skoler var ikke ret omfattende (§ 92-109, alle ganske korte); de behandlede skoler var: Våbnenes korporalskoler og kornetskoler, våbnenes underofficersskoler, Officersskolen, Skydeskolen, Gymnastikskolen og Rideskolen.

I afsnittet: Særlige Korps (§ 100-132, alle ganske korte) fastlagdes det nødtørftigste vedr. Forplejningskorpset, Lægekorpset, herunder Sundhedstropperne, Dylægekorpset, Auditørkorpset og arbejdstropperne.

I et afsnit på 76 til dels enliniede paragraffer behandledes "Tilgang, Afgang, Ansættelse, Forfremmelse og Forsættelse af Befalingsmænd og ligestillede m.fl. i Fredstid". Afsnittet indledtes med ord, der gik igen fra 57-ordningen: Ingen kan udnævnes til befalingsmænd i hæren uden først at være blevet våbenøvet ved den som menig. I en af de sidste paragraffer omhandlede forfremmelsesbedømmelser, og det fastsloges, at "Ingen Befalingsmand og ligestillet kan faa nogen anden Karakter end den, som hans Ærad eller Klasse i Overensstemmelse med denne Lov medfører". De tilsvarende emner behandledes m.h.t. krigstid i § 210-16.

Bornholm havde jo i umindelige tider haft sin "egen hær", som øen fik lov til at beholde; Bornholms Væbning - 1 fodfolksbataljon m.v. - optog hele 13 paragraffer.

For første gang i hærlovgivningen efter folkestyrets indførelse dukkede frivillige korps op i 1909-loven; meget stod der ikke om dem, men det inførtes da, at de kunne knyttes til hæren ved overenskomst mellem ministeren og de pågældende korps.

Efter enkelte paragraffer om "Hærens Heste" og "Depoter m.m." - "Oprettelse af de ved Mobilisering fornødne Pladskommandantskaber o.l., Arbejdsafdelinger, Depoter af Mandskab, Heste og Materiel, Forplejningsmagasiner, Proviantkolonner, Kvægparker, Ammunitionskolonner, Ambulancer og Lazaretter" - afsluttedes loven med diverse overgangsbestemmelser. -

En gennemgribende vurdering af 1909-loven og en sammenligning af den med de nærmest foregående og følgende hærlove er stedet her ikke til, men det bør først og fremmest fastslås, at Danmark, da de nødvendige justeringer var udført efter 2-3 års forløb, stod med den relativt stærkeste hær, landet nogensinde har haft.

Imidlertid vil det nok være på sin plads at jævnføre 1909-ordningen med sin forgænger, ordningen af 1867 m. tillæg fra 1880 og 94. Dette er groft anskueliggjort i omstående skema (side 12).

Udvidelsen af hæren efter 1909-loven kan meget groft angives til at være af størrelsesordenen 60%, men hertil kom, at da man virkelig udnyttede den forhåndenværende værnepligtsmasse, fik man i løbet af få år arbejdet meget betydelige reserver ud over lovens enheder. Hærens faste rammer udvidedes en hel del, og udvidelsen var særlig iøjnefaldende for

Skematisk oversigt
over
hærordningen 1867, ændret 1880 og 94,
og hærordningen 1909.

Enheder 1)	L/R/F	1894	1909	Bemærkninger vedr. 09-ordningen
fanteribataljon	L	31	31	23 linie- og 13 reservebataljoner på Sjælland.
	R		21	
	F	11		
kadron	L	15	12	8 linieeskadroner på Sjælland og 8 linie- og 8 reserveesk. i Jyll.-Fyn
	R		4	
Iltbatteri	L	12	24 2)	Kun 1 afdeling (4 batterier) i Jylland (-Fyn).
	F	4		
stningsart. kompagni	L	8	8 3)	Opretholdtes trods hærlovens "ubekendtskab med fæstningsartilleri".
	R		4	
	F	4		
start. kompagni	L	4	8	Københavns søforter.
	R		4	
	F	2		
geniørkompagni	L	6	10	
	R	6	2	
ainkompagni	L	2	3	
igsstyrke af værnepl. 4)		65.000	120.000	
"		i % af bef. tal		

- 1) Oversigten omfatter ikke korpserne og Bornholms Væbning: 1 bataljon m.v.
- 2) Der skulle være 2 selvstændige afdelinger foruden de 2 regimente, men den ene afdeling skulle først oprettes ved fæstningsartilleriets nedlæggelse, altså kun 20 batterier.
- 3) Hærloven havde kun kystartilleri (12 linie- og 6 reservekompagnier), men i praksis opretholdtes Fæstningsartilleriregimentet, og nyoprettedes Kystartilleriregimentet, hver på 2 bataljoner og hver med 12 kompagnier.
- 4) Krigsstyrken omfattende alt personel lå ca. 10% højere.

underofficerernes vedkommende med 30%; linieofficerskorpsets udvidelse var ret beskeden, men til gengæld stabiliseredes og udvidedes ordningen m.h.t. værnepligtige officerer og officerer af reserven (forstærkningen).

De to generalkommandoers kommandoområder var uændrede - hhv. øst og vest for Store Bælt - men ved den nye ordning skete der det, at enhedernes antal øst for Bæltet stort set fordobledes, medens de vest for reduceredes til 2/3. Tyngden i landforsvaret lagdes altså endnu tydeligere på Sjælland, hvor 3/4 af hele hæren placeredes. Dette kom også til udtryk derved, at 1. Generalkommandodistrikt kom til at omfatte 3 divisioner.

d. De nye befæstningsanlæg.

I tilslutning til hærloven er det naturligt at knytte en kort omtale af, hvad Lov og Befæstningsanlæg førte til. Ved loven stillede 11 mill. kr. til rådighed til forstærkning af Københavns søbefæstning og 5 mill. kr. til rådighed til kystbefæstningsanlæg på Sjælland.

Flertallet i forsvarskommissionen havde i betænkningen anført, at "Til Værn for Hovedstaden, som Tilflugtssted for Flaaden og til Støtte for Kystforsvaret vil nogle Befæstningsanlæg være nødvendige". Dette standpunkt var ret udførligt motiveret i betænkningen, og resultatet blev som nævnt foran.

Allerede 19/7 1909 havde 2. Ingeniørdirektion indsendt forslag til forstærkning af søbefæstningen til et beløb af 6,4 mill. Dette måtte reduceres, fordi der også skulle være penge til bestyknings, og efter at det var sket, kunne man i 1910 iværksætte planen, der omfattede ombygning af Charlottenlundbatteriet og forandringer ved Middelgrundsfort, Trekrøner, Lynetten, Mellemfors, Prøvesten og Kastrupbatteri samt opførelse af Saltholmflakfort, Dragørfors og Kongelundsbatteri og yderligere et par småbatterier. Ved krigsudbruddet var af disse arbejder kun ombygninger og forandringer færdige, af nyopførelser var kun Saltholmbatterierne færdige; Flakfortets opførelse var først afsluttet i 1916.

Hvad de nye kystbefæstningsanlæg angik, havde I.C. Christensen allerede i 1907 ladet nogle militære eksperter under chefen for Generalstabens ledelse overveje det fornødne; disses forslag forelå 14/7 1908, men suppleredes og ændredes siden. Detaljprojekteringen tog sin begyndelse straks efter lovens vedtagelse i 1909; med udførelsen trak det ud, således at den først indledtes i finansåret 1912/13. Arbejderne omfattede: Masnedøfors, Mosedebatteri, Taarbækfors, Lynæsbatteri og Borgstedbatteriet. Den oprindelige arbejdsplan forudsatte, at man tog fat foråret 1911. Hvis det var sket, ville alle værkerne have stået færdige ved 1. verdenskrigs udbrud, nu lykkedes det først i 1917.

3. Landbefæstningens tilblivelsehistorie.

Allerede i 1843 udarbejdede Ingeniørkorpset et forslag til anlæg af fremskudte befæstningsanlæg - 8 større og 10 mindre værker - i linien: Kongens Enghave - Frederiksberg Have - Utterslev - Svanemøllen, altså ca. 4 km. foran renaissancefæstningens bastionære voldlinie med våd grav og foranliggende glacis fra Kalvebodstrand til Kastellet. Heraf blev der dog intet.

Efter at forsvarskommissionen af 1866 havde givet op over for befæstningsspørgsmålets løsning, blev den nævnte fæstningsvold fra Kalvebodstrand til Kastellet ved kontrakt af 29/10 1869 afhændet til Københavns Kommune for 360.000 rdl. Den 15/2 1872 nedsatte krigsministeren og marineministeren i fællesskab en kommission, der bestod af ni officerer af begge værn. Kommissionens direktiv gik ud på: "I store Hovedtræk at udarbejde et Udkast til den samlede Anvendelse af de to Værn og deres forskellige Midler, og ligeledes i store Træk at tilvejebringe en samlet Erkendelse af de nødvendige, endnu manglende Midler til Forsvarets Fuldstændiggjørelse, naar der som Grundlag fastsættes: 1) omtrent det nuværende personelle Grundlag og 2) en blot defensiv Krig, hvori vi midlertidig staar alene".

Betænkningen blev afgivet 24/8 1872, og heri gik som man for så vidt "Kjøbenhavn's Befæstning mod Landsiden" ind for flg.: Da der kunne være tale om en belejring af længere varighed, måtte man gå ud fra muligheden af et bombardement fra de længste afstande - dengang 11.000 alen (godt 6,5 km). Sikkerhed over for et sådant bombardement kunne ikke opnås ved den hidtil påregnede fortlinie. Man var siden 1843 gået frem til linien: Hvidovre - Damhus Sø - Utterslev Mose - Hellerup. Nu foreslog man et fortlinie fra Hvidovre, vesten om Husum, over Vangede til Skovshoved. Man rådede også til at flytte enceinten længere frem i terrænet - i hovedsagen til den hidtil påregnede fortlinie.

Man regnede nu med, at der skulle anlægges 12 forter med en indbyrdes afstand på o. 1800 m.; enceinten ville blive c.17 km. lang mod den gamle volds godt 4 km. For Amagers vedkommende gik man ind for en enceinte syd for Tårnby - Kastrup og 2 forter for Maglebylille og Tømmerup; endvidere regnede man med kystværker ved Kastrup og Dragør.

1872-kommissionens forslag omfattede også befæstningsanlæg ved Store Bælt (4 forter bl.a. på Sprogø) og ved Lille Bælt (1 fort og 2 mindre værker) samt et støttepunkt for flåden i Agersø Sund; endvidere fremhævedes det ønskelige i ved Kronborg - på Lappegrunden - at opføre et fort med mindst "6 pantserbrydende kanoner". Kommissionsforslaget blev aldrig udført; regeringens stærkt reducerede forslag i tilslutning til betænkningen forelagdes i Rigsdagssamlingen 72/73 - det beløb sig til 7 mill. rdl. (i løbet af 8 år) - men "begravedes" i finansudvalget. Allerede i 1876 fremsattes fra uofficiel militær side 1) foreslag om at skyde fort-

1) En artikel af løjtnant P.N.Nieuwenhuis i tidsskriftet Fra Videnskaber-
nes Verden om landbefæstningen på grundlag af et forslag som oberst
N.P.Jensen havde udformet.

linien, omfattende 10 større og 4 mindre forter i en ca. 52 km. lang linie, 12-15 km. frem foran hovedstaden; 1872-forslagets fortlinie var kun ca. 22 km. lang.

I 1879 nedsattes atter en forsvarskommission, og den gik m.h.t. landbefæstningen ind for en enceinte vest om Avedøre til Utterslev Mose og derfra til Sundet; af forter foreslog man kun 6, nemlig 4 på nordvestfronten mellem Husum og Lyngby Sø og 2 på nordfronten, 1 ved Gammellose Gd. og 1 ved Garderhøj; resten af nordfronten skulle forsvares i frem-skudte feltstillinger i forbindelse med en oversvømmelse af Lyngby Enge. På grundlag af dette projekt udarbejdede ingeniørgeneralen og artilleri-generalen i fælleskab et fuldstændigt forslag m. tegninger og overslag, der forelå efteråret 1881. Generalerne havde tilføjet et fort ved Val-lensbæk, et provisorisk værk ved Brøndbyvester samt 1 fort ved Jægersborg og nogle flankeringsanlæg ved de nordlige oversvømmelser. På Amager foresloges 2-3 forter, og hele forslaget lød på 34 mill. kr. 1) med bestykning.

Imidlertid var den første provisoriske finanslov trådt i kraft november 1877, og i årene 1876-79 forbedredes Københavns søbefæstning en del. I Rigsdagssamlingen 81/82 fremsatte krigs- og marineminister Ravn et befæstningsforslag på grundlag af den førnævnte kommissionsbetænkning; det gik ud på 15 mill. kr. til søbefæstningen og 34 mill. kr. til landbefæstningen. Forslaget begravedes hurtigt i et udvalg og oppositionen fremsatte tvivl om, hvorvidt forslagene egentlig var i overensstemmelse med sagkundskabens anskuelser.

Dette medførte, at der 1883 nedsattes en kommission med ingeniørgeneralen - generalmajor Ernst - som formand. I marts 1884 afgav kommissionen sin betænkning, hvori det behandlede forslag fra Rigsdagssamlingen 81/82 i alt væsentligt tiltrådtes - dog krævedes enceinten ved Utterslev Mose lagt foran Husum, idet fortet der skulle udelades, og et permanent værk på højre fløj af nordfronten ved Christiansholm foresloges.

I rigsdagsudvalget frakendtes betænkningen enhver betydning, og regeringens forslag til befæstning 1884/85, der var identisk med forslag i 1881/82 og 82/83 på 34 mill. kr. nægtedes overgang til 3. behandling. Herefter lod den nyudnævnte krigsminister - Bahnson - forslaget reducere til det mest påkrævede i nær fremtid, hvilket førte til beløbet 20 mill. kr., men dette nedstemtes i folketinget. Landstinget vedtog imidlertid forslaget og hævdede beløbet til 25 mill. kr. Herefter besluttede ministeriet Estrup at gennemføre Københavns nybefæstning mod landsiden på eget ansvar. Venstres svar på de provisoriske finanslove var den såkaldte visnepolitik, og denne medførte, at statskassen i 1885 havde en beholdning på ikke mindre end 60,5 mill. kr. Venstre havde således ved sin politik skabt det økonomiske grundlag for regeringens fæstningsbyggeri, der nu forestod.

Den 24. april 1885 efter rigsdagens hjemsendelse fik ministeriet ved kgl resolution bemyndigelse til at lade foretage opmålinger og detailprojekteringer til forberedelse af de planlagte fæstningsarbejder; endvidere fik ministeriet tilladelse til at afholde de med forberedelserne forbundne udgifter på "Forventet Tillægsbevilling" - denne gaves dog aldrig. Fæstningsbyggeriet gennemførtes i årene 1886-94 ved en række årlige bevillinger over krigsministeriets administrative budgetter.

Det af Landstinget vedtagne forslag omfattede:

1) 1 krone svarede til 1/2 rd1.

- en enceinte fra Køge Bugt til Utterslev Mose,
- anlæg til oversvømmelse af Kagsmose, Utterslev Mose og Lyngby Enge (sydøst for byen),
- forter vest og nordvest for Gladsakse, ved Lyngby Sø, Gammelose Gd., Garderhøj, Jægersborg og Christiansholm og
- kystbatterier ved Avedøre Holme.

Under detailprojekteringen måtte en del ændringer foretages, således at Ingeniørkorpsets endelige forslag af 11/10-1886 omfattede:

- en enceinte mellem Køge Bugt og Kagsmose,
- " " " Kagsmose og Utterslev Mose,
- en oversvømmelse mellem Utterslev Mose over Gentofte Sø til Hundesøen (tæt syd for Jægersborg) med værker bagved og
- en enceinte mellem Hundesøen (tæt øst for Jægersborg) og kysten ved Skovshoved.

Foran den linie skulle anlægges:

- et fort ved Vallensbæk,
- to mindre forter forbundne med en feltbefæstet linie ved Gladsakse,
- tre provisoriske værker 1): 1 ved Brøndbyvester og 2 ved Tinghøj (sydøst for Søborg),
- et fort ved Garderhøj (nord for Jægersborg),
- oversvømmelse af Lyngby Enge. På Amager skulle der anlægges forter ved Tømmerup og Maglebylille samt et provisorisk værk syd for Kongelunden.

Forslaget lød på 36,4 mill. kr., hvoraf de 11 til skyts; men da det blev fremsendt i oktober 1886 var arbejderne allerede sat i værk. Ved en foreløbig lov af 26/3 1886 var der blevet anvist 1,3 mill. kr. til oversvømmelsen sydøst for Lyngby, og det første spadestik ved Garderhøj toges d.27.marts under højtidelige former og i kongens nærværelse. Garderhøjfortet opførtes for midler indsamlet af "Den frivillige Selvbeskatning til Forsvarets Fremme".

Ingeniørgeneralens og artillerigeneralens forslag blev imidlertid ikke ført ud i livet ubeskåret. I begge rigsdagssamlingerne 86/87 og 87/88 fremsattes forslag til bevillinger på 31,7 mill. kr. til landbefæstningen, men forslagene forkastedes i Folketinget, hvorefter de nødvendige beløb - ca. 18.mill. kr. - optoges på de administrative budgetter.

Arbejderne til forberedelse af oversvømmelsen af Lyngby Enge var særlig vigtige, idet samtlige oversvømmelser til og med Utterslev Mose skulle tilvejebringes ved hjælp af vand fra Furesø og Farum Sø. Vandet skulle ledes gennem den kanaliserede Mølleå til Lyngby Sø og herfra gennem Lyngby Kanal til lavningen syd for Ermelunden; denne kaldtes nordre oversvømmelse og var 3,5 km. lang, opdelt ved dæmninger i 6 bassiner. Fra denne nordre strakte søndre oversvømmelse sig mod syd over Hundesø, Gentofte Sø og Søborg Kanal til og med Utterslev Mose; til dette nordre bassin sluttede sig søndre bassin, Kagsmose, der havde afløb i enceintens grav. Arbejderne i forbindelse med oversvømmelserne gennemførtes i 1886-87, og da enceinten fra Hundesø til Sundet var opgivet, anlagdes Vestre og Østre Ordrupbatteri til nordre oversvømmelses forsvar.

Vestenceinten og Husumenceinten byggedes ud i ét og havde en samlet længde på 14 km. Enceintebyggeriet omfattede i hovedsagen. Vold med voldgade, grav med kaponierer og glacis med dækket vej. Voldens højde over terrænet var 5-7 m. og brystværnstykkelsen ca. 10 m.; volden havde 13 batteristandpladser med traverser og støbte ammunitionsmagasiner. Gravens bundbredde var 6 m. og vandliniebredde c.16 m.; gravens dybde var c. 2,5 m. og en kuvette i midten gav yderligere 1 m. Den dækkede vej var

1) Her betyder det stærke feltbefæstede stillinger anlagt i fredstid.

4 m. bred, men udvidedes ved våbenpladserne til 20-30 m.

Voldens grundrids var dels polygonalt, dels bastionært og endelig for de største strækningers vedkommende modificeret bastionært - det sidste konstrueret af oberstløjtnant E.J.Sommerfeldt 1), og det betegnes både her og i udlandet som "den danske front". Enceinterne byggedes i årene 1888-1892 og kostede 5,5 mill. kr.

Nordfrontens permanente anlæg havde tre linier: Fortlinien, batterilinen og sikkerhedsvandlinien.

Forterne var: Gladsakse-, Bagsværd-, Lyngby-, Garderhøj- og Fortunfort. De to første skulle sammen med et batteri på Husumenceinten standse fjendtlig fremtrængen mellem Bagsværd Sø og Husumenceinten. Forterne var ens bygget med en ligebenet trekant (toppunktsvinkel 90°) som grundrids. Fortkærnen var betonstøbt i 2 etager med skytset i øverste, opstillet under panser - enten i tårne eller panserlavetter. Forterne havde en c. 10 m. bred og 3-4 m. dyb tør grav. Gladsaksefortet og Bagsværdfortet byggedes 1892-93 og kostede 1,35 mill. kr.

Lyngbyfortets opgave var navnlig at beherske terrænet syd for søerne, specielt Nybro-passet. Det var liniens største fort, men i princippet en forstørrelse af de to førstnævnte; det byggedes i 1888-92 for 1,2 mill. kr., hvori ca. 300.000 kr. fra "Selvbeskatningen".

Garderhøjfortet skulle sammen med Lyngbyfort vanskeliggøre fremtrængen over Lyngby og det åbne terræn videre til Dyrehaven, men havde også opgaven mod øst at flankere nordre oversvømmelse. Garderhøjfort var det eneste firkantede fort med facerne 95 m. og flankerne 70 m. Fortkærnen var, som ved de andre forter, i 2 etager. Graven var 6,5 m. bred forneden og 9 m. dyb. I byggeperioden, 1886-92, ændredes planerne for fortets nærmere udformning flere gange; byggesummen var godt 1,1 mill. kr.

Fortunfortet, hvis opgave dels lå i terrænet nordøst for Lyngby dels i Dyrehaven, var anlagt som Gladsaksefortet men noget mindre, byggedes 1891-93 for 0,6 mill. kr.

Batterierne var: Tinghøj-, Buddinge- og Vangedebatteri; det første og det sidste var ens og havde en 350 m. lang voldlinie med 2 m. højt og 10 m. bredt brystværn med kanonbænk og traverser. Foran volden lå en 10 m. bred grav og i midten i den en skudsikker kasseemat; bag volden var der en noget mindre grav. Begge batterier byggedes 1887-88 og kostede tilsammen 385.000 kr. Buddingebatteri havde 150 m. åben vold og ingen reduit; det opførtes 1888-89 og kostede 46.000.

Anlæggene bag sikkerhedsvandlinien omfattede: Gentofte- og Bernstorffbatteri, henholdsvis syd og nord for Nordbanelinien, og de før nævnte Vestre og Østre Ordrupkratbatterier. Alle fire anlæg, der var af ret beskedent omfang, anlagdes i 1887-89.

I samme periode anlagdes Christiansholmslinien, der havde til opgave at hindre fjendtlig fremtrængen øst om oversvømmelsen mellem Ordrup Jagtvej og Sundet. Anlægget var 700 m. langt og havde en 15 m. bred våd grav; i midten lå Christiansholmsbatteriet, udført som forterne men betydelig mindre, og på hver side af dette Vestre- og Østre-Christiansholmslinie med en 6 m. høj og 10 m. bred vold. Hele Christiansholmsanlægget kostede 707.000 kr.

1) I forbindelse med fæstningsbyggeriets start oprettedes en særlig ingeniørdirektion (4.) med Sommerfeldt som chef. Først byggede han Garderhøjfort for "Selvbestaltningen" og stod derefter i spidsen for hele fæstningsbyggeriet i 1880'erne og 90'erne.

Som de sidste permanente anlæg i landbefæstningen fuldførtes dens to fløjbatterier: Hvidøre Batteri på Christiansholmsanlæggets højre fløj og Avedøre Batteri bagud til venstre for Vestenceintens venstre fløj ved Køge Bugt; begge batterier overgik siden til søbefæstningen.

I årene 1885-94 anvendtes 18 mill. kr. til befæstningens opførelse og bestyknin, hvortil kom "Selvbestaltnin"ns indsamlede 1,5 mill. kr. En kreds af danske kvinder indsamlede i 1880'erne 80.000 kr., hvorfor der anskaffedes 8 stk. 15 cm. fæstningskanoner, der i 1885 afleveredes til kongen som gave til fædrelandet. Fra befæstningsarbejdernes afslutning til 1909 bevilligedes årligt 50.000 kr. til værkernes vedligeholdelse, hvortil kom 500.000 kr., der 1903-05 anvendtes til opførelse af ammunitionsmagasiner m.v. i Vestenceinten.

Landbefæstningens bestyknin med egentligt artilleri var således:

Vestenceinten - 153 stk 12 og 15 cm. kanoner (batteristandpladser forberedt 1).
Gladsakse Fort - 4 - 120 mm kanon 2).
Bagsværd " - do
Lyngby " - 2 pansertårne a 1-15 cm kanon, 3-15 cm. kanon 3) og 2-75 mm. kanon 2).
Garderhøj " - 1 Pansertårn m. 2-15 cm " , 2-15 cm kanon 3), 2-75 mm kanon 2) og 2-53 mm. kanon 2).
Fortun " - 4-75 mm. kanon 2).
Tinghøj Bt. - 6-15 cm. kanon og 4-12 cm. kanon.
Buddinge " - 6-12 cm. "
Vangede " - 9-12 cm. "
Gentofte " - 4-9 cm. "
Bernstorff Bt. - do
Ordrup Krat " - 4-75 mm. kanon.
Christiansholmslinien - 3-15 cm. kanon 3), 8-15 cm. kanon og 8-9 cm. kanon.

Ved den artilleristiske armering skulle på sydfronten opstilles 32 stk. skyts i 2- og 4- kanoners batterier.

For søbefæstningens historie er der gjort rede i bilag 2. Befæstningens anlæg var placerede i 2 linier - en ydre fra Taarbæk Fort over Middelgrunds Fort til Kongelunds Batteri og en indre fra Hvidøre Batteri over Trekroner til Kastrup Fort. Disse permanente anlægs betydning var således:

Taarbæk Fort - 4-29 cm. haubits og 2-120 mm. kanon.
Middelgrunds Fort - 5-30,5 cm. kanon, 10-17 cm. kanon og 6-75 mm. kanoner.
Saltholmsflak " - 6-29 cm. kanon, 4-21 cm. kanon, 4-120 mm. kanon, 4-21 cm. kanon.
Saltholmsbatterierne - 2-34 cm. og 2-75 mm. kanon 2).
Dragør Fort - 4-35,5 cm. kanon, 4-17 cm, 2-120 mm. og 6-75 mm. kanoner.
Kongelunds Batteri -
Avedøre Batteri - 8-11" kanon i haubitsaffutage.

1) Vestenceintens, de fleste batteriers skyts og skytset til den artilleristiske armering, fandtes i fredstid ikke på stedet men magasineredes på Tøjhuset.

2) I forsvindingstårn.

3) I panserlavettårn, hvor intet særligt er nævnt var opstillingen åben bag vold; skyts til nærforsvar er ikke anført i oversigten.

- Hvidøre Batteri - 4-17 cm. kanon og 2-75 mm. kanon.
Charlottenlund Fort - 12-29 cm. haubits, 2-17 cm. kanon og 4-120 mm.
kanon.
Trekroner - 7-29 cm. kanon, 2-24 cm. kanon, 6-17 cm. kanon og 7-15
cm. kanon.
Lynetten - 4-29 cm. haubits, 4-15 cm. og 2-75 mm. kanon.
Mellefort - 2-35,5 cm. kanon og 4-24 cm. kanon.
Prøvestenen - 12-17 cm. kanon.
Strickers Batteri - havde ikke længere svært skyts, men var blevet
kikkertstation.
Kastrup Fort - 4-30,5 cm. kanon, 2-15 cm. kanon og 4-75 mm.kanon.

4. Årene 1909-14.

Som det foran er anført, foreskrev hærloven iværksættelse af foranstaltninger til oprettelse af de ved mobilisering fornødne deponer, ammunitionskolonner og lazaretter m.v. (§ 233). Denne bestemmelse gav i årene lige efter 1909 anledning til en del bygge- og anlægsarbejder, men lige så iværksættende i så henseende blev naturligvis den i 2. afsnit b, 3, nævnte lov om hærens bygninger, øvelsespladser og beholdninger.

Ved loven afsås 9,17 mill. kr. i en treårig periode, og af disse godt 9 millioner stilledes 4,5 millioner til Ingeniørkorpsets rådighed til forskellige bygningsforanstaltninger. Af disse var øvelseslejrene ved Værløse, Sandholm, Høvelte og Avedøre de mest omfattende, men hertil kom en lang række udvidelser af eksisterende anlæg samt magasinbyggeri. Desuden var der i henhold til lov af 13/5 1911 om oprettelse af nye garnisoner på Sjælland stillet 2,4 mill. kr. til rådighed for opførelse af nye kaserner i Holbæk, Slagelse, Roskilde, Ringsted og Vordingborg. Det drejede sig om administrationsbygninger, eksercerhuse og symnastiksale samt skydebaneanlæg, medens de nævnte byer lod resten af kaserneanlæggene opføre i overensstemmelse med indkvarteringslovens bestemmelser. Alle disse bygningsforanstaltninger var gennemført hen på året 1914.

Hærloven var i grove træk gennemført bl.a. hvad udskrivnings og uddannelsesbestemmelserne angik i løbet af et par år, således at hærens mobiliseringsstyrke ved udgangen af 1911 nærmede sig 120.000 mand og altså kun manglede 5-6000 mand i at have nået den efter hærloven forudsete styrke. Manglerne var størst for fæstningsartilleriet og kystartilleriet med hhv. 4800 og 1000 mand (50% og 25%). Fodfolksbataljonernes styrke af værnepligtige var noget varierende, men lå omkring 900 mand.

Hærordningen af 1909 led af den alvorlige mangel, at der kun en månedstid hvert år under genindkaldelser og større øvelser rådedes over fuldt uddannede tropper. Endvidere medførte fordelingen af enhederne med 1/4 i Jylland-Fyn og 3/4 på Sjælland særlige problemer navnlig i tilfælde af mobilisering. Der var derfor i hærloven indført begrebet "sikringsstyrke", idet § 22 indeholdt bestemmelsen: "Under særlige omstændigheder kan ministeren for det værnepligtige personels vedkommende foretage afvigelser fra de i det følgende anførte tidsbestemmelser for uddannelsen, og sådanne afvigelser kan navnlig træffes under faretruende forhold for at tilvejebringe den fornødne sikringsstyrke.

I 1911 godkendte forsvarsminister Berntsen planer for indkaldelse af en sikringsstyrke på Sjælland, der påregnedes at blive på c 17.000 mand, hvoraf c. 9.000 fra Jylland-Fyn. Til at begynde med regnede man kun med sikringsstyrke på Sjælland, men i 1913 udsendtes bestemmelser for en "forøgelse af fredsstyrken" for 2. Generalkommandodistrikt; denne sikringsstyrke kunne etableres i to tempi: F I, der omfattede c. 4000 mand, og F II, der udvidede det første med c. 1.000 mand.

Sikringsstyrkens hovedopgaver var:

- at hindre overrumpling af hovedstaden og
- at sikre mobiliseringens gennemførelse. Styrkens indkaldelse var forbedret bl.a. derved, at ekstraordinære indkaldelsesordrer for de værnepligtige for styrkerne til Sjælland lå ved lægdsforstanderierne, rede til udlevering på telegrafisk ordre fra krigsministeriet. For personel ved 2.

Generalkommandodistrikt lå ordrerne ved afdelingerne rede til udsendelse til lægdsforstanderierne på telegrafisk ordre. Indkaldelsen af udstationerede stamheste var forberedt ved, at der ved beredne afdelinger lå ekstraordinære indkaldelsesordrer rede til udsendelse pr. ekspresbrev til foderværterne.

Den ved hærloven forudsete forlægning af 10 liniebataljoner fra Jylland-Fyn til Sjælland fandt først sted fra begyndelsen af 1913, efterhånden som de nye kaserneanlæg blev færdige. 4. Artilleriafdelings forlægning fra København til Ringsted skete først lige efter krigsudbruddet i august 1914.

I tilslutning til sikringsplanerne udarbejdede Krigsministeriet i forbindelse med Generalstaben planer for mobilisering, og der udarbejdedes forslag til en række foreløbige love om

- Militære rekvisitioner for krigsmagten under mobilisering og i krigstid;
- Krigsmagtens benyttelse af statsbanerne og af de private baner og disses telegraf- og telefonnet;
- Krigsmagtens forhold til statstelegraf og statstelefon;
" " " private telefonselskaber - alt under mobilisering og krigstid samt
- Indførelse af belejringstilstand for Fæstningen København.

Allerede før vedtagelsen af 1909-loven regnede man med, at betydelige forstærkningsarbejder måtte iværksættes når Københavns landbefæstning skulle sættes i beredskab. De foreliggende planer for disse omfattende armeringsarbejder ændredes og udarbejdedes i alle enkeltheder i 1911 og godkendtes af den daværende forsvarsminister Klaus Berntsen. Tilsvarende udarbejdedes planer for feltbefæstningsanlæg ved Glyngøre og andet steds ved Limfjorden.

Armeringsplanen for landbefæstningen var som nævnt meget omfattende; den var opdelt i tre afsnit omfattende 1) enceinten, 2) fremskudte stillinger foran enceinten og forterne og 3) almindelig udbygning og forstærkning, navnlig af nord- og nordvestfronten.

1. Enceinten: Opstilling af meget omfattende 2-6 m. brede pigtrådshegn såvel ved voldens fod som på dens krone; sprængning af de gennem enceinten førende fredskommunikationer m.m. og disse åbningers spærring med bl. a. pigtrådshegn. Alle våbenpladser skulle have 6 m. bredt hegn fra grav til grav; et større antal ammunitionsmagasiner - især ved batterierne - skulle indbygges i volde, og Avedørebatteriet indrettes til nærforsvar. Endvidere skulle i tilslutning til enceinten tilvejebringes talrige dækværn bl.a. til afsnitsreserver, og en del provisoriske batteristillinger indrettes.

2. Foran enceinten: Anlæg af tre større c. 1 km. fremskudte forsvarsanlæg med skyttegrave og pigtrådshegn som dækning for vejgennemførslerne i enceinten.

3. Nord- og nordvestfronten: Mellem enceinten og Sundet omfattede armeringsarbejderne ud over etableringen af oversvømmelsesanlæg et stort antal feltfortifikatoriske værker - til dels i sammenhængende linier - foran forterne, i linie med disse, foran batterierne, i batterilinen og bag oversvømmelsen. Det vil føre alt for vidt at komme ind på enkeltheder, men pigtrådshegnene skulle være op til 10 m. brede og gravearbejderne så udstrakte, at der faktisk skulle blive tale om en række stillinger i pas foran fortrække og ind gennem forsvarsterrænet.

Hertil kom, at der på forter og i batterier skulle udføres en lang række arbejder med henblik på nærforsvaret; endvidere en del brosprængninger og omfattende rydninger af huse og bevoksning. Endelig havde armeringsplanen også et afsnit om sydfronten, idet den gamle Christianshavns

Vold her skulle tjene som enceinte; de feltfortifikatoriske arbejder var derfor på Amager forudset at blive særdeles omfattende.

I februar 1913 stillede den kommanderende general i 1. Generalkommandodistrikt, generalløjtnant J.V.C.Gørtz, der var designeret overgeneral, forslag om iværksættelse af en række armeringsarbejder ved København. Motiveringen var, at forhandlinger med henblik på at få standset Den første Balkankrig var strandet, og at konsekvenserne af Tyrkiets fuldstændige nederlag let kunne give anledning til en europæisk krig, i hvilken Danmark kunne blive inddraget. Fæstningen Københavns modstandskraft var - anførte generalen - på grund af de betydelige mangler stærkt afhængig af, i hvilken grad det lykkes at forstærke den i tide ved udførelse af feltfortifikatoriske armeringsarbejder. Det var især nordfrontens østlige del i Dyrehaven - det såkaldte "hul" i nordfronten - der bekymrede general Gørtz. Forsvarsminister Klaus Berntsen svarede, efter at have konsulteret udenrigsministeriet, at den ønskede bemyndigelse "ikke på nærværende Tidspunkt" kunne gives.

Omtrent samtidig fandt en begivenhed sted, der vakte ikke ringe opsigt. En ret storstilet indsamling - Forsvarsindsamlingen af 1913 - var nået op på et beløb af godt 2 mill. kr. Af disse penge var bl.a. 600.000 kr. benyttet til etablering af Lysanlæg og telefonkabler til landbefæstningen, og flåden havde fået 760.000 kr. til anskaffelse af bl.a. en undervandsbåd; desuden anskaffedes bl.a. rekylgeværer og panoramakikkerter til feltartilleriet. Indsamlingen rådede yderligere over c. 500.000 kr., som dens ledere ønskede anvendt til bestemte anlæg på landbefæstningens nordfront i det foran nævnte hul. Forsvarsministeren ville imidlertid kun modtage beløbet, hvis han fik fri rådighed over det - og det fik han ikke. -

Hærloven af 1909 hjemlede som nævnt foran afholdelse af "øvelser i hurtig samling af uddannede værnepligtige hjemmehørende øst for Storebælt" (§ 25). I juli 1913 bragte dagspressen den officielle bekendtgørelse om bl.a. omfanget og varigheden af en sådan alarmeringsøvelse i september måned. Det meddeltes også, at visse enheder i Jylland og på Fyn skulle deltage, men kun sådan, at mandskabet mødte til mønstring for straks at blive permitteret. På Sjælland skulle øvelsen strække sig over to dage.

Det var naturligvis hensigten at hemmeligholde alarmeringstidspunktet, men det kunne ikke undgås, at forhandlinger med jernbaner, telefonselskaber og politi førte til et ret præcist varsko. Kl. 6 morgen d. 11 september udgav krigsministeriet iværksættelsesordren, og 8 timer efter var 3/4 af det indkaldte mandskab mødt i garnisonerne, hvor iklædning og udrustning straks gennemførtes. I løbet af eftermiddagen iværksattes overalt øvelser med de formerede krigsstærke enheder, der for de københavnske enheder formerede sig som en bevogtningsøvelse på landbefæstningens nordfront; nogle steder, som f.eks. ved kystartilleriet gennemførtes skarp-skydningsøvelser også med svært skyts.

I løbet af den følgende dag fyldtes munderingskamrene atter, og mandskabet hjemsendtes. Den mødte styrke på Sjælland omfattede c. 50.000 mand, hvilket var 85% af det maksimale - kun 5% var udeblevet uden grund. Øvelsen gav selvsagt en mængde værdifulde erfaringer; visse aviser - som f.eks. Politiken - hævdede, at en masse penge var "smidt ud til ingen nytte".

I danske tidsskrifter vil man lede forgæves efter en redegørelse for og vurdering af alarmeringsøvelsen i 1913, men allerede i foråret 1914 bragte det tyske "Vierteljahrshefte für Truppenführung und Heereskunde", 1/1914, en ret udførlig omtale af "Eine dänische Probemobilmachung".

En omtale af perioden 1909-14 kan ikke afsluttes uden at virkningerne af den lov om befæstningsanlæg, som også stadfæstedes 30/9 1909, uddybes lidt nærmere, end det allerede er sket til sidst i afsnit 2. Af de 11 mill. kr., der var bevilliget til Søbefæstningens forstærkning og udvidelse blev den ene halvdel benyttet til ingeniørarbejder, den anden til anskaffelse af skyts og ammunition. Vigtigst af de før omtalte arbejder var nyanlæggene af de to forter, det ene på Saltholms Flak 1) og det andet tæt udfør Dragør.

Medens Middelgrundsfortet først i 1890'erne var bygget på c. 7 m. vand, placeredes Flakfortet i årene 1910-15 på knapt 5 m. vand 4 km. nordvest for Saltholms nordspids; i samme periode byggedes Dragør Fort på kun 2 m. vand. På begge de to sidstnævnte forter hejstes kommando i de første dage af august 1914, men ingen af dem var fuldt monteret med skyts. Som allerede nævnt var af nybygningerne, der iværksattes i 1910, kun det lille jordværk - Saltholmsbatteriet - på øens vestkyst helt færdig ved krigsudbruddet.

De kystanlæg på Sjælland uden for søbefæstningen, som også omfattedes af befæstningsloven påbegyndtes først i årene lige inden krigen; således kom arbejderne på Masnedø Fort og Mosede Batteri i gang vinteren 1912/13, og snart efter toges fat på Lynæs Batteri og Borgsted Batteri (på Møen ved Grønsund), der kom til at erstatte det først projekterede Harbølle Batteri lidt sydligere.

1) Flak er en flad sandgrund, der som oftes strækker sig ud fra en kyst.

5. Omkring krigsudbruddet.

Den 28. juni 1914 blev Østrig-Ungarns tronfølgerpar myrdet under et besøg i Sarajevo i Bosnien. Der havde gang på gang i de foregående år været internationale kriser, og det så i første omgang ud til, at man også denne gang kunne undgå katastrofen. Men efter at Østrig-Ungarn stillede Serbien et ultimatum, tog begivenhederne fart. Den 27/7 skulle den franske præsident have aflagt besøg hos den danske konge på vej hjem fra Sankt Petersborg og Stockholm, men besøget aflystes. Dagen efter erklærede Østrig-Ungarn Serbien krig, og mange lande iværksatte omfattende indkaldelser af tropper.

Herefter udviklede den storpolitiske konflikt sig hurtigt. Tysklands krigserklæring til Rusland fulgte 1/8, og 2/8 stillede Tyskland Belgien et ultimatum om fri passage over belgisk territorium. Belgien afviste, og 3/8 om eftermiddagen overskred de tyske tropper den belgiske grænse. Samme aften fulgte Tysklands krigserklæring til Frankrig.

I Danmark var der allerede i dagene 28-30/7 foretaget forskellige militære foranstaltninger af mindre omfang, navnlig med henblik på at klarlægge mobiliseringsdepoterne. Den 29. lod krigsministeriet oprette telefonvagt ved alle militære telefoner, og der blev ligeledes oprettet døgnvagt ved de telegrafstationer, der var nødvendige for at opnå forbindelse med lægdsforstanderierne. Den 30. beordredes de officerer fra Jylland-Fyn, der gjorde tjeneste på Sjælland, til at afgå til de afdelinger, hvor de skulle gøre tjeneste.

Samme dag foreslog den designerede overgeneral, general Gørtz, at der fandt indkaldelser sted til kystartilleriet og ingeniørtropperne, samt at der påbegyndtes armeringsarbejder ved København; men regeringen mente, at man burde se tiden an. Da den internationale situation stadig forværredes, besluttedes i statsrådet den følgende dag (31/7) at indkalde 1300 mand til kystartilleriet og 1400 til flåden; så længe Tyskland ikke havde begyndt mobilisering, ansås det ikke for heldigt at indlede armeringsarbejder af nogen art.

I øvrigt havde den tyske regering 30/7 gennem den danske gesandt i Berlin spurgt, om Danmark ville iagttage velvillig neutralitet og samtidig tilrådet ikke at foretage militære skridt, før Tyskland havde mobiliseret. Samme dag bemyndigedes gesandten til at svare: "Ja, selvfølgelig, for så vidt dette er foreneligt med selve begrebet neutralitet". Ved modtagelsen af denne besked erklærede den tyske udenrigsminister, at Tyskland ingen aggressive hensigter havde over for Danmark.

Fra 31/7 afholdt forsvarsminister Munch daglige møder med direktørerne i de to militære ministerier og med generalløjtnant Gørts og viceadmiral Kofoed-Hansen og disses stabschefer. Om eftermiddagen 31/7 foreslog general Gørtz, at hele sikringsstyrken indkaldtes, og ved næste dags morgenmøde gentog generalen forslaget, støttet af viceadmiralen. Hertil svarede ministeren, at det var uklogt at foretage dette skridt, før der var vished for tysk mobilisering. Men på dagen var forbindelserne til Berlin afbrudt i flere timer, hvilket tydedes som, at der foregik mobilisering, og ved 16-tiden 1/8 tog ministeren så bestemmelse om sikringsstyrkens

indkaldelse 1) - omtrent samtidig telegraferede gesandten i Berlin, at den tyske mobilisering iværksattes samme aften. Med sikringsstyrkens for-
mering oprettedes som forudset hærens overkommando med general Gørtz i
spidsen. Indkaldelserne til hæren skete, som forberedt, ved ekstraordinære
indkaldelser til hver enkelt mand og omfattede c. 20.000 mand.

Ved aftenmøder i Folketinget og Landstinget vedtoges samme aften en
række love, bl.a. om forbud mod at understøtte krigsførende magter fra
dansk territorium, tilsyn med fremmede og rejsende samt lodstvang ved
sejlads til og fra København. General Gørtz fremsatte atter - nu som o-
vergeneral - sit forslag om iværksættelse af alle armeringsarbejder i
forbindelse med landbefæstningen, men ministeriet anså det stadig for u-
rigtigt at gå til så vidtrækkende foranstaltninger; der blev dog givet
bemyndigelse til påbegyndelse af visse pigtrådsspærringer.

1/8 havde den danske regering udstedt neutralitetserklæring vedr. kri-
gen mellem Østrig-Ungarn og Serbien, og da krigen brød ud mellem Tyskland
- Rusland og Tyskland-Frankrig udstedtes lignende erklæringer 4/8. Natten
mellem 4. og 5/8 blev det klart i Danmark, at krigen mellem Tyskland og
England var brudt ud. For Danmark var dette en særdeles farlig vending i
situationen på grund af landets beliggenhed ved indsejlerne til Øster-
søen. Måske kunne den britiske flåde forsøge et fremstød ind i Østersøen
for at få forbindelse med sin russiske allierede; men det var i realite-
ten tilstrækkeligt, at Tyskland frygtede en sådan operation. Herpå kom
der hurtigt bevis.

Om morgenen 5/8 kl.5 rapporteredes, at tyske orlogsskibe var i færd
med at udlægge miner i Langelandsbæltets sydlige del. Forsvarsministerens
møde med de militære chefer m.fl. flyttedes frem til kl.7, og i diskus-
sionen om, hvad situationen indebar, deltog både konseilspræsident Zahle
og udenrigsminister Scavenius. Under mødet aflagde den tyske gesandt,
grev Brockdorff-Rantzau, kl.7.45 besøg i udenrigsministeriet og spurgte,
om Danmark straks agtede at spærre Store Bælt effektivt - d.v.s. med mi-
ner - mod begge de krigsførende parter.

Hermed var situationen tilspidset i uhyggelig grad, og begge de mili-
tære chefer opfattede forespørgslen som et ultimatum. Admiral Kofoed-Han-
sen gik med stor bestemthed ind for mineudlægningen, fordi Tyskland var
så nært og overmægtigt, mens det i hvert fald ville tage tid, før England
ville bane sig vej ind i Østersøen. General Gørtz var tøvende, men hælde-
de til admiralens opfattelse. I de nærmeste timer udspandt der sig lang-
varige diskussioner mellem ministrene, andre politikere og embedsmænd,
hvorfor der ikke skal gøres rede her. Imens begyndte rygterne at løbe ho-
vedstaden rundt, og Politiken sendte forhastet løbesedler ud med medde-
lelse om mobilisering.

Midt på eftermiddagen skulle der være statsråd med henblik på at få
konfirmeret et svar på den tyske henvendelse, og kong Christian d.X havde
forud herfor ønsket en uformel drøftelse. Ministeriet mødte hertil uden
at være enigt, men konseilspræsidentens redegørelse mandede ud i et til-
råde at svare nej til tyskerne. Det overraskede alle, at kongens stand-
punkt var at svare ja "for at få et pusterum" - i øvrigt ville englænderne
sikkert være forstående. Ved statsrådet blev mineudlægningen herefter
formelt besluttet, og man foretrak at lade den omfatte også Lille Bælt og
Sundet begrundet med hensynet til at sikre forbindelsen mellem landsdele-
ne.

1) Indkaldelserne omfattede sikringsstyrken på Sjælland og første trin af
fredsstyrkens forøgelse (F.I.) i Jylland-Fyn.

I besvarelsen til det tyske gesandtskab tilføjedes, at Danmark nu nødtes til at forøge sine styrker under våben. Beslutningen om mineudlægningen blev offentliggjort gennem Ritzaus Bureau, og Marineministeriet bekendtgjorde derefter i "Efterretninger for Søfarende" udstrækningen af de spærrede området samt gav meddelelse om slukning af forskellige fyr og inddragning af sømærker. Samtidig iværksattes en række foranstaltninger som oprettelse af kystudkigs- og signalstationer samt indkaldelse af udstationerede heste.

Om aftenen 5/8 kom den tyske gesandt atter i udenrigsministeriet - nu med et telegram, der gik ud på, at den øverstkommanderende over den tyske Østersøflåde på egen hånd natten forud havde udlagt miner mellem Langelands sydspids og Lollands vestspids, og at den tyske regering beklagede det skete. - Den danske spærring var fra tysk side tænkt som en beskyttelse af de svage tyske styrker, der ved krigsudbruddet befandt sig i Østersøen. Det viste sig hurtigt, at spærringen blev til ikke ringe ulempe for Tyskland, der derved mistede både en udfaldsport og en retraitelinie.

Det mandskab, der mødte i dagene 2-3/8 kom for Sjællands vedkommende til at omfatte c. 17.000 mand, medens der i Jylland-Fyn mødte c. 4.000. I løbet af 5/8 gennemførtes yderligere indkaldelser, idet ministeriet om morgenen iværksatte indkaldelse af F.II i Jylland-Fyn, herved øgedes styrkerne vest for Store Bælt med c. 3.000 mand; efter statsrådsmødet samme eftermiddag iværksattes yderligere indkaldelse af 2.-8.årgang af det mandskab, som var bosiddende på den sjællandske øgruppe og hørte til afdelingerne på Sjælland, c. 22.000 mand. Disse folk indkaldtes ved ekstraordinære indkaldelsesordrer til hver enkelt mand, idet de ikke hørte til den forud planlagte sikringsstyrke.

Det således indkaldte mandskab gav også hurtigt møde, således at de samlede styrker den 7/8 omfattede: På Sjælland foruden c. 2.500 officerer og underofficerer c. 44.800 værnepligtige; i Jylland-Fyn foruden c. 900 officerer og underofficerer c. 9.500 værnepligtige. Den udvidede sikringsstyrke omfattede således ialt - incl. befalingsmænd - c. 60.000 mand; hertil kom c. 8.600 rekrutter. Ved sikringsstyrkens formering var der opnået:

- at alle linieafdelinger - undtagen fæstningsartilleriet - i hovedsagen nåede op på sikringsstyrke,
- at de sjællandske reservebataljoner hver fik c. 500 mand, hvorved de blev i stand til at overtage bevogtningsopgaver og derved frigøre liniebataljonerne, og
- at fæstningsartilleriet fik en enkelt besætning til sikkerhedsarmeringens skyts.

Der var herved skabt mulighed for en betydelig hurtigere gennemførelse af en eventuel mobilisering, og de krigsstærke linieafdelinger kunne imødegå neutralitetskrænkelser også uden for København.

Under statsrådet 5/8 besluttedes det som nævnt ikke at mobilisere, men at øge sikringsstyrken væsentligt på Sjælland. Efter statsrådet bragte general Gøtz atter den københavnske armeringsplans iværksættelse på bane, og forsvarsministeren gav da bemyndigelse til, at de planlagte skyttegravsanlæg og pigtrådsspærringer kunne etableres, men ikke planens afsnit om oversvømmelser, nedrivning af bygninger og bortrydning af skove, haver o.s.v. For Jyllands vedkommende foretoges også visse armeringsarbejder, men af langt mindre omfang.

Ved krigsudbruddet var hærens forsyninger ikke af tilstrækkeligt omfang. Medens det lette feltskyts var fuldt tilfredsstillende, savnedes svært skyts, og fæstningsskytset var i ret vid udstrækning forældet, idet det i overvejende grad stammede fra 1880'erne. Artilleriets ammunitionsbeholdninger var beskedne, idet der pr.feltkanon fandtes 500 skud og til

fæstningsartilleriet godt 300 skud pr. pjece, for de større kalibre dog et langt ringere antal. Til krigsstyrken fandtes der kun c. 350 patroner pr. gevær, og kun rytteriet var udrustet med rekylgeværer. Men der var også alvorlige mangler på andre områder som telefonmateriel, kikkertmateriel, sanitetsmateriel og hesteudrustning - brugelige køkkenvogne manglede ganske.

Med sikringsstyrkens formering oprettedes som nævnt foran Armeens Overkommando, hvis stab dannedes ved at Generalstabens og 1. Generalkommandos stab gik op i en højere enhed. Generalstabens chef var generalmajor B.P. Berthelsen; foruden generalstabskvarteret omfattede staben to afdelinger, den taktiske og den topografiske. I nogle af Overkommandos første skrivelser, dateret 2/8, pålagdes det divisionerne, at fortsætte uddannelsen af rekrutterne, og at disse ikke måtte indgå i sikringsstyrken før normal rekruttid var gennemført. 3/8 beordredes de to generalkommandoer til at iværksætte kyst- og banebevogtning.

6. Perioden august 1914 - marts 1915.

a. 1. Generalkommando havde som chef generalløjtnant J.V.C.Gørtz, der fra Sikringsstyrkens formering tillige fungerede som overgeneral; chefen for Generalstaben, generalmajor P.Berthelsen fungerede som stabschef ved Overkommandoen. Dennes styrker omfattede 1., 2. og 3.Division, og under den hørte tillige: 1.Feltartilleriregiments stab, Kystartilleriregimentet (3 bataljoner), Fæstningsartilleriregimentet (2 bataljoner), Ingeniørregimentet (3 bataljoner + et kompagni). Divisionerne omfattede:

1.Division - Livgarden, 1., 2. og 11.Regiment (ialt 7 linie- og 5 reservebataljoner) og 1.Artilleriaafdeling;

2.Division - 3., 4. og 12.Regiment (ialt 6 linie- og 4 reservebataljoner), Gardehusarregimentet og 2.Artilleriaafdeling;

3.Division - 5., 7., 8. og 13.Regiment samt 26.Bataljon og 6.Regiment (ialt 10 linie- og 4 reservebataljoner), 4.Dragonregiment samt 4. og 5. Artilleriaafdeling.

For Generalkommandoen drejede det sig først og fremmest om at få i værksat de højst påkrævede befæstningsarbejder, der indgik i landbefæstningens armeringsarbejder, fordi disse krævede store styrker indsat for at være så vidt fremskredne, at fæstningens forsvar kunne overlades til svagere kræfter.

Den københavnske styrke, der omfattede 1. og 2.Divisions linieenheder sam 8 reservebataljoner, blev i sikringsperiodens første uger holdt samlet i og omkring hovedstaden og satte i videst muligt omfang ind på armeringsarbejderne. Der opnåedes tilladelse til foruden på statens grund at grave næsten overalt på privat grund, hvor det var påkrævet. Fra 5/8 blev armeringsplanerne gennemført i næsten fuldt omfang 1), men bl.a. blev oversvømmelsen ikke etableret; hvor det drejede sig om privat ejendom, blev der med Krigsministeriets bemyndigelse ydet godtgørelse for beslaglæggelse heraf.

Af særlige foranstaltninger skal nævnes, at 1 kompagni blev sendt til Saltholm for at sikre batterianlæggene der, og der sendtes et mindre detachement rytteri til egnen om Mosede, som ansås for et farligt landgangssted, hvor Mosedebatteriet endnu ikke var i brugelig stand. I øvrigt i værksattes ganske omfattende bevogtning i Nordøstsjælland, bl.a. af stemmewærkerne ved Frederiksdal, krudtværket i Frederiksværk, Københavns vandforsyningsanlæg ved Sønderød og Harrestrup Å, også ved en del vigtige jernbanebroer udstilledes vagter.

3.Division i Vestsjælland udsendte en del kystdetachementer og vagter til Sydsjælland; de vigtigste var placeret ved Fakse, Karrebæksminde, Vordingborg, Korsør og Køge.

Den 6/8 blev 2. Generalkommando og Bornholms Væbning inderlagt Overkommandoen, således at denne fra da af disponerede over alle landets hærstyrker. På samme tid udsendte Overkommandoen ordre om forhold ved neutralitetskrænkelser og forhold over for fremmede luftfartøjer i overens-

1) Armeringsplanerne var på forhånd modificerede med henblik på etablering af en sikringsstyrke, således skred man bl.a. ikke til bygningers indretning til forsvar.

stemmelse med de bestemmelser, som Krigsministeriet havde truffet.

Som følge af udlægningen af den danske minespærring i Store Bælt anmodede flådens overkommando om, at hæren ville varetage den landværts beskyttelse af spærringen. Overkommandoen beordrede derfor 8/8 udsendelse af to detachementer: 1) et til Halskov - et halvbatteri og et halvkompagni - og 2) et til Knudshoved - et batteri og et halvkompagni; disse detachementer opretholdtes til krigens afslutning.

Den 11/8 havde 1. og 2.Divisions styrker indtaget en opstilling, som opretholdtes til midt i oktober, og 3.Divisions styrker befandt sig i de vestsjællandske garnisoner eller i kantonnementer i nærheden. 1. og 2. Division var underbragt i tætte kantonnementer i et en halv snes km. bredt bælte nord og vest for Københavns landbefæstning, således at 1.Division stod nordligst fra Søllerød i nord til Frederikssundsvejen ekskl. i syd. 2.Division kantonnerede fra den nævnte vej til Køge Bugt. De to divisionernes 8 reservebataljoner underbragtes i og lige bag landbefæstningen (6) samt på Amager (2); alle styrker deltog i armeringsarbejderne i så vid udstrækning, som uddannelsesmæssige hensyn gjorde det muligt. Allerede 1/8 havde de tre største frivillige korps, Kongens Livjægerkorps og Akademisk Skyttekorps samt Københavns Skytteforenings Rekyllkorps, der omfattede et par tusind mand stillet væsentlige dele af deres styrker til hærens disposition, således at disse i første omgang dannede landbefæstningens sikkerhedsbesætning; i de nærmeste følgende uger deltog en væsentlig del af korpsets styrker også frivilligt i armeringsarbejderne 1).

Den 9/8 indstillede Overkommandoen til Krigsministeriet, at det stilledes 400.000 kr. til dens rådighed med henblik på armeringsarbejdernes gennemførelse; i løbet af sikringsperioden mere end tidobledes denne første udgift.

Den 25/8 blev 3.Divisions 4 reservebataljoner forlagt til København, hvor man herefter rådede over 13 reservebataljoner. Selv om disse bataljoner kun var på halv krigsstyrke (ca. 500 md.), så udgjorde de en sikkerhedsbesætning i fæstningen, der muliggjorde liniebataljernes operative anvendelse, således at man kunne imødegå neutralitetskrænkelser på Sjælland som helhed.

Da de mest påkrævede armeringsarbejder ved landbefæstningen hen i oktober i det væsentlige var gennemført, blev 1. og 2.Division forlagt til Nordøstsjælland fra de hidtidige kantonnementer for dels at lette kvarterværterne, dels at opnå mere spredte kantonnementer i den tilstundende vinter. 1.Division placeredes i rummet: Frederiksværk - Helsingør og Frederikssundsbanen; 2.Division fik området mellem denne bane og linien Roskilde - Køge samt en del af Hornsherred. De før nævnte kystdetachementer, udsendt af 3.Division, var blevet suppleret med et kompagni ved Helsingør og et ved Kallundborg.

b. 2.Generalkommando, hvis chef var generalløjtnant A.P.Tuxen, residerede i Viborg; generalkommandoen disponerede over efternævnte styrker: - i Jylland: 2 linieinfanteriregimenter (9. og 10.Regiment), der dannede Jydske Brigade under generalmajor C.F.Krabbe, og 6 reservebataljoner (3 fra hvert af 14. og 15.Regiment), 3. og 5. Dragonregiment (hvert på 2 li-

1) Af korpsets indtog Københavns Skytteforening en særstilling, idet dets medlemmer en årrække havde gennemgået kursus ved Fæstningsartilleriregimentet med henblik på betjening af rekylgeværer, mitrailleuser og hurtigskydende kanoner. Efter overenskomst med Krigsministeriet 1911 designeredes korpsets medlemmer (ca. 270) til bestemte pladser i fæstningens kaponierer og andre flankeringskonstruktioner.

nie- og 2 reserveeskadroner) og 3. Artilleriafdeling samt et reserveingeniørkompagni (12.).

- på Fyn: 6. Regiment (+ 26: Bataljon) og 2 reservebataljoner (fra 14. og 15. Regiment). I 2. Generalkommandodistrikt fik reserveformationerne intet mandskab ved sikringsstyrkens formering, men overtog rekrutuddannelsen; senere blev også uddannelsen af de til sjællandske infanteriafdelinger hørende rekrutter overtaget af reservebataljonerne under 2. Generalkommando.

Den 2/8 udstedte Krigsministeriet "Direktiver for Neutralitetsforanstaltninger i 2. Generalkommandodistrikt", ifølge hvilke Generalkommandoen, når fredsstyrken blev forøget, skulle træffe foranstaltninger til:

1) Sikringen af mobiliseringen i distriktet og af befordring til Sjælland af de jysk-fynske værnepligtige, der skulle møde ved sjællandske afdelinger;

2) at kunne forebygge neutralitetskrænkelser;

3) at iværksætte de planlagte feltfortifikatoriske arbejder.

Det første punkt blev kun et planlægningssspørgsmål; den under 2) nævnte opgave løstes ved, at der fremsendtes to ensartede kommandoer til Kolding-Fredericia og Bramminge-Esbjerg på to kompagnier, en halveskadron og et halvbatteri. Desuden placeredes der mindre styrker ved Frederikshavn, Aarhus, Skanderborg og Skern samt Nyborg, endvidere udstilledes en del vagter ved jernbane- og vejbroer m.v. De udstillede vagter og detachementer instrueredes i overensstemmelse med Krigsministeriets direktiver, som bestemte, at kamp skulle undgås, og våbenmagt ikke måtte anvendes, før - og om muligt - Generalkommandoen og Krigsministeriets forholdsordre var indhentet; der skulle dog gøres, hvad der var muligt, for at hindre afbrydelse af kommunikationsmidlerne.

Når 2. Generalkommando fik specielt direktiv vedr. neutralitetsforanstaltninger, skyldtes det, at forholdene kunne udvikle sig således, at forbindelsen mellem Sjælland og Jylland-Fyn blev afbrudt; den designerede overgeneral orienteredes om denne foranstaltning. I øvrigt bestemte Krigsministeriet, at den umiddelbare bevogtning af landegrænsen kun skulle udføres af Grænsegendarmeriet.

De jyske styrker, der modtog genindkaldt mandskab, gik i kantonement ved deres mobiliseringssteder: Aalborg og Randers; den samlede styrke i Jylland nærmede sig 10.000 md. Først 6/8 blev 2. Generalkommando som nævnt underlagt Overkommandoen, der 11/8 lod detachementerne ved Esbjerg og Frederikshavn forstærke til hhv. en bataljon og et kompagni.

De i foran nævnte direktiver af 2/8 under 3) nævnte fortifikatoriske foranstaltninger omfattede i hovedsagen arbejder ved Esbjerg og ved Limfjorden. De arbejder, som udførtes ved Esbjerg, skyldtes, at man var vidende om, at der fra tysk side næredes en vis frygt for en engelsk aktion her. Ved Limfjorden anlagdes en brohovedstilling ved Glyngøre i Salling med front mod syd og en række mindre anlæg ved Oddesund (nord for Struer), Løgstør og Aalborg. Disse arbejder udførtes med henblik på at muliggøre en tilbagegang over Limfjorden og atter at rykke frem over den, hvis der skulle frembyde sig den mulighed; arbejderne udførtes delvis ved frivillig arbejdskraft. I øvrigt forberedtes spærring af de vigtigste havne og fjorde i generalkommandodistriktet; til støtte for spærringen af Limfjorden anlagdes et batteri nordøst for Aalborg. Krigsministeriet gav efterhånden 1) de fornødne bevillinger til udførelsen af disse arbejder, der også kom til at omfatte forskellige oversvømmelsesforanstaltninger ved

1) Den 24/10 bevilligedes 150.000 kr.

Skals A nord for Viborg til støtte for en evt. tilbagegang mod Limfjorden.

Da vinteren stundede til, blev 2. Generalkommandos afdelinger lagt i noget mere spredte kantonnementer, og detachementerne ved grænsen ombyttedes med ret korte mellemrum. I februar 1915 nåede den jysk-fynske styrke op på ca. 15.000 mand, hvoraf dog godt 4000 var rekrutter.

c. Armeens Overkommando, der oprettedes ved beslutningen om Sikringsstyrkens indkaldelse sent på dagen 1/8, udsendte 2/8 armébefaling nr.1, som bl.a. indeholdt flg.: "Ved eventuelle Neutralitetskrænkelser skal - saavel naar disse skønnes at være tilsigtede, som hvis de synes tilfældige - i ethvert Tilfælde Regeringens Forholdsordre uopholdelig indhentes, og i intet Tilfælde maa der skrives til Angreb uden Regeringens Ordre, med mindre det sker som Forsvar. Ethvert Kommando skal derfor i Tilfælde af Neutralitetskrænkelser uopholdelig indmelde til Overkommandoen, saa vidt muligt direkte". -

Den 2/8 blev det over for divisionerne indskærpet, at rekrutternes uddannelse skulle fortsættes, således at de først ved rekrutskolernes afslutning indgik i Sikringsstyrken 1). Efter at Sikringsstyrkens omfang gennem august og september måned havde været omkring 49.000 md., steg det efter rekruttilgangen, således at det sidst i oktober blev næsten 55.000 mand, hvilket blev Sikringsstyrkens maksimale tal, der holdt sig til hen i marts 1915.

Som det vil erindres, var der allerede 31/7 blevet indkaldt 1300 mand til kystartilleriet, men ikke nogen styrke til fæstningsartilleriet, og da dette modtog mandskab under den senere store indkaldelse, viste det sig, at man kun lige netop havde personel til et enkelt vagtskifte i landbefæstningen. Det var naturligvis en ganske uholdbar situation, og 10/8 indstillede Overkommandoen til Krigsministeriet om mere mandskab til fæstningsartilleriet, hvilket efterhånden indkaldtes.

d. Landbefæstningen var, som det er omtalt i afsnit 3, bygget i perioden 1886 til 93, og siden var kun meget lidt moderniseret eller kommet til. Det politiske forlig i 1894 hindrede noget sådant, og det var særlig uheldigt m.h.t. det såkaldte "hul i Nordfronten", som var opstået ved, at ingen befæstningsanlæg byggedes i Dyrehaven.

Bag den befæstningslov, der er omtalt i afsnit 2, lå bl.a. planer om to flankeforter, skudt frem foran landbefæstningens fløje - et ved Køge Bugt og et ved Sundet - m.h.t. det første, ved Mosede, blev der ingen vanskeligheder, og bygningen af dette var godt i gang ved krigsudbruddet. Om det andet, som først var tænkt placeret syd for Vedbæk, rejste der sig langvarig debat, der endte med, at det placeredes i Dyrehavens østkant tæt nordvest for Taarbæk, hvorefter det fik navn; fortet, der i øvrigt ligesom Mosede Batteri hørte under søbefæstningen, nærmede sig sin fuldendelse i august 1914. Når det blev færdigt, ville det ved sin placering også være et element i lukningen af det nævnte hul i nordfronten.

1) Med undtagelse af kystartilleriet betød det, at rekrutterne overførtes til Sikringsstyrken i løbet af oktober måned.

Landbefæstningen, der havde Fæstningsartilleriregimentet 2) som grundstamme i sin besætning, var opdelt i en nordfront, en vestfront og en sydfront (Amager). Da Sikringsstyrken formeredes, besattes alle forter og batterier; 2. Artilleribataljon formeredes som frontartilleri på Nordfronten med frontartillerikommando i Gentofte, og 3. Bataljon blev frontartilleri på Vestfronten med kommandoen i Avedørelejren. Hvert fæstningskompagni fik sit artilleriafsnit, og disse var fra Sundet mod Køge Bugt: Ordrup-, Fortun-, Lyngby-, Tinghøj-, Husum-, Ejby-, Glostrup- og Avedøreartilleriafsnit. Frontartillerikommandoen på Amager disponerede kun over to kompagnier. Ved 1. verdenskrigs begyndelse regnede man endnu Christianshavns Vold for en del af fæstningsbyens enceinte; senere fik det ene kompagni Dragør- og det andet Kongelundartilleriafsnit.

Straks ved Sikringsstyrkens formering blev der iværksat rekognosceringer med henblik på at få forstærket det foreliggende projekt til en feltbefæstet stilling i Dyrehaven. Først i september godkendte Krigsministeriet, at der til visse anlæg i denne stilling anvendtes cement, under forudsætning af, at de fornødne pengemidler stilledes til rådighed fra privat side 1). Stillingen, hvortil udgiften blev næsten 250.000 kr., anlagdes i de næste måneder fra Fortun Fort i vest tæt syd om Eremitagen og til Kystbanen tæt nord for Taarbæk Fort i øst. Anlægget omfattede pigtrådshegn og skyttegrave samt 3 flankeringskonstruktioner og 8 beredskabsrum (hvert til 100 mand). Firmaet F.L. Smidth & Co. skænkede cementen til flankerings- og beredskabsrummene, og støbningen af disse udførtes af firmaet Christiani & Nielsen; arbejderne - også med et par batterianlæg - var i hovedsagen afsluttet ved årets udgang, og i februar 1915 fik Nordfronten endnu et artilleriafsnit: Dyrehaveartilleriafsnit.

Da Dyrehavestillingens anlæg var godt i gang, indsendte Ingeniørkorpset først i november et forslag til Overkommandoen om en forlængelse af denne stilling mod vest til Lyngby Sø. Den nye stilling - Bavnehøjstillingen - skulle have sit forreste pigtrådshegn forløbende fra Fortun Fort i øst, norden om Bavnehøj 2) og Sorgenfri Slotspark til Lyngby Sø. Også her var der tale om pigtrådshegn og skyttegravsanlæg; ved Bavnehøj anlagdes 3 ens grupper af cementstøbte kasematter, hver til 250 mand. Hertil kom en række batterianlæg bl.a. ved Dyrehave Gård. Omkostningerne ved denne stilling - godt 150.000 kr. - afholdtes også af privat indsamlede penge.

e. Søbefæstningen havde som fast - og eneste - besætning Kystartilleriregimentet, der ifølge hærloven skulle omfatte 12 linie- og 6 reservekompagnier, inddelt i 3 bataljoner; grundstammen i regimentet var som nævnt den hidtidige 1. Artilleribataljon, der siden 1868 havde hørt til Københavns Søbefæstning. Det varede dog et godt stykke hen i sikringsperioden, før 3. Kystartilleribataljon så dagens lys, men 1. og 2. Kystartilleribataljon formeredes straks med henholdsvis 7 og 5 kompagnier - senere blev de til 9 og 6, hvoraf 5 forstærkningskompagnier.

-
- 1) Som det vil erindres fra afsnit 2, omfattede 1909-lovens artilleri ikke noget fæstningsartilleri, men da man foreløbig opretholdt landbefæstningen, fik Fæstningsartilleriregimentet lov at leve videre. Det omfattede 2 artilleribataljoner (2. og 3.) og forudså ved mobilisering udvidet med en tredje (4.); hver bataljon havde 6 kompagnier. 1. Artilleribataljon var blevet grundstamme i det efter 1909-loven oprettede Kystartilleriregiment.
 - 2) Det drejede sig især om "Indsamlingen til Forstærkning af Københavns Nordfront" og "Forsvarsindsamlingen af 1913".
 - 3) Bavnehøj var det højeste punkt på sletten mellem Lyngby, Lundtofte og Ermelunden.

De nordligste af søbefæstningens værker besattes af 1.Kystartilleri-bataljon med som regel et kompagni i hvert af værkerne: Hvidøre Batteri, Charlottenlund Fort, Flak Fort, Trekroner og Lynetten samt Taarbæk Fort (fra 1915). 2.Kystartilleribataljon besatte: Mellemfors Fort, Prøvesten, Salt-holm Batteri, Kastrup Fort, Dragør Fort og Kongelunds Batteri (fra 1916).

Da sikringsperioden så ud til at ville trække i langdrag, trængte tan-kerne om det indkaldte mandskabs ombytning sig snart på. Det ville umid- delbart være en fordel, at også de ældre årgange op til 16. blev indkaldt og genoptrænede; også set fra det indkaldte mandskabs side måtte rent menneskelige hensyn tale for en turnusordning. En sådan ordning rummede imidlertid den fare, at der på Sjælland hjemsendtes flere jyder og fyn- boer, end der indkaldtes, hvilket ville vanskeliggøre forholdene ved en mobilisering. Overkommandoen overvandt dog sine betænkeligheder og gik fra 15/10 over til de såkaldte reguleringer, der, da ordningen var fal- det i lave, fandt sted med godt et par måneders mellemrum - ialt blev det til 17 reguleringer.

Overkommandoen gennemførte fra første færd det princip, at der for hver mand, der hjemsendtes, skulle indkaldes en mand og således, at an- tal jyder og fynboer i den sjællandske styrke ikke ændredes. For at und- gå for hyppige indkaldelser af den enkelte mand blev det bestemt, at år- gang 1915 skulle indkaldes tidligere end normalt, og at der skulle ud- skrives et større antal rekrutter end hidtil. Dette var muligt, fordi værnepligtsloven af 1912 medførte overgang fra 22 til 20 års-værnepligts- alder.

Forsvarsminister Munch og de partier, der dannede regeringens flertal i Folketinget, tillagde i virkeligheden ikke Sikringsstyrken nogen mili- tær betydning - ja, anså den nærmest som farlig for landets neutralitet. Men de indså, at militærpolitisk strid under de foreliggende omstændighe- der var uønskelig, og administrerede derfor forsvarslovene efter deres hensigt. Både blandt officerer og i forsvarspositive kredse i befolkning- en herskede der dog udbredt utryghed ved som forsvarsminister at have en mand af P.Munchs forsvarspolitiske observans.

Det var selvsagt en hård belastning at holde den store sikringsstyrke inde, både for statskassen og for de indkaldte, selv om reguleringerne littede presset på dem noget. Regeringen begyndte hurtigt at sysle med planer om at indskrænke styrken, men stødte naturligvis på vanskelighe- der fra såvel politisk - især konservativt - hold, men også fra Overkom- mandoens side, og denne fandt støtte hos Christian X.

Det økonomiske hensyn måtte selvsagt veje tungt for regeringen, idet erfaringerne fra Sikringsstyrkens 1.halvår tydede på, at de årlige mili- tære udgifter fra førkrigsårene på ca. 30 mill. kr. ville blive mere end fordoblet i det første krigsår. Efter at Krigsministeriet midt i januar, trods Overkommandoens store betænkeligheder, fastsatte, at der kunne gi- ves 15% af mandskabet orlov i indtil 6 dage, indledtes der forhandlinger om en reduktion af Sikringsstyrken, der på dette tidspunkt stadig var 55.000 mand, hvortil kom ca. 3000 rekrutter; på dette tidspunkt gennem- førtes styrkens 2.regulering. I februar nåede antallet af rekrutter op på ca. 7.500 mand.

Under de nævnte forhandlinger hævdede Overkommandoen i februar meget bestemt, at "en væsentlig Formindskelse af Sikringsstyrken militært set kun kan motiveres derved, at Faren for Neutralitetskrænkelser skulde være formindsket; men dette er ikke Tilfældet". Overkommandoen gjorde rede for, at de sjællandske infanteribataljoner måtte råde over mindst 24.000 værnepligtige; en reduktion, der gik under dette minimum, ville få føl- gerne:

- at man gav fjenden mulighed for at udføre et foretagende mod Danmark med forholdsvis svage kræfter, hvorved faren for angreb øgedes,
- at mobilisering ville tage betydelig længere tid, og
- at man ikke ville være i stand til straks at kunne imødegå neutralitetskrænkelser af betydning uden for København.

Alligevel begyndte reduktionen så småt med den 3.regulering i marts 1915, idet der indkaldtes ca. 2.900 mand færre end der hjemsendtes, men ved månedens udgang var der dog stadig knap 51.000 vpl. i Sikringsstyrken + 7.300 rekrutter. Ved Sikringsstyrkens 1.reduktion sikrede den tyske marineattaché i København sig, at indskrænkningen ikke berørte søbefæstningen - og det gentog sig i øvrigt hver gang styrken reduceredes. -

Overkommandoen, der jo ikke havde nogen fredspraksis at bygge videre på, blev ved Sikringsstyrkens formering stillet over for et væld af opgaver, hvoraf flere var af et meget betydeligt omfang. Ud over armeringsarbejdernes iværksættelse trængte der sig en lang række spørgsmål vedr. materiel- og udrustningsanskaffelser på - også igangværende bygge- og anlægsarbejder måtte fremskyndes, og nye, f.eks. m.h.t. baraklejre, var øjeblikkeligt brændende.

Den meget store styrke til stadig tjeneste med ældre genindkaldt mandskab måtte naturnødvendigt stille enhederne og dermed Overkommandoen over for en lang række problemer - ikke mindst af disciplinær art. Stærkt medvirkende til vanskelighederne, var den omstændighed, at et stort antal af de indkaldte var familiefædre, hvis kone og børns levevilkår i mangfoldige tilfælde kun kunne opretholdes nogenlunde tåleligt gennem understøttelse fra hjælpekasserne 1). Det blev imidlertid allerede 1/9 1914 bestemt, at afdelingerne kunne give op til 14 dages orlov, således at indtil 10% af styrken kunne have orlov samtidig. I Forbindelse med orloven, der var af stor værdi især for folk med selvstændig bedrift, fik soldaterne fri rejse. I øvrigt gennemførtes midt i oktober ved den 1.regulering af styrken en ombytning af mandskab, der i hovedsagen betød, at mandskab af 7. og 8.årgang fra Jylland-Fyn hjemsendtes og erstattedes af yngre årgange.

En anden stærkt medvirkende årsag til disciplinære vanskeligheder var det forhold, at et meget betydeligt antal ikke faste befalingsmænd måtte gøre tjeneste i stillinger, hvor deres forudsætninger var mangelfulde. I de første krigsuger prægedes mandskabet - som befolkningen i øvrigt - af den alvorlige situation og umiskendelig forsvarsvilje, men da uvejret syntes at fjerne sig, faldt stemningsbølgen ret snart.

Den daglige tjeneste med hyppige vagter og langvarige perioder med grave- og andet befæstningsarbejde virkede i længden sløvende. Hertil kom, at indkvarteringsforholdene næsten overalt var mindre gode - ja, oftest præget af stærk overbelægning og efterhånden mere og mere utilfredse kvarterværter. Straffe blev snart et alvorligt problem, og en stor del af disse skyldtes vagtforseelser, en anden stor del absentationer. Først i oktober måtte Overkommandoen over for ministeriet indstille, at der blev truffet omgående foranstaltninger for at afhjælpe manglen på militære arrester. Det var i øvrigt ikke stabiliserende for disciplinen, at ministeriet ved nytår 1915 traf den bestemmelse - der opretholdtes et års-

1) Disse kasser indførtes ved lov i 1907 og skulle yde hjælp til "værdige trængende i deres Bestræbelser for at ernære sig uden Hjælp fra Fattigvæsenet". Hjælpekassehjælp medførte ikke fortabelse af valgret og andre borgerlige rettigheder, hvad modtagelse af fattighjælp gjorde.

tid - at absentanter ikke længere skulle holdes til eftertjeneste for at godtgøre den tid, de ulovligt havde unddraget sig tjenesten.

Ud over de nævnte indre forhold, som gjorde det vanskeligt at hævde disciplinen, var der kræfter i virksomhed, som måtte virke direkte nedbrydende på den - en anden sag var det så, at man fra befalingsmændenes og de militære myndigheders side nok i for ringe grad havde blikket åbent for, at den form for militær disciplin, som lod sig opretholde under en kortvarig rekruttskole, nu engang ikke lader sig opretholde under længere tids mere eller mindre feltmæssige forhold.

Ret store dele af dagspressen havde i årene forud for 1.verdenskrig udsat den militære del af samfundet - og navnlig befalingsmændenes virke - for hyppige angreb, hvilket af befalingsmændene måtte føles således, at deres autoritet over for mandskabet svækkedes. Formeringen af Sikringsstyrken øgede naturligvis pressens angrebsmuligheder meget betydeligt. Hertil kom, at klager og ønsker fra mandskabets side i talrige tilfælde gik direkte til forsvarsministeren - eventuelt gennem en rigsdagsmand - uden at følge den foreskrevne tjenestevej, eller befordredes af tjenstvillige journalister og ofte anonymt 1).

Overkommandoen beklagede sig gentagne gange over, at tjenestevejen ikke fulgtes, at ministeriet ikke greb ind over for selv ubegrundede og ensidige angreb i pressen, selv når retsforfølgelse havde godtgjort, at angrebene var ubegrundede. Det lykkedes aldrig at få ministeriet til at gennemtrumfe sådanne sagers berigtigelse i pressen; men Overkommandoen opnåede dog efterhånden, at den foreskrevne tjenestevej for ansøgninger og klager i reglen blev fulgt.

Det stod i øvrigt hurtigt efter krigsudbruddet Overkommandoen klart, at indsats m.h.t. mandskabets beskæftigelse i fritiden var et væsentligt problem, der måtte tages hensyn til bl.a. ud fra disciplinære synspunkter. I så henseende havde man gode erfaringer fra fritidsbeskæftigelse på flere områder, der nogle år var praktiseret ved kystartilleriet, der jo allerede under normale forhold havde fritidsproblemet inde på livet.

Overkommandoens initiativ gav sig 2/10 1914 bl.a. det udslag, at forsvarsministerens Udvalg for Foredragsrækker dannedes med fhv. forsvarsminister Klavs Berntsen som formand; nærmere bestemmelser fastsattes ved armédagsbefaling af 23/12 s.å. Til oprettelse og vedligeholdelse af frivillige musikkorps gav ministeriet økonomisk hjælp. Husflidsundervisning var allerede i årene forud for krigen sat i værk i en række garnisoner, og i Kundgørelse for Hæren A 44/1914 overdrog Krigsministeriet 30/6 tilsynet med mandskabets undervisning i husflid og sløjd til sløjdinspektør A. Mikkelsen, der var tilsynsførende med sløjdundervisningen inden for det civile skolevæsen.

1) P.Munch skriver et sted i sine erindringer, hvorledes klager og andre forebringender hobede sig op på hans bord i efterårsmånederne 1914. Munch anfører, at han gjorde, hvad han kunne for at mildne vilkårene; men det var beskedent, så længe betydelige hjemsendelser ikke kunne gennemføres.

7. Perioden april-november 1915.

Forholdet mellem Overkommandoen og Krigsministeriet udviklede sig ret hurtigt under Sikringsstyrken i en mindre heldig retning; en væsentlig årsag hertil var, at man som antydnet foran fra hærens side følte sig svigtet af ministeriet i den disciplinært set meget vanskelige tid. Kompetanceforskeligheder måtte naturligvis også komme til at komplicere forholdet, især fordi man i relationen mellem ministerium og Overkommando ikke havde nogen fredstidspraksis at bygge videre på.

At ministeren personligt greb ind i en række tilfælde, hvor kritik af befalingsmænd rejstes i dagspressen eller på anden måde offentligt, var ej heller noget, der virkede befordrende på tilliden fra militær side. Ministeriet suspenderede i sådanne tilfælde som oftest omgående de pågældende befalingsmænd fra deres kommandoposter og opretholdt deres fjernelse fra tjenesten i længere tid trods indtrængende forestillinger fra samtlige foresatte.

Et sådan opsigtsvækkende tilfælde var sagen mod en premierløjtnant. 7. august 1914 forlangte ministeren anlagt krigsretssag mod denne officer, fordi han skulle have sagt til sit mandskab i civiles påhør, at han ville ønske for hele den danske nation, at den kom i lag med pikkelhuerne, da der i den danske hær var mange bløddyr, som kunne trænge til at blive pillet ud. Sagen, der var rejst ved omtale i aviserne, førte ved krigsretten til frifindelse sidst i september; herefter lod ministeren sagen appelere til Overkrigsretten, der 9/1 1915 ligeledes frifandt premierløjtnanten. Sagen endte altså med et "nederlag" for ministeren, og i de næste 5 måneder, hvor sagen verserede, var premierløjtnanten suspenderet fra sin stilling.

Ved nogle møder sidst i maj klagede både overgeneralen og chefen for Generalstaben over for ministeren i ret stærke vendinger over, at han straks skred ind over for officerer mod hvem der fremsattes klager på en måde, der nedbrød disciplinen. Ministeren stillede sig helt uforstående over for en sådan opfattelse, og generalløjtnant Gørtz indgav så som protest sin afskedsansøgning. Uoverensstemmelsen blev efter en lang række samtaler, hvori også kongen var indblandet, for så vidt bilagt, som overgeneralen fik sin afskedsbegæring tilbage. I sine erindringer anfører Munch, at den her antydede strid "var en af mange Vidnesbyrd om de Vanskeligheder, der voksede op af den dybe Modsætning, der bestod i Opfattelsen af vort Militærvæsen. Paa den ene Side stod Officererne. De var opfyldt af Bitterhed over, at Befolkningens Flertal saa anderledes paa Militærvæsenets Betydning end de; de følte sig forurettede, og de følte det som en Krænkelser, at der var en Regering og en Forsvarsminister, hvis Anskuelse var andre end deres ... Bag dem stod i det store og hele de konservative Partier. Paa den anden Side var der blandt Soldaterne en meget stærkt udbredt Følelse af, at Officererne ikke viste Forstaaelse af deres Stilling, men behandlede dem vilkaarligt, ofte hensynsløst. En lignende Opfattelse herskede i et stort Flertal af Befolkningen".

Næppe havde efterdønningerne af den foran omtalte sag lagt sig før Munch over for general Gørtz rejste spørgsmålet for alvor om Sikringsstyrkens formindskelse. Det kom til ret langvarige forhandlinger ud fra flg. tre standpunkter:

- 1) Regeringen ønskede at hjemsende 15.000 mand;
- 2) Krigsministeriets embedsmænd foreslog 11.000 og
- 3) Overkommandoens plan omfattede ca. 5000 mand.

Forhandlingerne var ret bevægede, og kongen gjorde sig stærkt gældende til fordel for Overkommandoens syn; dette i forbindelse med, at Tyskland netop da drøftelserne indledtes proklamerede sin blokade af De britiske Øer, bevirkede, at regeringen bøjede af. 12/2 meddelte forsvarsministeren Overkommandoen, at ombytningen i marts måned skulle resultere i en reduktion på 5000 mand. Af forskellige grunde blev reduktionen dog knap så stor.

Med reguleringen af styrken i marts gik man også over til de periodiske ombytninger for alvor, således at indkaldelsestiden fremtidig kun skulle være 2-2 1/2 måned, hvorefter de indkaldte kunne regne med at være hjemme 5-6 måneder; da man også skulle se lettere på meddelelsen af udsættelse til en følgende periode, resulterede denne nye lempeligere kurs i en strøm af ansøgninger om udsættelse 1).

Efterhånden som Sikringsstyrkens opretholdelse trak ud blev ønskerne om, at mandskabet i de områder, hvor det var placeret, gav en håndsrækning navnlig m.h.t. landbrugsarbejdet. En sådan foranstaltning ville føles som en velkommen kompensation dels for manglende arbejdskraft p. gr. af indkaldelserne dels for de ulemper, som de langvarige indkvarteringer førte med sig.

Den 22/4 bemyndigedes så afdelingerne til, sålænge de blev i deres daværende kantonnementer, at meddele mandskab, der var indkvarteret hos landmænd, frihed til 2 dage om ugen at deltage i markarbejde hos kvarterværterne, når disse ønskede det, og det indkvarterede mandskab var villigt. På sådanne dage bortfaldt al øvelse for dette mandskab.

I juli ændredes den nævnte bestemmelse til, at tjenestefriheden kun kunne omfatte 2 halve øvelsesdage ugentlig. Senere blev det givet tilladelse til, at de værnepligtige måtte hjælpe deres kvarterværter med tørvefabrikation ligeledes 2 halve øvelsesdage ugentlig og roeoptagning i indtil 2 dage.

I april måned blev man i regeringen enige om af hensyn til grundlovsagens løsning ikke at rejse spørgsmålet om yderligere indskrænkninger af Sikringsstyrken ved ombytning af mandskab i juni, men først næste gang. Sikringsstyrkens størrelse ændredes altså ikke ved junireguleringen, men antallet af genindkaldte gik ned med godt 4000 mand, idet rekrutter, der var indkaldt i januar, nu indgik i Sikringsstyrken.

De armeringsarbejder ved København, der var iværksat straks ved Sikringsstyrkens formering og fortsat vinteren og foråret igennem omend i stadig mindre omfang, var omkring 1.maj så vidt afsluttede, at Overkommandoen sidst i maj lod 2.Division forlægge til Stevns, idet dog 1.Livgardebataljon placeredes ved Køge. Ved denne foranstaltning var man forberedt på med korteste varsel at imødegå en evt. landgang i Østsjælland. Samtidig blev 1.Divisions enheder fordelt mellem Helsingør By med nærmeste omegn og de nyopførte lejre ved Værløse, Høvelte og Sandholm, således at beboerne i Nordøstsjælland i meget væsentlig grad aflastedes for indkvartering.

- 1) Munch anfører i sine erindringer, at da "de militære Myndigheder ikke var meget velvillige over for disse Ansøgninger, blev det nødvendigt, at jeg ved hver Ombytning gennemgik de mange Ansøgninger for personlig at skønne over, hvilke af dem der måtte anses for tilstrækkeligt begrundede".

I øvrigt var Taarbæk Fort blevet kampdygtigt i april 1915, og da såvel forstærkningsarbejderne i terrænet om og øst for Lyngby som anlægget af den nye stilling i Dyrehaven mellem Fortun Fort og Taarbæk Fort var fuldført ved vinterens udgang, var "hullet i Nordronten" nu nødtørftigt udfyldt.

I foråret 1915 var det spørgsmål om hærens ammunitionsforsyning, som Overkommandoen allerede straks efter krigsudbruddet med vægt havde rejst, endelig nået frem til regeringsniveau. Ved hærloven 1909 var der ikke bevilliget penge nok til at skaffe de forsyninger, der svarede til hærens størrelse; manglen på geværammunition var særlig alvorlig, og der var i øvrigt kun håndvåben af nogenlunde moderne type til godt 2/3 af hærens mobiliseringsstyrke. Der fandtes i landet kun 350 patroner pr. gevær i krigsstyrken, og Overkommandoen regnede med, at der burde foreligge op mod 1000. Den indenlandske produktion sattes i vejret i den udstrækning, der kunne skaffes råstoffer, men situationen var sidst på vinteren langt fra tilfredsstillende. Teknisk Korps foreslog derfor i marts, at man skulle søge anskaffet ca. 50 millioner geværpatroner fra USA.

Midt i juni havde man fra en privatmand i USA fået stillet i udsigt, at en fabrik kunne levere 20.000 geværer med indtil 40 millioner patroner inden årets udgang. Nu kædede forsvarsministeren denne sag sammen med spørgsmålet om den indkaldte styrkes formindskelse, idet han anså det for umuligt at opnå den for de nævnte indkøb nødvendige bevilling uden, at der skaffedes besparelser.

Overkommandoen var meget uvillig til at gå med til styrkernes reduktion, idet den hævdede, at det var uomgængelig nødvendigt, at liniebataljonerne ikke fik mindre styrketal end 800 menige - ellers ville de ikke være operationsdygtige. General Gørtz kunne derfor ikke gå med til en større reduktion end et par tusind mand. Ministeren ønskede at reducere Sikringsstyrken med 7000 mand i august og et lignende antal i november.

Imidlertid havde forsvarsministeren midt i juli fået gennemført en lov om indkaldelse af frinumre for 1915 og om, at årgang 1916 kunne indkaldes tidligere end forudset efter hærloven; omtrent samtidig fik forsvarsministeren de forskellige partier til at sanktionere bevillingen på 5 mill. kr. til geværer og ammunition mod, at han fik sin vilje med styrkernes formindskelse.

Ved den 5. regulering af styrken i august og den 6. i november reduceredes Sikringsstyrken med hhv. 4 og 7.000 mand, således at mandkabsstyrken herefter frem til efteråret 1917 lå på omkring 37.000. Allerede i forbindelse med reduktionen i august besluttede Overkommandoen, at 11 af de 13 reservebataljoner skulle udgå af Sikringsstyrken og derefter overtage uddannelsen af infanteriets rekrutter. Disse bataljoner var nu ikke længere en nødtørftig sikkerhedsbesætning i fæstningen, hvorfor 2. Division flyttedes fra Stevns.

Den bølge af forsvarsvilje, som ved krigsudbruddet greb store dele af den danske befolkning gav sig udslag i frivillige forsvarsbidrag på adskillige felter; et af de mest omfattende var oprettelsen af frivillige bevogtningskorps. Disse skulle i tilfælde af mobilisering bevogte jernbaner og broer m.v., hvorved styrker af felthæren ville blive frigjort; i august 1915 var organisationsarbejdet afsluttet med oprettelse af 200 korps, der ialt havde ca. 40.000 medlemmer.

I august kom hærens forsyninger i søgelyset navnlig på grundlag af artikler i den konservative presse og på møder. Man ivrede for oprettelsen af en krigsforsyningskommission; efter temmelig meget postyr og efter at Munch i et lukket møde i Rigsdagen 22/10 udførligt havde redegjort for bl.a. den militære forsyningssituation blev en sådan kommission foreløbig opgivet, og der faldt nogenlunde ro over sindene. I sin redegørelse oply-

ste forsvarsministeren, at der ved mobilisering formentlig ville møde ca. 130.000 mand, medens de afdelinger, som efter hærloven skulle opstilles, når hæren sættes på krigsfod, kun krævede 96.000.

Det var i den foran nævnte redegørelse, at politikerne første gang blev præsenteret for Overkommandoens indstilling om det, der til sin tid blev til Tunestillingen. Forsvarsministeren oplyste, at regeringen havde taget Overkommandoens forslag om indretning af en feltbefæstet stilling mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt under overvejelse; man var kommet til det resultat, at man ville give bemyndigelse hertil, hvis der ikke fra noget af Rigsdagens partier fremkom indsigelse mod disse skyttegravsarbejder.

Under de spørgsmål, som senere stilledes ministeren, oplyste han, at de ekstraordinære udgifter til 1/4 1915 havde beløbet sig til 5,8 millioner for flådens vedkommende og til 34 millioner for hærens. En enkelt af talerne den dag under det lukkede møde skal særligt nævnes her, nemlig I.C.Christensen, som udtalte sin glæde over, hvad han havde hørt, idet der var udrettet mere, end han havde ventet. Han sagde i øvrigt, at for ham var det væsentligt at hæren kunne bruges ikke blot et enkelt sted i landet, men overalt, hvor der stilledes krav til den, og han udtalte tvivl om, hvad nytte en skyttegravslinie fra Køge Bugt til Roskilde Fjord kunne gøre.

Den 27/10 kom det konservative forslag om en krigsforsyningskommission til debat i Landstinget, men blev stoppet ved en dagsorden, der henviste til forsvarsministerens redegørelse i det førnævnte lukkede møde. Samme dag havde P.Munch en forhandling med Landstingets finansudvalg vedr. Tunestillingen, hvorunder han måtte erkende, at i tilfælde af angreb af en overlegen modstander, der var forsynet med langtrækkende skyts, ville også Tunestillingen falde; over for en sådan angriber kunne København overhovedet ikke værnes. Ministeren opnåede tilslutning fra konservativ side og fra Venstre, medens der fra Radikale og Socialdemokrater ikke kom indsigelse. Den 29/10 reagerede Folketingets finansudvalg på tilsvarende måde, og 2/11 gav forsvarsministeren så sin bemyndigelse til anlæg af Tunestillingen, til hvilken man regnede med, at der ville medgå 680.000 kr.

Ved den almindelige reduktion af Sikringsstyrken i august og november sank den jysk-fynske styrke, således at den ca. 1/12 var nede på ca. 7000 genindkaldte. Detachementerne, der var fremskudt mod grænsen, og stod ved Fredericia og Esbjerg, hvert sted ca. 660 mand infanteri, 75 ryttere og 2 kanoner, skulle fortsat have den hidtidige styrke. Styrkereduktionerne medførte, at de nævnte detachementers bataljoner til tider kom til at bestå af mandskab fra indtil 12 forskellige afdelinger.

På Sjælland var styrken reduceret til godt 27.000 genindkaldte, og Overkommandoen forelagde i en skrivelse af 5/11 sin opfattelse af situationen, som karakteriseredes som militært uforvarselig. Det anførtes, at forholdene var således, at landets forsvarskræfter i tilfælde af uregelmæssig mobilisering 1) kun kunne udnyttes mangelfuldt, hvilket kunne få de alvorligste følger. Hermed pegede Overkommandoen på det forhold, at jysk-fynsk mandskab ved en uregelmæssig mobilisering sandsynligvis ikke kunne passere Store Bælt, og sammenholdt dette med, at der efter novemberreduktionen i de sjællandske styrker kun var ca. 5000 mand fra Jylland-Fyn. På den nævnte skrivelse fik Overkommandoen aldrig noget svar fra Krigsministeriet.

1) En regelmæssig mobilisering forudsatte, at næsten 17.000 underkorporaler og menige, bosatte i Jylland-Fyn, skulle møde ved sjællandske afdelinger.

Uden her at komme nærmere ind på de vanskeligheder, som den langvarige tjeneste i Sikringsstyrken afstedkom i disciplinær henseende, skal nævnes et af de alvorligste tilfælde, der sidst på året 1915 førte til, at 68 menige soldater i Frederikshavn idømtes mørk arrest på indskrænket kost for mytteri.

8. Perioden december 1915 - december 1916.

Da det under 1.verdenskrig besluttedes at anlægge en feltbefæstet linie mellem Isefjordens bund og Køge Bugt nord for Køge betød det ikke nogen helt ny tankes virkeliggørelse. I sin pjece "Om vort Forsvar" skrev militærhistorikeren C.Th.Sørensen under det pseudonym, han benyttede i sin kamp mod provisorietidens befæstning af København, S.Kjetterup, følgende: "Ivørigt vil København ikke behøve at mangle et direkte Frontforsvar. Landtungen mellem Isefjord og Kjøgebugt danner en naturlig Forsvarsstilling, som jo ogsaa er medoptagen i nogle af de mange Planer til Kjøbenhavns Befæstning, der haves".

Pjecen er udgivet i 1884, altså på tærsklen til Estrups fæstningsbyggeperiode, der indledtes foråret 1886 på Garderhøj ved Jægersborg. Under de opmålinger og detailprojekteringer til forberedelse af befæstningens anlæg, som krigsminister Bahnson fik bemyndigelse til ved kgl. resolution efter Rigsdagens hjemsendelse i foråret 1885, drejede det sig i området ved Køge Bugt kun om et kystbatteri; anlægget af dette batteri blev imidlertid ikke til alvor før 1912.

Endnu før det nævnte batteri - Mosedebatteri - var færdigt, forelå fra krigsskuepladserne sådanne oplysninger om det indsatte artilleris rækkevidder, at det stod Overkommandoen klart, at landbefæstningen ikke kunne dække Københavns mod et bombardement. Denne erkendelse i forbindelse med, at der anlagdes tyske minespæringer syd for Amager og Saltholm, førte til, at Overkommandoen, som foran nævnt d. 11/9 1915 indstillede, at der indrettedes en forberedt, feltbefæstet stilling mellem Roskilde og Køge, den såkaldte Tunestilling. Foreløbige rekognosceringer i terrænet gennemførtes i løbet af september måned og i forbindelse hermed opstilledes et overslag på c. 1 million kroner.

Overkommandoens forslag godkendtes, som allerede anført, i forsvarsministerens svar af 2/11, hvori ministeren tiltrådte Overkommandoens begrundelse bl.a. ved udtalelsen: "at der er Forhold ved Københavns Befæstning, paa hvilke intet System af Arbejder ved denne kan raade Bod, idet Byen ikke ved Befæstningen kan beskyttes mod Bombardement af sværere Skyts end Feltskyts ..." Men i forsvarsministerens skrivelse var det anført, at udgiften til de dermed forbundne arbejder, bygning af opholdsrum, anskaffelse af pigtråd o.l. ikke måtte overstige 680.000 kr. - altså et beløb, der var 30% lavere end Ingeniørgeneralens overslag.

Så snart bevillingen på det nævnte beløb var stillet til Arméingeniørkommandoens rådighed, gik arbejderne i gang under ledelse af Ingeniørregimentets chef, oberst A.G.Nyholm 1), der også havde ledet rekognoscering og projektering. Resultatet heraf blev, at stillingen anlagdes i en i hovedsagen ret linie fra Veddelev-næsset i Roskilde Fjord med forkanten tæt øst for Roskilde, tæt vest om landsbyerne Vindinge og Tune til Korporalskro ved Køgevejen, hvorfra stillingens venstre fløj gik i stik østlig

1) Obersten havde tidligt skaffet sig en fremskudt stilling i Ingeniørkorpset; han var i 1890'erne med til at lede opførelsen af Middelgrundsfortet og projekterede i 1910 nyanlægget af kystbatterier på Sjælland. Omkring århundredskiftet havde han på tjenesterejser besøgt en halv snes europæiske lande og i 1912 besøgte han Sverige.

retning til Køge Bugt ved Mosede Batteri. Stillingens samlede længde var c. 20 km. og dens dybde var i første omgang 1 km. og udbyggedes senere til op mod det dobbelte.

Sidst i november 1915 blev de fornødne arbejdsstyrker forlagt til arbejdsterrænet; det drejede sig om 2 bataljoner af 3.DIV og 1 bataljon - på skift fra de to andre divisioner - samt 3 ingeniørkompagnier. Der var således fra første færd som arbejdsstyrke i stillingen, der inddeltes i 3 afsnit - fra nord: Roskilde-, Tune- og Karlslundeafsnittet - i hvert afsnit en bataljon og et ingeniørkompagni (de sidstnævnte var i de nævnte afsnit hhv. 7., 6. og 5.kompagni). Indledningsvis skulle der i stillingens forkant i hele dens længde trækkes et 10 m. bredt pigtrådshegn - hertil medgik alene 148000 pæle og 4,4 million meter pigtråd - og anlægges skyttegrave, som langt oversteg stillingens længde, men tilhørende værker: Flankeringshuler og -gallerier, endvidere også et betydeligt antal nedgravede kommando- og telefoncentraler, opholdsrum og beredskabsrum for reserver - ialt c. 5000 underjordiske rum, der regnedes for skudsikre mod lettere feltartilleri.

I løbet af vinteren 1915-16 blev der fra tysk side påny udlagt miner - denne gang i Køge Bugt og ved den sydlige udgang i Sundet i et sådant omfang, at den danske flådes bevægelser blev hæmmet i betydelig grad. Overkommandoen måtte herefter regne med, at en fjendtlig landsætning på Køgebugtskysten ved Tunestillingen eller på Amagers sydkyst kunne komme næsten uden varsel. Der opstilledes derfor en særlig forsvarsstyrke begge steder; Amagers sydfront forstærkedes med et par bataljoner, og forsvaret blev her skudt helt frem til øens sydkyst, hvor det mod nordøst kunne støttes til Dragørfort (kampdygtigt januar 1915) og mod sydøst til Kongelunds Batteri (færdigt januar 1916).

Tunestillingen lå i maj 1916 færdig i sin første udformning og midt i juni opstilledes i Tuneområdet den såkaldte Tunestyrke - en sikkerhedsstyrke til den feltbefæstede stilling. Cheferne for 1. og 2.DIV førte skiftevis kommandoen over styrken, der kom til at omfatte: 7 bataljoner, 1 eskadron og 4 feltbatterier samt et større kommando af Fæstningsartilleriregimentet, Tune Artillerikommando; endvidere indgik i Tunestyrken de 3 ingeniørkompagnier, der stadig arbejdede i stillingen, og Mosede Batteri, der var kampdygtigt fra 19/6 1916.

Den nævnte ret store koncentration af tropper gjorde indkvarteringsproblemet brændende, og der indledtes derfor bygning af to barakkelejre - ved Greve og Barfredshøj (øst for Reerslev) - og en teltlejr ved Køge. Til bygningen af barakkelejre ved Tunestillingen fik Overkommandoen i august 1916 bemyndigelse til at anvende 880.000 kr., men inden lejrene sidst på året var færdige, var udgifterne steget til 1.100.000 kr. I øvrigt opførtes samtidig barakkelejre på Amager for 320.000 kr.

Da arbejderne i Tunestillingen i december 1916 nærmede sig sin afslutning rejste Overkommandoen spørgsmålet om at øge stillingens effektivitet ved anlæg af ret omfattende forstærkningsarbejder langs Roskilde Fjords østside, og indstillede om en bevilling på 400.000 kr. hertil. Krigsministeriets svar gik i første omgang ud på "at man ikke saa sig i Stand til at give Bemyndigelse til de foreslaaede Anlægs Udførelse".

Det kan ikke undre, at det af ministeren nedskårne beløb til Tunestillingen ikke slog til; allerede sidst på året 1916 var der til de egentlige fortifikatoriske arbejders anlæg medgået c. 950.000, hvortil kom godt 100.000 kr. til nødvendigt meddelelsesmateriel. I øvrigt anlagdes hen på året 1916 og de første måneder af 1917 en snes forberedte batteristillinger i stillingens bagkant. Skytset til disse stillinger, hvis tal til slut blev 35 . ialt 123 stk. 9-15 cm. kanoner - skaffedes dels fra skytsreserven dels fra landbefæstningen, hvor de bedst kunne undværes.

Først i februar 1916 gennemførtes en midlertidig lov om ændringer i og tillæg til værnepligtsloven; væsentlig heri var bestemmelsen om, at udskrevne værnepligtige kunne indkaldes umiddelbart efter, at de var behandlet på session, en bestemmelse, der gjordes gældende indtil sikringsstyrken hjemsendtes. Samtidig udstedte indenrigsministeriet bekendtgørelse om, at mødepligten for sessionen i 1916, for 1917 og følgende sessioner omfattede personer, der i det år, hvor sessionen holdtes, opnåede 20 års lægdsrullealder. Ved disse foranstaltninger fik man mulighed for i 1916 at kunne indkalde to årgange. Ved at lade værnepligtige til 1.uddannelse være inde $1\frac{1}{2}$ år - den længste uddannelsestid, som hærloven 1909 tillod - opnåede man i løbet af 1916, at op mod halvdelen af Sikringsstyrken udgjordes af folk, der indgik i Sikringsstyrken direkte fra rekrutuddannelsen; det genindkaldte kontingent blev således efterhånden procentuelt stadig mere beskedent.

I hærlovens § 231 fandtes bestemmelse om, at der i krigstid skulle dannes landstormsafdelinger, hvis oprettelse skulle være forberedt i fredstid - for så vidt fornødne midler bevilligedes. Det fastsloges i loven, at landstormen skulle dannes dels af ældre, uddannet mandskab, der ikke var anden anvendelse for i hær og flåde, dels af værnepligtige, der ikke havde fået militær uddannelse. Som befalingsmænd skulle anvendes tidligere faste eller værnepligtige officerer o.s.v., der fandtes egnede.

Noget sådant var ikke forberedt ved krigsudbruddet i 1914, hvorfor Overkommandoen i oktober dette år havde indstillet, at det mandskab, der ved mobilisering ville være i overskud, blev mobiliseringsplaceret i depotafdelinger, hvis oprettelse forberedtes. Da feltartilleriets overskydende mandskab var af relativt unge årgange, kunne dets depotafdelinger til nød anvendes i åben mark efter en kort indøvelse, medens infanteriafdelingerne, der også var svagere enkaderet, foreløbig kun kunne anvendes i forsvaret af fæstningen og lignende opgaver bl.a. ved Limfjordsbrohovederne og i den planlagte Roskilde Fjord-stilling. Ved oprettelsen af disse depotbataljoner ville reservebataljonerne kunne frigøres til anvendelse i åben mark og til fuld besættelse af Tunestillingen. I løbet af det næste årstid oprettedes bl.a. 18 infanteridepotbataljoner og 1 feltartilleridepotafdeling, hvis befalingsmænd for størstedelen var ældre afskedigede officerer og underofficerer. Den 3/6 1916 indstillede Overkommandoen, at der ved mobilisering oprettedes 2 reservebataljonstabe, hvilket ministeriet bifaldt 5/7.

Den 1/9 trådte nyt uniformsreglement for hæren i kraft; først ved dette reglement indførtes den grå feltuniform, hvormed der i nogen tid havde været afholdt forsøg. Men der var store beholdninger af de gamle uniformer med lyseblå benklæder og mørkeblå frakker, der skulle slides op, så de grå uniformer kom først til udlevering længe efter krigens afslutning.

For kystartilleriets vedkommende skete der som allerede nævnt under krigen en forøgelse af de værker, som denne gren af artilleriet havde som særlig opgave at besætte. Den bebudede udvidelse af Kystartilleriregimentet kom også, men var af beskedent omfang, idet 3.Kystartilleribataljon oprettedes 22/7 1916; den kom kun til at bestå af 2 linie- og 1 reservekompagni. 1.kompagni blev fast besætning på Lynæs Batteri og Mosede Batteri, og 2.kompagni besatte Harbølle (Borgsted) Batteri og Masnedø Fort.

Ud fra den opfattelse, at det var et udbredt ønske i befolkningen, at Sikringsstyrken indskrænkedes yderligere, rejstes spørgsmålet påny sidst i oktober på et ministermøde. Fra regeringens side havde man naturligvis også bemærket sig, at enkelte officerer offentligt tog til orde for en indskrænkning for at kunne udnytte de derved sparede penge til anskaffelse af materiel - et spørgsmål, der stadig var brændende.

N. Neergaard havde på grundlag af en artikel af oberst N.P. Jensen om den nævnte problemstilling rejst spørgsmålet under finanslovdebatten, og andre ordførere anbefalede stærkt nedskæring af styrkerne. Det gav forsvarsministeren anledning til at svare, at regeringen delte ønsket om at komme videre med indskrænkninger end allerede sket; hidtil havde man forstået, at det ikke kunne ske uden at vække uro og strid, men nu var ønsket om nye overvejelser almindeligt, og sådanne ville blive indledet.

Munch holdt på, at der burde gennemføres indskrænkninger med 1/4 af styrken eller 8-9000 mand. Dette blev meddelt Overkommandoen ved skrivelse af 22/10. Overkommandoen svarede midt i november, at den måtte fastholde sin tidligere gentagne gange fremsatte opfattelse, og den kunne ikke tage ansvaret for nogen som helst formindskelse af Sikringsstyrken. Faren var for nylig øget ved tysk udlægning af miner og netspæringer syd for København, og selv om udlægningen ikke primært var rettet mod Danmark, indskrænkede den flådens operationsmuligheder i det sydlige Øresund. Med skrivelsen fulgte udtalelser fra hver enkelt våbenart; artillerigeneralen kunne med betænkelighed gå med til en nedskæring af styrken på 15%, forudsat at man hørte op med at give orlov til 15% af mandskabet samtidig.

I et ministermøde 17/11 oplæste Munch Overkommandoens svar, hvis indhold ikke kunne overraske ministeriet, og under diskussionen sagde udenrigsminister Scavenius bl.a. "at det var en fordel, at det danske militærvæsen ikke var af en sådan styrke, at det fristede nogen til at inddrage Danmark i Krigen" - hvilket han ikke blev modsagt i. Kongen måtte imidlertid indblandes i overvejelserne, og i det næste ministermøde kunne Munch oplyse, at kongen havde peget på de vanskeligheder en nedskæring af styrken ville medføre for de specielle våben og på den mulighed, at man kunne udlevere uniformer til de hjemsendte.

Den 23/11 gik generaløjtnant Gørts til forsvarsministeren og udtalte et meget stærkt ønske om at få sin afsked, hvis det blev til alvor med den påtænkte reduktion af Sikringsstyrken. Munch betonede meget stærkt over for generalen, at ansvaret var regeringens og Rigsdagens; hvis et ønske, som det nævnte, fremkom, ville ministeren indstændigt anmode generalen om at blive. De Konservative og Venstre var meget betænkelige ved situationen, så Munch bøjede af og ændrede reduktionens størrelse fra 8-9000 mand (25%) til 4000 mand (c. 12%); reduktionen skulle gennemføres ved næste styrkeregulering i februar 1917.

9. Året 1917.

Den foran omtalte reduktion af Sikringsstyrken gennemførtes ved reguleringen 9/2 1917; herefter var Sikringsstyrken på Sjælland 24.500 mand og i Jylland-Fyn 5.5000 mand, ialt 30.000. Fra Nordslesvig nåede samtidig rygter over grænsen om store militære foranstaltninger i området ved Kielerkanalen; der skulle være tale om koncentration af tropper af størrelsesorden 35.000 mand.

Rygterne døde snart hen, men givet var det, at man fra tysk side efter Nordsø-slaget 31/5-16 følte, at briterne beherskede Nordsøen. Hermed fulgte også en nærliggende frygt for, at de allierede kunne tænkes at åbne en ny front mod Tyskland, hvorunder Danmark kom i søgelyset. Til denne problemstilling skal der vendes tilbage nedenfor.

Et lyspunkt var det, at krigsministeriet i februar stillede 340.000 kr. til rådighed til indkøb og oplægning af materialer til Roskilde-Fjordstillingen, langs fjordens østside; ganske vist lød ingeniørgeneralets overslag på 400.000 kr., og priserne steg jo stadig. Materialerne oplagdes derefter i det pågældende terræn i den udstrækning pengene slog til, og de indledte rekognosceringer afsluttedes i de følgende måneder.

P.Munch beretter i sine erindringer om, hvordan Sikringsstyrken stadig voldte ham vanskeligheder, bl.a. var finansminister Brandes flittig til at gøre Munch opmærksom på, hvormange penge Sikringsstyrken slugte. I erindringerne anfører Munch yderligere: "Rigsdagsmænd fortalte mig om de mangfoldige Klager, der kom til dem fra deres Kredse over den Nød, Indkaldelserne trods al Slags Godtgørelse skabte; selv fik jeg en stadig Strøm af indtrængende Breve med Bøn om Fritagelser; ved hver Ombytning var Ansøgningerne om Udsættelse mangfoldige, og fra de Kvarterværter, der havde Soldater i Indkvartering lød bitter Klage. Godtgørelsen var for lille, sagde man; Soldaterne hindredes ved Øvelser i at komme til de rette Spisetider o.s.v.; jeg fik udsendt en Ordre om, at man skulle holde Aftaler om Spisetiden, men Kvarterværterne hævdede, at den ikke blev fulgt; navnlig paa Roskildeegnen, hvor der var megen Indkvartering, var Klagerne talrige; Venstrepartiets "Roskilde Dagblad" gjorde dem til en hel Specialitet. I det hele pustede baade Venstres aviser og nogle af de konservative Blade til Misfornøjelsens Ild; de lod ganske stille forstaa, at det i grunden altsammen var Forsvarsministerens Skyld, trods de Bestræbelser jeg havde udfoldet for Indskrænkninger og den Modstand derimod, jeg havde mødt fra de to Partiers Side".

I marts 1917 rejste Munch derfor atter spørgsmålet om styrkens reduktion i et ministermøde. For den spegede partipolitike baggrund, hvorpå forhandlingerne efterhånden foregik, skal der ikke her søges redegjort - nok er det at anføre, at ministeriet måtte ønske den etablerede indrepolitiske borgfred opretholdt, og at såvel De Konservative som Overkommandoen var mod indskrænkninger. I ministeriet rejste han atter krav om en 25%-reduktion; hvilket naturligvis var helt på linie med de radikale ønsker - nogle af de radikale rigsdagsmænd krævede endda 50%-hjemsendelse.

Sagen var imidlertid som antydnet langt fra let at gå til. Socialdemokraterne lå på linie med de Radikale, ja var snarere mere regoristiske i deres krav, medens de Konservative med støtte i Overkommandoens synspunk-

ter, at man allerede havde formindsket styrkerne uforvarligt, satte sig imod yderligere reduktioner; Venstre søgte at bære kappen på begge skuldre, men blev dog stadig mere tilbøjelige til at følge ministeriets linie.

Udenrigsminister Scavenius betragtede indskrænkningen som uden betydning udenrigspolitisk set, og han var talsmand for de indflydelsesrige Radikale, som ønskede så store reduktioner, som kunne opnås uden strid mellem partierne. Overkommandoens stilling var som ved de tidligere reduktionsforhandlinger, og general Gørtz talte atter om at gå af, hvis indskrænkningerne gennemførtes.

Efter en lang række forhandlinger mellem enkeltpersoner og partier blev kongen informeret om forhandlingernes forløb af forsvarsministeren 23/4. Kongen udtalte sig ikke direkte om ministeriets hensigt, men Munch fik det indtryk, at kongen nu ikke var så ivrig for Sikringsstyrkens uændrede opretholdelse som tidligere. Samme dag havde Munch en forhandling med Gørtz, hvorunder denne blev spurgt, om han kunne tænke sig at tage et andet standpunkt end hidtil, hvis ministeriet udtrykkelig fastslog, at den indkaldte styrkes opgave ikke var at optage en udsigtsløs kamp men at udføre den fornødne bevogtning. Hertil svarede Gørtz, at det ikke vil ændre hans holdning.

Et par dage senere henvendte Gørtz sig til forsvarsministeren og bad om over for begge tings finansudvalg at fremsætte Overkommandoens opfattelse og imødegå de væsentligste af de påstande, som oberst N.P.Jensen havde fremsat - jfr. foran. Den 27/4 blev general Gørtz' brev behandlet på et af de talrige ministermøder i disse uger, og alle var enige om, at overgeneralen ikke kunne polimisere mod forsvarsministeren i finansudvalgene. Hvis generalen ønskede det, kunne han tilstille krigsministeriet en skriftlig redegørelse. Et par dage efter meddelte Gørtz, at han opgav at give en ny skriftlig fremstilling - der lå allerede tilstrækkelig skriftligt materiale fra hans hånd i ministeriet.

I øvrigt skete der det sidst i april, at såvel den franske som den britiske militærattaché mødte op i Krigsministeriet og i en nervøs tone spurgte, om det virkelig kunne være sandt, at Danmark nu ville sende sin Sikringsstyrke hjem.

Blandt de mange samtaler på kryds og tværs, som Munch førte i disse dage var også en med den fremtrædende industrimand og konservative politiker Alexander Foss, der havde god forbindelse til generalstabschefen, og Munchs indtryk af samtalen blev, at de Konservative næppe lod sig røkke fra sit negative standpunkt overfor nedskæringen; et argument, der gjorde indtryk på Munch var påstanden om, at indskrænkningen af styrken ville kunne påvirke Danmarks indførselsforhandlinger med England. Den 8/5 svarede Det konservative Folkeparti forsvarsministeren, at partiet af hensyn til de udenrigspolitiske forhold og til Generalstabens udtalelser måtte afvise regeringens forslag om at indskrænke Sikringsstyrken; man måtte ønske sagen stillet i bero. De andre partier tiltrådte ministeriets forslag.

Ministeriet vendte og drejede sig en ugestid, men 16/5 udsendte det en meddelelse, der redegjorde for situationen med ordene: "På Ministermødet i går er man enedes om foreløbig at udsætte Sagens Afgørelse, da man fra de tre Partiers Side anser det for ønskeligt, at der opnaas Forstaaelse mellem alle Partier om dette Spørgsmaal, og gaar ud fra, at der efter Det konservative Folkepartis Udtalelse er nogen Mulighed for, at en saadan Forstaaelse kan opnaas paa et noget senere Tidspunkt".

Et udslag af hvor højt bølgerne gik også uden for Rigsdagen i striden om Sikringsstyrken har man i det forbud, som Københavns kommandant så sig nødsaget til at udstede 4/6 mod soldaters deltagelse i møder og demonstrationer mod Sikringsstyrken og militærvæsenet som helhed.

I øvrigt gik der ikke mange dage efter regeringsmeddelelsen af 16/5 før Munch igen startede en "offensiv" mod Sikringsstyrken. Efter et møde mellem de 10 radikale ministre spurgte han Overkommandoen, hvilken styrke den anså for nødvendig, når man så bort fra den opgave at være rede med det pludselige angreb på København for øje, så opgaven væsentlig skulle være bevogtning af landegrænsen, havneanlæg, fæstningsværker og feltfortifikatoriske anlæg. Overkommandoens svar af 27/6 gik ud på, at ingen reduktion var mulig, man kunne ikke se bort fra den opgave at være rede ved København. - Dette standsede ingeniørens forsvarsministeren.

Munchs standpunkt var nu, at den konservative modstand denne gang ikke kunne være afgørende; han ville slet ikke forsøge en almindelig forhandling mellem partierne. Det var Munchs tanke at gennemføre en 25% reduktion, således at genindkaldelser næsten helt kunne undgås, og han disponerede ud fra det indtryk, at visse konservative kredse var ved at vakle i deres syn på yderligere nedskæring. Udenrigsminister Scavenius gav atter Munch udenrigspolitisk dækning, idet han mente, at indskrænkningerne ikke ville skade, blot de skete i fordragelighed. Stauning var på sit partis vegne rede til at hjemsende "hele styrken". 1)

General Gørtz blev orienteret om, at det nu var tvingende nødvendigt, at der foregik en lettelse for befolkningen, men at ministeriet var indstillet på for at undgå strid mellem partierne at lade den egentlige reduktion vente til næste regulering imod, at der for hele perioden august-oktober gaves orlov til de genindkaldte - ved de våbenarter, hvor det drejede sig om mere end 1/4 kunne de deles i to hold. Efter forhandlinger med generalinspektører m.fl. blev Gørtz' svar 27/7 det, at man kunne gå med til at selvstændige landmænd fik høstørlov, når disses antal ikke oversteg 15% af styrken. Dette svar tilfredsstillede naturligvis ikke Munch.

Der fulgte flere samtaler mellem overgeneral og minister, men denne fastholdt, at der skulle være tale om almindelig erhvervsorlov, og generalen erklærede, at det var ham umuligt at gå med hertil. Munch erklærede, at hvis generalen indgav afskedsbegæring ville ministeriet antagelig opfordre ham til at betragte den som hvilende til et belejligt tidspunkt.

Nu udspandt der sig i ministeriet ret bevægede diskussioner - også om generalens afgang - og den konservative kontrolminister Rottbøll luftede sin afgang som minister, også I.C.Christensen var inde herpå. Enden på dilemmaet blev, at ministeriet 1/8 påny henvendte sig til offentligheden i en erklæring om kontrolministerens standpunkter, der sluttede med ordene: "Paa Grund af de vidtrækkende politiske Følger, der saaledes vilde indtræde, har Ministeriet derefter besluttet at udsætte Sagens Afgørelse, og Reguleringen i Begyndelsen af August vil da foregaa efter de tidligere offentliggjorte Bestemmelser".

På vej til sit sommerhus modnedes hos Munch samme aften den tanke, at det var rigtigt hurtigt at gennemføre udskiftning af overgeneral. Sin dagbog betroede Munch "at det var nødvendigt, at de Militære saa, at de ikke uden videre kunde sætte deres Villie igennem; det vilde ogsaa virke gunstigt paa Stemningen i vore Kredse".

1) Ikrafttræden af den nye grundlov efteråret 1915 kædet sammen med salget af De vestindiske Øer, og hele den politiske aktivitet truede med at gå i stå. Gennem spegede forhandlinger bag kulisserne "løstes knuden op" ved, at der i ministeriet optoges 3 ministre uden portefølje som "kontrolministre"; disse blev I.C.Christensen fra Venstre, Chr. Rottbøll fra De Konservative og Th.Stauning fra Socialdemokratiet.

I den radikale inderkreds blev man det næste par dage enige om en hurtig løsning gående ud på, at den kommanderende general i 2. Generalkommandodistrikt, generalløjtnant A.P.Tuxen, kunne være overgeneral, og at generalstabschefen, generalmajor Palle Berthelsen, kunne flyttes til Tuxens post; om besættelsen af posten som generalstabschef var der usikkerhed. Direktøren i krigsministeriet anbefalede chefen for 3.Division, generalmajor E.Wolf - og sådan blev det.

Kongen måtte naturligvis straks inddrages i planen; konseilspræsident Zahle forberedte kongen efter et statsrådsmøde 3/8, og Munch diskuterede mulighederne nærmere med kongen. Denne mente, at man burde spørge general Tuxen, om han ønskede at overtage overkommandoen, men Munch mente, at hverken det politisk forsvarlige eller militær sædvane tillod noget sådant. Imod det centrale, at general Gørtz afløstes, havde kongen intet at indvende.

Samme dag havde Munch en samtale med Gørtz, hvis væsentlige afsnit gik ud på, at den særlige stilling generalen havde ved at være over 65, og den opfattelse, han havde af, at det forpligtede ham til at gå af, når der forelå beslutninger han var imod, gjorde det nødvendigt, at han gik af; han kunne vælge, om han ville søge sin afsked eller have den, men det skulle ske inden månedens udgang. Gørtz afstod fra at søge sin afsked.

Den 6/8 blev generalløjtnant Tuxen kaldt til forsvarsministeren, der udtalte, at han anså det for nødvendigt, at Tuxen overtog stillingen som øverstkommanderende; samtidig fik han at vide, at Sikringsstyrken sandsynligvis inden længe ville blive indskrænket påny. General Tuxen spurgte, om det var en ordre, hvilket Munch bekræftede.

Den 22/8 var Munch hos kongen for at forelægge forslaget om ny chef for 3.Division; det gik ud på, at oberst L.C.F.Lütken, I.C.Christensens tidligere håndgangne mand, udnævntes til generalmajor og overtog divisionen. Forslaget huede ikke kongen, men han bøjede sig for, at Lütken stod for tur og stod nærmest i forfremmelsesbedømmelserne.

Allerede 17/8 havde Munch forberedt den nye overgeneral og den nye generalstabschef på de forestående indskrænkninger i Sikringsstyrken. Munch benyttede den foran refererede samtale med kongen til at sige, at spørgsmålet om Sikringsstyrken sikkert måtte løses i den allernærmeste fremtid. Kongen pegede på den vanskelige indre politiske baggrund for dette skridt, men Munch hævdede, at hvis De Konservative og Venstre stillede sig afvisende og trak deres ministre ud af ministeriet, så måtte man tage flere socialdemokrater med for at skabe det fornødne faste grundlag.

Det gik imidlertid nemmere end ventet, idet De Frikonservative stod på det standpunkt, at hvis den påtænkte indskrænkning af Sikringsstyrken ikke ville medføre nogen personforandring inden for Overkommandoen, således at sagen kunne gennemføres i ro, så ville gruppen ikke modsætte sig, at den påtænkte hjemsendelse fandt sted. Hermed var den sidste bastion faldet. Kongen var langt fra glad for den udvikling sagen havde taget og bemærkede under et morgenmøde med Munch 31/8, at han vaskede sine hænder.

Under et ministermøde samme dag udformedes så meddelelsen om Sikringsstyrkens indskrænkning, der omfattede 6000 mand og skulle gennemføres ved styrkens 16.regulering pr. 14/10; herved reduceredes styrken til 24.500 mand, hvoraf 4.500 stod i Jylland og Fyn.

Når udenrigsminister Scavenius i 1916/17 gentagne gange kunne give styrkereduktionerne udenrigspolitisk velsignelse skyldtes det en temmelig fantastisk "hemmelig alliance" mellem ham og den tyske gesandt i Danmark, greve Ulrich Brockdorff-Rantzau. Perioden maj 1916 til november 1917 indebar næst efter krigsudbruddet utvivlsomt den største krigsfare for Danmark. Den uindskrænkede U-Bådsstyrke var erklæret af Tyskland ved

årets begyndelse, og de allierede følte sig så truet, at de overvejede ret desperate forholdsregler for at få nedkæmpet Tyskland hurtigt. Blandt disse planer gik en ud på med stærke feltstyrker gennem de danske stræder at åbne en front mod Tysklands nordflanke; formentlig har planen også omfattet en britisk landgang ved Esbjerg.

Efter Jyllandsslaget i 1916 var sikker tysk varslingsstjeneste til søs ikke længere mulig, så tyskerne måtte sætte deres lid til en udbredt agentvirksomhed i neutrale lande og i Storbritannien. Overfor den nye allierede trussel udarbejdedes der en detaljeret plan for Danmarks besættelse, men der kunne af hærstyrker kun afses 2 divisioner. I forbindelse med invasionsplanen blev grev Brockdorff-Rantzau inddraget i drøftelserne; han hævdede, at der kun måtte ske en besættelse af Danmark, når et britisk angreb var i gang, altså når britiske flådestyrker var på vej mod Østersøen.

Den tyske marinestabs indvending mod en sådan holdning var, at agentindberetninger ikke gav tilstrækkelig sikkerhed. Stillet over for dette standpunkt tog den tyske gesandt det for ham yderst farlige skridt at indvi den danske udenrigsminister i den tyske flådes afværgeplan. Kun hvis Scavenius kunne garantere, at tyskerne uden forsinkelse fik den danske marines udkigs- og overvågningsresultater var en afværgelse i givet fald af Danmarks besættelse mulig. Scavenius gik ind på forslaget - en hemmelighed, som han efter alt at dømme ikke delte med nogen anden i Danmark end den tyske gesandt. I november 1917 - efter den foran omtalte reduktion af den danske Sikringsstyrke - omtalte den britiske marineminister de britiske planer om et stød ind i Østersøen som opgivne. -

Den 25/8 - 6 dage før oktoberreduktionen af Sikringsstyrken besluttedes - havde krigsministeriet beordret Overkommandoen til at indsende en plan for den forestående reduktion af styrken med 25%. I sit svar af 6/9 pointerede Overkommandoen på det bestemteste, at forslaget på ingen måde måtte betragtes som et udtryk for den ordening, som den anså for rigtig og forsvarlig. Den styrke, der blev til tjeneste fortjente ikke navn af Sikringsstyrke, da den hverken sikrede en mobilisering eller var i stand til at løse de kampopgaver, som man stadig ikke kunne se bort fra. Dette udvikledes nærmere, og til slut nedlagde Overkommandoen en bestemt indsigelse imod, at reduktionen var blevet bestemt, inden man havde afæsket Overkommandoen nogen udtalelse om reduktionens militære betydning og dens konsekvenser m.h.t. løsningen af hærens opgaver, afdelingernes uddannelse og de administrative forhold.

Overkommandoen modtog aldrig svar på den refererede skrivelse, og efter oktoberreduktionen var det ikke længere muligt at opretholde nogenlunde kampdygtige bataljoner samtidig i Tunestillingen, på fæstningsfronterne (herunder Amager) og i reserve på mobiliseringsstederne. Man valgte da kun at regne med halvdelen af liniebataljonerne til øjeblikkelig brug i tilfælde af neutralitetsbrud, give dem hovedmassen af mandskabet og anbringe dem i Tunestillingen og på fæstningsfronterne, mens de øvrige bataljoner, der kun fik et par hundrede mand, holdtes tilbage i de sjællandske garnisonsbyer. Disse 12 bataljoner i reserve var den umiddelbare fare ved den påtvungne ordening, idet deres styrke først skulle suppleres med c. 80%, før de kunne afgå til forstærkning af kampbataljonerne, som i givet fald i forholdsvis lang tid kunne komme til at føre en isoleret kamp. De små bataljoner måtte endda overtage rekrutuddannelsen i stedet for reservebataljonerne. Hærens resterende 28 bataljoner og adskillige batterier o.s.v. lå herefter faktisk som "døde". Sikringsstyrken omfattede kun 12 bataljoner med nødtørftige styrker af øvrige våbenarter - under 25% af mobiliseringsstyrken - og samtlige detachementer måtte formindskes og en del vagter i havne, ved jernbaner o.s.v. ophævedes. -

Som tidligere nævnt var et par af 1909-lovens mangler, at den ikke omfattede maskingeværformationer, men der savnedes også virkelig svært artilleri til felthæren. I sikringsperioden lod det sig ikke gøre at skaffe egentlige maskingeværer, og kun rytteriet og artilleriet havde rekylgeværer i beskedent omfang. Allerede i september 14 indstillede Overkommandoen, at der oprettedes 1 rekylgeværafdeling på 12 geværer ved hvert linieregiment. Delingerne oprettedes i begyndelsen af 1915, men da det under krigen viste sig, at maskingeværer fandt anvendelse i stadigt voksende omfang, indstillede Overkommandoen, at de omtalte delinger udvikledes til kompagnier, formeret i delinger á 8 geværer; denne indstilling bifaldt ministeriet først i marts 1917. Overkommandoens ønske om også at kunne udruste reservebataljonerne med rekylgeværer opfyldtes ikke før krigen sluttede. Kun 23% af hærens infanteri opnåede således i sikringsperioden at få nogenlunde tidssvarende våbenudrustning.

For at bøde på felthærens savn af svært artilleri indstillede Overkommandoen 9/8 1915, at der opstilledes en 12 cm felthaubitsgruppe på 12 pjecer med skyts og mandskab fra fæstningsartillerireserven, hvilket tiltrådtes af ministeriet ved månedens udgang. Dernæst tilvejebragtes efterhånden 4 stk. moderne 15 cm. stålhaubitser, og 30/10 1917 indstillede Overkommandoen, at der oprettedes et 15 cm felthaubitsbatteri til forsøg, hvortil ministeriet 1/12 1917 stillede de fornødne pengemidler til rådighed. I øvrigt var der i sommeren 1916, som før nævnt oprettet et Tuneartilleri med afgivelser fra fæstningsartilleriregimentet; med henblik på Roskildefjordstillingen forberedtes oprettelse af en artillerikommando og et rekylgeværkommando. I Jylland formeredes to artillerikommandoer til Limfjordsforsvaret. Til transport af svær skyts forberedte Overkommandoen oprettelse ved mobilisering af bespændingspark og en traktorpark.

Militærnægterproblemet blev jo længere Sikringsstyrken opretholdtes stadig alvorligere. I København afholdtes der 8/11 med stormende tilslutning et protestmøde af tilhængere af militærnægtelse; efter mødet forulempede mødedeltagerne nogle officerer ved Hovedbanegården, og demonstrationen fortsatte til Garnisonssygehuset i Rigensgade, hvor politiet måtte splitte demonstranterne med stavene. En måned senere vedtoges en lov om civil værnepligt i Rigsdagen. Militærnægterspørgsmålet vil blive nærmere omtalt i afsnit 11. -

Året 1917 var på mange måder et år, hvor krigsbegivenhederne kom nærmere ind på livet af den danske befolkning ikke mindst, fordi englænderne blev dristigere i de danske farvande. Ud for Kullen sænkede en engelsk torpedojager således først i november en armeret tysk damper og 3 tyske trawlere.

Som krigen trak ud gjorde vareknaphed med rationering til følge og mange andre krigsbesværligheder sig stadig mere gældende, og hæren måtte i vid udstrækning følge de almindelige restriktioner. Også brændselssituationen blev stadig mørkere, hvilket medførte, at en del afdelinger sommeren 17 blev udkommanderet til skovningsarbejde. Dette var velset af mandskabet, fordi det fik samme betaling for arbejdet, som ellers betaltes.

10. Sikringsstyrkens sidste år og afvikling.

I februar 1918 gennemførtes den 17. og egentlig sidste regulering af Sikringsstyrken uden at styrketallet ændredes væsentligt. Medens antallet af rekrutter i årene 1915-16 ofte havde ligget på 6-7000 mand, faldt det i løbet af 1917 til 3-4000 mand og holdt sig på det niveau til krigens afslutning. Denne intense uddannelse af rekrutter, der omfattede næsten 26.000 mand mere end under normale forhold, eller ialt c. 70.000 mand havde til følge, at hærens mobiliseringsstyrke fra at være c. 80.000 mand + 40.000 i reserve ved krigens udbrud voksede til op mod 180.000 mand.

Det første folketingsvalg efter den nye grundlov afholdtes 22/4, og på valgaftenen dukkede en spionsag op, som bragte Generalstabens efterretningsvæsen i en lidt vanskelig stilling. Sagen var opstået ved, at folk, der fra syd flygtede over grænsen blev opfordret til at give oplysninger om forholdene i Tyskland. Fra tysk side opfattede man denne praksis som udtryk for, at Ententen og den danske generalstab benyttede samme efterretningsfolk. Efterretningsvæsenets chef dav. kaptajn E. With erklærede at være uvidende om, at samme folk furnerede såvel udenlandsk som dansk efterretningsvæsen. I udenrigsministeriet var man meget ubehageligt berørt af affæren, og selv om en retslig undersøgelse ikke bragte noget for dagen, der røkkede ved Withs erklæring, "ordnet" forsvarsministeren sagen ved at forfremme With til oberstløjtnant, for så ville han, som Munch anfører i sine erindringer, "altsaa blive fjernet fra Efterretningsvæsenet" - forfremmelsen var ganske vist efter tur, men medførte jo ikke automatisk, at With skulle overtage en bataljon i Holbæk. Endvidere skete forfremmelsen ved kundgørelse af 10/5 med et par dages tilbagevirkende kraft. With havde aldrig været i "kridthuset" hos Munch.

Den 5/5 fik generalløjtnant A.P. Tuxen efter ansøgning sin afsked på grund af alder, således at hans funktionstid som overgeneral kun blev på 10 måneder. Han blev afløst af generalstabschefen, generalmajor Ellis Wolff; som ny chef for Generalstabens og til generalmajor udnævntes E.O. N. Castonier. Overgeneralen var nu yngre i anciennitet end chefen for 2. Generalkommandodistrikt (Berthelsen), hvorfor krigsministeriet bestemte, at distriktet skulle underlægges ministeriet direkte, hvilket var et alvorligt brud på den ordning af enhedskommando for alle landstyrker, der indførtes ved Sikringsstyrkens oprettelse.

Straks ved begyndelsen af den nye rigsdagssamling rejstes spørgsmålet om Sikringsstyrkens formindskelse atter, især med henvisning til behovet for at nedsætte de militære udgifter. Efter at have forhandlet med udenrigsministeren om Sikringsstyrkens formål afgik 27/6 en skrivelse til Overkommandoen, hvortil Munch selv havde skrevet udkastet, om at overveje en ordning, hvorved udgifterne kunne begrænses og de personlige byrder lettes. Sikringsstyrkens opgaver angaves i hovedsagen at være:

- 1) bevogtning af landegrænsen og de mere betydningsfulde havneanlæg;
- 2) bevogtning af Knudshoved og Halskov som hidtil;
- 3) fornødent beredskab ved Københavns Søbefæstning, herunder fløjforterne;
- 4) bevogtning af de permanente fæstningsanlæg og feltfortifikatoriske anlæg m.v. samt vedligeholdelse af de sidste.

Ministeriet ønskede en angivelse af den mindste styrke, som var nødvendig hertil. I sit svar af 28/8 udtalte Overkommandoen - på linie med, hvad den under den tidligere overgeneral havde gjort - at den ud fra et militært standpunkt under så urolige forhold måtte anse det for uforvarsomt ikke at have en til enhver tid kampberedt styrke inde, og den foreslog sig ethvert medansvar for skridt, der forringede krigsberedskabet. Overkommandoen føjede til, at der allerede længe ikke havde været nogen kampberedt styrke til rådighed, og gjorde udtrykkelig opmærksom på, at hvis den til tjeneste liggende styrke yderligere reduceres i forskellige retninger, så ville der - undtagen for Københavns Søbefæstning - i ingen henseende kunne tales om en Sikringsstyrke, fordi den beskedne tjenstgørende styrke i virkeligheden ingen sikkerhed kunne give.

Overkommandoen kom ind på, at regeringen måtte råde over særlige midler til at sikre et tilstrækkeligt varsel til at foretage mobilisering og kom til slut ind på den tanke, at man, hvis man mente at kunne være sikker på fornødent varsel, vel kunne forsvare en yderligere reduktion af den tjenstgørende styrke. Ved at gå tilbage til normale fredsforhold ville betingelserne for uddannelsen blive ganske anderledes gode, og en mobilisering kunne foregå med mindre friktion. Overkommandoen sluttede således: "I og for sig ville Overkommandoen finde et sådant Skridt rationelt, men dels ville det næppe være tilrådeligt af udenrigspolitiske Hensyn, da det sikkert ville blive taget som Udtryk for manglende Vilje at hævde vor Neutralitet, dels er det af praktiske Grunde næppe gennemførligt på Grund af de Krav, som Bevogtning, Tilsyn og Vedligeholdelse især af Armeringsarbejderne stillede".

2. Generalkommando, der på det tidspunkt som nævnt ikke var underlagt Overkommandoen, udtalte sig principielt på linie med den, men var så langt fra at kunne gå med til reduktion, at han tvært imod anså en forøgelse af de jysk-fynske styrker for nødvendig. Idet Overkommandoen lagde ministeriets skrivelse til grund anså den nedenstående styrke for det yderste minimum for Sjællands vedkommende:

ca. 7.500	md.	infanteri	(i stedet for 9.700),
"	600	"	rytteri (som tidligere),
"	180	"	trænsoldater (før 200),
"	1.100	"	feltartilleri (før 1.400),
"	2.500	"	fæstningsartilleri (før 2.750),
"	2.900	"	kystartilleri (som tidligere),
"	770	"	ingeniører (som tidligere) og
"	1.300	"	arbejdssoldater (før 2.000);

alt i alt ca. 17.000 i stedet for godt 20.000.

På sin skrivelse modtog Overkommandoen intet svar, selv om der i den også var rejst vigtige spørgsmål vedr. mobilisering og en længe tiltrængt revision af regulativet for udskrivningen for at undgå det uforholdsmæssigt store antal kassationer.

Forsvarsministeren havde imidlertid travlt og krævede en samtale med Overkommandoen i ministeriet allerede 23/8, hvor direktøren, generalmajor N.B. Ulrich, og departementschefen for 1. Departement (personel og mobilisering m.v.), oberstløjtnant F.F. Andersen, var tilstede. Overkommandoen redegjorde for, at man havde gennemgået styrkerne mand for mand, og var nået til at en betryggende vagttjeneste ikke tillod reduktionen ud over 3000 mand på Sjælland. Dette tilfredsstillende aldeles ikke Munch og han pålagde Overkommandoen at nå op på 5-6.000 mand. Som allerede nævnt afficerede Overkommandoens argumentation i skrivelsen af 28/8 ikke forsvarsministeren det ringeste.

Forhandlinger frem og tilbage optog hele september måned, men de politisk betonede krav over for Munch afdæmpedes i nogen grad, da man øjnede

krigens snarlige afslutning. Den 4/10 udsendtes imidlertid en meddelelse fra forsvarsministeren om, at der i løbet af c. 14 dage ville blive gennemført indskrænkninger på c. 4000 mand; da det kom til stykket oversteg de 5000 meget.

I eftersommeren var den meget alvorlige influenzaepidemi, der benævntes den spanske syge, nået til Danmark sydfra. Det skete allerede midt i september, og sygdommen fik også her i landet hurtigt karakter af en lungepest med stor dødelighed. Hospitalerne var overalt overfyldte, og der oprettedes en lang række nød-sygehuse¹⁾. Mulighederne for smitte var store blandt de indkaldte, og mange mistede livet i de aller sidste uger inden våbenstilstandens indtræden; sidst i oktober havde epidemien kulmineret.

Allerede 25/10 - altså inden våbenstilstand endnu var opnået - pålagde krigsministeriet Overkommandoen at påbegynde indledende arbejder til sløjfning af visse armeringsarbejder.

De revolutionære begivenheder med bl.a. oprettelse af arbejder- og soldaterråd i Tyskland nåede 6/11 Sønderjylland og gav sig ret kraftige udslag i flere byer som Flensborg, Sønderborg og Aabenraa. Dette foranledigede, at der fra den danske befolkning syd for grænsen fremsattes indtrængende forslag over for Danmark om forstærkning af grænsevagten. Da der samtidig hen mod krigens afslutning skete en stærk stigning i antallet af krigsfanger, der fra Tyskland søgte op i Danmark bevirkede disse forhold, at Overkommandoen 9/11 udsendte kystspærringsdetachementer på en eskadron eller et kompagni til byerne Rødby, Nysted, Køge og Gedser samt til Sydstejns. Samtidig forstærkedes de to detachementer ved landegrænsen bl.a. med 2 eskadroner og 2 rekylgeværkompagnier; endvidere sendtes krydsere Geyser og Heimdal til hhv. Kolding Fjord og farvandet ved Faaborg. Det pålagdes detachementerne at skærme befolkningen mod mulige voldshandlinger og at modtage, afvæbne og indtil nærmere ordre bevogte tropper af fremmed nationalitet så vel som flygtninge og marodører, der søgte at passere grænsen eller at gå i land på kysten.

Da omslaget i krigen hen på sommeren trådte tydeligt frem bredte der sig en betydelig uro i arbejderkredse. Det var ikke mindst de dårlige forsyningsforhold, der udnyttedes af de såkaldte syndikalister, der anstiftede en lang række demonstrationer, hvori også militærnægterbevægelsen spillede en rolle. Overkommandoen forberedte hurtig indkaldelse af visse årgange, men foruroligedes samtidig af den mulighed - hvorpå der forelå tegn - at optøjerne i gaderne skulle brede sig til kaserne og medføre mytteriaftige episoder.

Dagene 8.-11/11 var ret hektiske for såvel krigsministerium som Overkommando, og der afholdtes en lang række møder - som et udslag af den usikkerhed, som prægede situationen vedtoges det, at bundstykkerne fjernedes fra mandskabets geværer og opbevarede under lås og slå. Der foretoges også en række foranstaltninger for at sikre ammunition og sprængstof m.v.

Man kom et forsøg på et omfattende mytteri blandt de københavnske enheder 13/11 i forkøbet ved at forsvarsministeren allerede på selve våbenstilstandsdagen, 11.november 1918, bestemte, at mandskab, der havde ligget længere inde end normalt omgående skulle hjemsendes, og at der i øvrigt snarest skulle hjemsendes mandskab, så hurtigt som det lod sig gøre. I praksis betød det, at c. 6.000 mand hjemsendtes i dagene 13.-16/11; den 20.december hjemsendtes yderligere 4.000 mand, således at Sikringsstyrken

1) Bl.a. toges Idrætshuset, Odd Fellow Palæet, Regensen og den tidligere rigsdagsbygning i Bredgade i anvendelse.

ved årets udgang var reduceret til en mandskabsstyrke på 11.000 mand.

Efter forhandling med Flådens Overkommando befalede Overkommandoen 13/11, at de to detachementer, der var bestemt til støtte af minespærringerne i Store Bælt, straks skulle inddrages, og flådens påbegyndte 15/11 inddragning af samtlige minespærringer. Af øvrige detachementer opretholdtes kun styrkerne ved landegrænsen og de 9/11 udsendte kystspærringsdetachementer, der opretholdtes til sidst i februar 1919.

Hjemsendelserne af mandskab fortsattes midt i januar og omkring 1/2 1919, således at mandskabsstyrken i Sikringsstyrken reduceredes til c. 8.000 mand, og ved de sidste hjemsendelser i løbet af februar-marts blev styrken bragt ned til 3.5000 mand. Den forcerede reduktion af Sikringsstyrken stillede Overkommandoen over for meget betydelige vanskeligheder m.h.t. sløjfningen af alle armeringsarbejder, magasineringen af skyts, ammunition o.s.v. ligesom der var vanskeligheder med de nævnte arbejders forsvarlige gennemførelse. Da styrkereduktionen i december 1918 gennemførtes måtte næsten alt infanteri på fæstningsfronterne og i Tunestillingen inddrages; med den ringe styrke, der herefter kunne sættes ind på sløjfningsarbejderne, nødsagedes Overkommandoen til i udstrakt grad at lade lodsejerne selv påtage sig sløjfningen imod at få rådighed over materialerne. Denne løsning var ikke nogen økonomisk ordening og meget værdifuldt materiale gik desuden tabt.

Hærens tekniske Korps havde ved våbenstilstandens indtræden betydelige mængder af materiel, særligt våben og ammunition under tilvirkning. Disse arbejder, hvortil bevillinger naturligvis var ydet, blev straks standset uanset om arbejderne var mere eller mindre færdige.

Allerede 20/12 1918 ophævedes 4.Artilleriafdeling, 5.Artilleribataljons stab, den 12 cm. Felthaubitzzgruppe og Ballonparken. Den 23.februar 1919 ophævedes samtlige rekylgeværkompagnier og deres islandske heste blev efter krigsministeriets ordre mod Overkommandoens ønske straks efter solgt til De samvirkende danske Husmandsforeninger. En stor del af hærens øvrige heste var da allerede afhændet til de oprindelige ejere til vurderingspris, og inden udgangen af året 1919 var samtlige overtallige heste i hæren afhændet.

Sikringsperiodens endelige afslutning markeredes ved ophævelsen af Overkommandoen, landbefæstningens frontkommandoer og Tune Artillerikommando d. 31.marts 1919. De samlede udgifter i anledning af Sikringsstyrken beløb sig til 287,5 millioner kroner; de årlige udgifter var størst i finansårene 1916/17 og 1917/18, hvor de nåede op på godt 68 millioner. -

Hærloven af 1909 gav hæren for få faste befalingsmænd til at besætte de pladser for faste befalingsmænd, som krævedes ved mobilisering og ved Sikringsstyrkens formering. Dette forhold var naturligvis en yderligere belastning i Sikringsstyrkens første uger, hvor så mange andre forhold gjorde formeringsperioden mindre fast og velorganiseret end ønskeligt. Man gik naturligvis omgående i gang med at forøge befalingsmændenes antal, og c. 500 afskedigede officerer og underofficerer stillede sig til rådighed ved mobilisering og efterkom opfordringen til at gøre nogen tids tjeneste i Sikringsstyrken. Ved en lovændring lykkedes det at skaffe en betydelig tilgang af værnepligtige officerer - en kategori, der ikke fandtes i hærloven - og at forøge antallet af befalingsmænd af reserven betydeligt.

Befalingsmandssituationens udvikling i sikringsperioden var således:

	Efter hærloven	1.jan. 1915	1.jan. 1919
Antal faste officerer af linien 1)	754	705	730
Antal officerer af reserven	266	252	522
Antal faste underoff. af linien	1614	1557	1597
Antal underofficerer af reserven	475	374	1014
Antal værnepligtige officerer	0	928	1545
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	3109.	3816.	5408.

Af dette efter omstændighederne meget betydelige antal befalingsmænd, der således efterhånden stod til rådighed for hæren, var dog på intet tidspunkt mere end c. 4.000 til tjeneste samtidig.

1) Når antallet af faste officerer og underofficerer af linien var faldende i sikringsperioden skyldtes det, at de militære skolars virksomhed ved formeringen af Sikringsstyrken måtte indstilles; først et godt stykke hen i sikringsperioden kom undervisningen atter delvis i gang.

11. Militærnægterproblemet finder sin løsning.

Det er i de foregående afsnit ved et par lejligheder berørt, at den godt fire år lange sikringsperiode naturnødvendigt måtte skærpe de mandskabsproblemer, som man vel i nogen grad var kendt med fra mandskabets korte tjeneste i fredstid.

Et af de spørgsmål, der trængte sig på med stadig større styrke, var løsningen af problemet vedrørende de værnepligtige, der nægtede at bære våben, fordi det stred mod deres samvittighed. Af flere grunde blev disse værnepligtiges antal voksende frem gennem sikringsperioden. En tid lang klarede man sig ved at overføre disse folk til sundheds- eller arbejdstropperne, men antallet af værnepligtige, der erklærede, at enhver form for militær indsats stred mod deres overbevisning var især i stigning. Over for disse folk var der ikke anden udvej end at idømme dem fængselsstraf. Men man havde i øvrigt strakt sig langt i retning af et indstille værnepligtige til benådning, hvis de var idømt frihedsstraf på grund af lydighedsnægtelse og der forelå gyldig grund til at antage, at en alvorlig religiøs eller moralsk overbevisning havde foranlediget den begåede forseelse.

Spørgsmålet om fritagelse for militær tjeneste på grund af religiøse og moralske motiver havde allerede længe været genstand for drøftelse og overvejelse i vore nabolande, men på grund af de vanskeligheder, som en sådan ordning indebar, var man der ikke nået til at fremsætte de påkrævede lovforslag. Det første land, der indførte en militærnægterordning var England; her blev der i værnepligtsloven af 1916, hvorved almindelig værnepligt indførtes, skabt hjemmel til at fritage personer for militærtjeneste og pålægge dem anden tjeneste i statens interesse i stedet.

Her i landet rejste der sig et voldsomt røre om militærnægterproblemet, da en ung socialdemokrat under afsoningen af en militærnægterfængselsstraf gennemførte en sultestrejke, der bogstavelig talt bragte ham til gravens rand. Regeringen havde i nogen tid arbejdet med et lovforslag, der kunne fastslå ensartede regler for behandlingen af militærnægtere og åbne deres adgang til at aftjene værnepligt ved at udføre civilt arbejde i statens tjeneste under civilt opsyn.

Man var meget vel opmærksom på, at der i høj grad var forbundet vanskeligheder ved praktisk gennemførelse af en sådan ordning. Ikke mindst var det kriterierne for afgørelsen af, om der i det enkelte tilfælde forelå virkelig religiøs eller moralsk overbevisning, der voldte besvær.

Ifølge lovforslaget var det indenrigsministeren, der efter samråd med forsvarsministeren skulle træffe bestemmelse om fritagelse for militærtjeneste, ligesom det var ham der traf bestemmelser vedr. ordningen af det civile statsarbejde. Efter forslaget var disse værnepligtige ikke undergivet militær jurisdiktion og straffelovgivning.

Forslaget mødte på Rigsdagen straks modstand fra flere sider. Der blev først og fremmest givet udtryk for tvivl om, hvorvidt loven var i overensstemmelse med grundlovens bestemmelse om, at enhver våbenfør mand er forpligtet til med sin person at bidrage til fædrelandets forsvar efter de nærmere bestemmelser, som loven foreskriver. Der var desuden modstand mod forslagets hele civile karakter; det blev bl.a. gjort gældende, at når de værnepligtige fortsat skulle stå i lægdsrullen og i flere henseen-

der være underkastet samme vilkår som almindelige værnepligtige, ville det være naturligt, at administrationen af en militærnægterordning lå under forsvarsministeriet, og at de pågældende var underkastet militær jurisdiktion af retspleje 1).

Efterhånden lykkedes det at opnå bred enighed på Rigsdagen om et på flere punkter ændret lovforslag. I den vedtagne form blev lovens administration henlagt under forsvarsministeren 2), men i øvrigt bibeholdtes forslagets civile karakter bl.a. m.h.t. civil jurisdiktion og retspleje.

Lov nr. 625 af 13/12 1917 om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde omfattede flg. hovedpunkter: værnepligtige, for hvem militær tjeneste af enhver art efter foreliggende oplysninger må anses for at være uforenlig med deres samvittighed, kan af forsvarsministeren fritages for militær tjeneste mod at anvendes til statsarbejde af civil karakter; de til civilt arbejde overførte bliver stående i lægdsrullen og er med hensyn til beskaffenhed af kvarter og forplejning, lønning o.l. underkastet de for hærens værnepligtige gældende regler; det civile arbejde skal have en varighed af 20 måneder, når det træder i stedet for første indkaldelse til militæruddannelse, af 3 måneder, når det træder i stedet for senere indkaldelser; arbejdets udbytte tilfalder staten. - Den første lejr for militærnægtere oprettedes i Maarum ved Grib Skov, hvor de beskæftigedes ved vej- og skovarbejde.

-
- 1) De militære retter forsvandt først ved vedtagelse af lov nr. 542 af 4/10 1919.
 - 2) Allerede ved lovens første revision i 1933 ændredes den bl.a., således at lovens administration blev henlagt under indenrigsministeren.

12. Efterskrift.

Sikringsperiodens 4 lange år var i mange retninger og for befolkningen som helhed en byrdefuld tid. Men perioden var også særdeles belastende for befalingsmændene - et faktum som i almindelighed ikke erkendtes fra civil hold.

For et militært forsvar kan det være svært nok at holde ånd, moral og disciplin oppe under fredstidens uddannelse og i krigstid, men det er dog ulige vanskeligere under års venten, der måtte forekomme den menige soldat unyttig, kedsommelig og lang. Selv om vi her i Danmark klarede os bedre igennem de brydsomme år end tilfældet var i visse andre små landes sikringsstyrker, så fik dog både moral og disciplin alvorlige skår - hvor alvorlige de mytteriplaner, som våbenstilstanden og de hovedkuls hjemsendelser kom på tværs af egentlig var, blev jo til alt held ikke demonstreret.

Det var et træt og i nogen grad udslidt officerskorps som efter årelangt fravær i vinteren 1918/19 vendte tilbage til garnison og hjem. Det var i øvrigt et korps af en væsentlig mere "demokratisk" sammensætning end i provisorietiden og årene frem til århundredskiftet. Der var sket en rekruttering i løbet af de sidste 20-25 år af en væsentlig større bredde; men endnu var tilgangen yderst beskedet fra visse befolkningsgrupper - navnlig fra arbejdernes store gruppe og de mindre landbrugere og næringsdrivende. Denne tilbageholdenhed fra visse kredse i befolkningen var mere politisk end økonomisk betonet, for allerede fra 1909 kunne værnepligtige uden studentereksamen ved at gå gennem officersskolens yngste klasse og med bibeholdelse af lønning m.v. nå ind i det faste officerskorps. Her var hæren langt forud for sin tid. -

Få år efter sikringsperiodens prøvelse og hårde belastning gennemførtes i 1922 som følge af nye forsvarslove, der vel kan betegnes som den mest omfattende frivillige nedrustning, noget europæisk land har foretaget i nyere tid, meget drastiske reduktioner af de faste befalingsmandsgrupper. 1000 af hærens faste befalingsmænd afskedigedes med ventepenge og pension, medens hvert andet advancement bortfaldt for dem, der blev tilbage. Hovedparten af hærens faste befalingsmænd erstattedes nu af reservebefalingsmænd, og i det hele taget fik hæren præg af en milits, hvis mandskab og enheder kun fik en såre nødtørftig uddannelse.

Efter første verdenskrig var krigstrætheden forståeligt nok overordentlig udpræget. Overalt så man hen til og satte alle kræfter ind på at skabe Folkenes Forbund, der ansås for en sikker vej mod varig fred. I Danmark demonstrerede man sin blinde tillid til, at verdensfreden var "lige om hjørnet" ved allerede i 1920 at gennemføre den københavnske landbefæstnings nedlæggelse med øjeblikkelig virkning.

Fortroligt

Mosdekaponier
2 75 mm 750 S.K. 2. MW
2 90 mm S.K. (König)
Rekylgasværer)

Mosdekanoneri
6 100 mm 750 S.K.

Strandværket
Trekølle
(4 90 mm S.K.)

Fortet
(12 90 mm S.K.)

Østmarkst.
(4 90 mm S.K.)

Søstern ost.
(4 90 mm S.K.)

Østgrænse

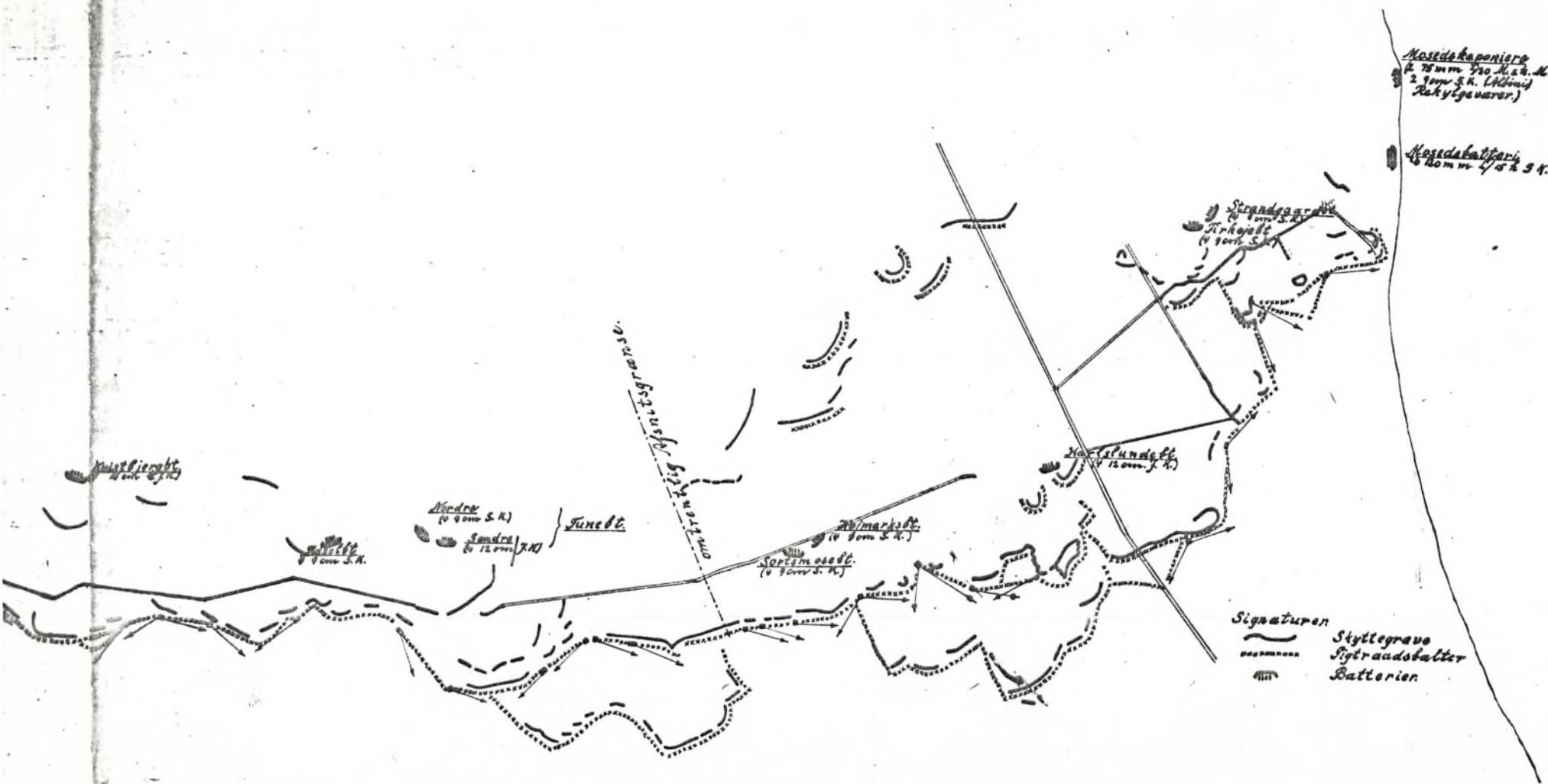
Tunet

Nordre
(4 90 mm S.K.)

Søndre
(4 120 mm S.K.)

Østet
(4 90 mm S.K.)

Signaturen
Styttegrave
Sigtraadsbatter
Batterien

Søbefæstningens historie

Medens landbefæstningen kan føre sin historie helt tilbage til middelalderens volde med palisader og senere mure til o. 1200, er søbefæstningen af relativ ny dato. Først mod slutningen af Den store nordiske Krig (1701-21) følte behovet for faste, permanente værker, der kunne beherske indsejlingen til København. I 1713 lagdes grunden til de to søbatterier: Trekrøner og Prøvesten ved at hhv. tre gamle linieskibe og et linieskib og en flydende dok sættes på grund tæt ved de steder, hvor de senere forter af samme navne kom til at ligge; disse første værker eksisterede til hhv. 1731 og 1767.

Det sidstnævnte år fremkom et forslag om at anlægge 7 lynetter 1) på begge sider af sejlrenden ind mellem Sjælland og Amager, men kun et af disse værker blev opført ved nordenden af Revshaleøen. I 1777 nedsattes en defensionskommission, der først opløstes 1865; kommissionens første forslag, der approberedes 1786, gik ud på at anlægge to værker - et nyt Trekrøner og et værk på "Stubben" 2) - hvert til 96 kanoner og et nyt Prøvestenen til 66 kanoner. Arbejdet på Trekrøner sættes straks i gang, men skred kun langsomt frem og gik 1792 helt i stå, således at værket under slaget på Rheden 1801 kun halvfærdigt måtte bestykses med 66 kanoner.

Efter englændernes overfald kom der mere fart i defensionskommissionens arbejde, og i 1804 afgav den et forslag med detaljtegninger omfattende 5 værker til 5 mill. rdl; intet af dette forslag blev udført, men i årene 1802-07 blev Trekrøner forstærket bl.a. med et stenglacis. Ved englændernes angreb i 1807 var Trekrøner bestykket med 70 kanoner; disse i forbindelse med 90 kanoner på Prøvestenen og 166 på blokskibe og i stykpramme truede den store engelske flåde alvorligt og hindrede i hvert fald flåden i at bombardere København.

Først 10 år efter krigen genoptoges arbejdet med at modernisere Trekrøner bl.a. med nyt skyts, men her ud over skete der intet før århundredets midte. Defensionskommissionen fik 1846 pålæg om at komme med nye forslag, men Treårskrigen fik kommissionens arbejde til at trække ud og først i 1851 fik ingeniørkorpset ordre til at udarbejde forslag til værker, der kunne sikre København mod bombardement fra søsiden. Det udarbejdede forslag approberedes af defensionskommissionen, og ved Lov om Søbefæstning af 31/3 1858 vedtoges det, at der i løbet af 12 år skulle anlægges 4 nye kasematterede forter - bl.a. på Prøvesten - og at Trekrøner og Lynetten skulle forsynes med skytskasematter, ialt for 1,9 mill. kr.

I forbindelse med forslaget havde Ingeniørkorpset peget på, at udviklingen gik så hurtigt, at man burde komme den i forkøbet ved at anlægge værker på Middelgrunden - kun af bekostningssyn havde man afholdt sig derfra. Imidlertid påbegyndtes arbejdet på det nye Prøvesten Fort, i 1860 på det sydlige Mellemfort og i 1863 indleddes udvidelsen af Lynetten; i 1864 gik man i gang med forstærkningsarbejder på Trekrøner. På grund af de store fremskridt, der netop da fandt sted på såvel skytsets som skibs-konstruktionens område, blev de nævnte arbejder ikke gennemført i overensstemmelse med forslaget. Blandt de forandringer, der fandt sted under udførelsen, er der grund til særligt at nævne anvendelsen af betonblokke til indramning af fundamenterne i stedet for pælebolværker. Skydeforsøg i 1859/60 havde vist det nye materiales store modstandsdygtighed, og betonen fandt derefter anvendelse på såvel Trekrøner som Prøvestenen - for

1) Lynetten er et åbent jordværk m. to facer, der danner en udadgående vinkel og to til disse knyttede flanker.

2) Stubben er en grund tæt øst for den nordligste del af Københavns havneområde.

første gang i krigsbygningskunsten til bygning af skudsikre rum.

Imidlertid var der allerede midt i 1860 nedsat en kommission af officerer fra hær og flåde, og den foreslog i sin betænkning sidst på året 1860, at der anlagdes et fort på Middelgrunden; for at skaffe de nødvendige penge hertil pegede man på den løsning at udelade det påtænkte fort på Stubben og det nordlige Mellemført. Ministeriet approberede straks indskrænkningerne, men ville på grund af den foran nævnte stærke tekniske udvikling alligevel ikke gå med til at anlægge fortet på Middelgrunden! Da de i 1859 indledte arbejder på søbefæstningen var afsluttet stod Trekrøner med et kasemattebatteri på 13 kanoner og 58 på dækket; Prøvestenen havde 30 kanoner i kasematbatterier og 26 på dækket, medens der på Mellemført stod 16 og på Lynetten 28 kanoner i åbne batterier. Hertil kom et provisorisk batteri ved Ny Kalkbrænderi (udfor Aarhusgade), og at det gamle Strickers Batteri var sat i stand. Ialt var der til de antydede arbejder medgået knap 1 million kr. - eller kun halvdelen af det bevilligede.

På grund af skytsets stadige udvikling blev det hurtigt nødvendigt at øge søbefæstningens modstandsevne og forsyne den med kraftigere skyts. Frem til 1884 udførtes en lang række arbejder, hvoraf flg. skal nævnes: I perioden 1871-76 forstærkedes ammunitionsmagasinerne på Trekrøner og Strickers Batteri fik helt nye magasiner. Alle fortets brystværns og formures tykkelse øgedes til 2 m., og der indrettedes søminestationer på Trekrøner (1869-71) og på Prøvestenen (1873-75); endvidere byggedes et helt nyt Kalkbrænderi Fort 1880-82, hvori 2 af de o. 1880 anskaffede 6-35,5 kanoner placeredes. Alle træbriske på søbefæstningen erstattedes med betonbriske.

Samtidig med at disse arbejder udførtes, fremsatte regeringen næsten hvert år fra 1872 til 1884 forslag til anlæg af en søbefæstning, der kunne sikre København såvel mod et bombardement som overrumpling fra søsiden, men intet af disse forslag, der alle bl.a. krævede et fort på Middelgrunden kunne gennemføres.

Dette er baggrunden for de arbejder på søbefæstningen, som ministeriet Estrup lod uføre i perioden 1885-94 samtidig med at den nye landbefæstning anlagdes. I store træk omfattede arbejderne på søbefæstningen modernisering af Trekrøner, Lynetten, Mellemført og Prøvestenen samt bygning af Charlottenlund Batteri, Kastrup Batteri (begge blev senere forter), Middelgrunds Fort samt Avedøre og Hvidøre Batteri; endvidere skete en gennemgribende udskiftning af gammelt skyts. Disse arbejder og nyanskaffelser beløb sig til 17,5 mill. kr.

I perioden fra 1895 til 1909 blev der på søbefæstningen, ud over spredte forstærkningsarbejder og en fornyelse af spærremateriellet, kun udført nødvendige vedligeholdelsesarbejder.